

DPT: 2638 - ÖİK: 646

SEKİZİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI

GIDA SANAYİİ ÖZEL İHTİSAS KOMİSYONU RAPORU

KANATLI ETLERİ VE YUMURTA ÜRÜNLERİ SANAYİİ ALT KOMİSYON RAPORU

ANKARA 2001

ISBN 975 – 19 – 2885-0 (basılı nüsha)

Bu Çalışma Devlet Planlama Teşkilatının görüşlerini yansıtmaz. Sorumluluğu yazarına aittir. Yayın ve referans olarak kullanılması Devlet Planlama Teşkilatının iznini gerektirmez; İnternet adresi belirtilerek yayın ve referans olarak kullanılabilir. Bu e-kitap, <http://ekutup.dpt.gov.tr/> adresindedir.

Bu yayın 1000 adet basılmıştır. Elektronik olarak, 1 adet pdf dosyası üretilmiştir

Ö N S Ö Z

Devlet Planlama Teşkilatı'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında 540 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname, "İktisadi ve sosyal sektörlerde uzmanlık alanları ile ilgili konularda bilgi toplamak, araştırma yapmak, tedbirler geliştirmek ve önerilerde bulunmak amacıyla Devlet Planlama Teşkilatı'na, Kalkınma Planı çalışmalarında yardımcı olmak, Plan hazırlıklarına daha geniş kesimlerin katkısını sağlamak ve ülkemizin bütün imkan ve kaynaklarını değerlendirmek" üzere sürekli ve geçici Özel İhtisas Komisyonlarının kurulacağı hükmünü getirmektedir.

Başbakanlığın 14 Ağustos 1999 tarih ve 1999/7 sayılı Genelgesi uyarınca kurulan Özel İhtisas Komisyonlarının hazırladığı raporlar, 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlık çalışmalarına ışık tutacak ve toplumun çeşitli kesimlerinin görüşlerini Plan'a yansıtacaktır. Özel İhtisas Komisyonları çalışmalarını, 1999/7 sayılı Başbakanlık Genelgesi, 29.9.1961 tarih ve 5/1722 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulmuş olan tüzük ve Müsteşarlığımızca belirlenen Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu genel çerçeveleri dikkate alınarak tamamlamışlardır.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile istikrar içinde büyümenin sağlanması, sanayileşmenin başarılması, uluslararası ticaretteki payımızın yükseltilmesi, piyasa ekonomisinin geliştirilmesi, ekonomide toplam verimliliğin artırılması, sanayi ve hizmetler ağırlıklı bir istihdam yapısına ulaşılması, işsizliğin azaltılması, sağlık hizmetlerinde kalitenin yükseltilmesi, sosyal güvenliğin yaygınlaştırılması, sonuç olarak refah düzeyinin yükseltilmesi ve yaygınlaştırılması hedeflenmekte, ülkemizin hedefleri ile uyumlu olarak yeni bin yılda Avrupa Topluluğu ve dünya ile bütünleşme amaçlanmaktadır.

8. Beş Yıllık Kalkınma Planı çalışmalarına toplumun tüm kesimlerinin katkısı, her sektörde toplam 98 Özel İhtisas Komisyonu kurularak sağlanmaya çalışılmıştır. Planların demokratik katılımcı niteliğini güçlendiren Özel İhtisas Komisyonları çalışmalarının dünya ile bütünleşen bir Türkiye hedefini gerçekleştireceğine olan inancımızla, konularında ülkemizin en yetişkin kişileri olan Komisyon Başkan ve Üyelerine, çalışmalara yaptıkları katkıları nedeniyle teşekkür eder, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın ülkemize hayırlı olmasını dilerim.

Dr. Akın İZMİRİOĞLU
Müsteşar

İÇİNDEKİLER

	Sayfa no.
YÖNETİCİ ÖZETİ	1
1. GİRİŞ	5
2. MEVCUT DURUM VE SORUNLAR	7
2.1. Mevcut Durum	7
2.1.1. Sektördeki Kuruluşlar	8
2.1.2. Mevcut Kapasite ve Kullanımı	10
2.1.3. Üretim	11
2.1.4. Dış Ticaret Durumu	23
2.1.5 Fiyatlar	30
2.1.6. İstihdam	32
2.1.7.Sektörün Rekabet Gücü	33
2.1.8. Diğer Sektörler ve Yan Sanayi İle İlişkiler	34
2.1.9 Mevcut Durumun Değerlendirilmesi	36
2.1.10. Sektörde Verimlilik ve Maliyet	37
2.2. Dünyadaki Durum ve AB, Diğer Önemli Ülkeler İtibariyle Mukayese	37
2.3 Sektörün sorunları	43
3. ULAŞILMAK İSTENEN AMAÇLAR	47
3.1. VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde (2001-2005)	47
3.1.1. Yurt İçi Arz ve Talep Projeksiyonu	48
3.1.2. İhracat Projeksiyonu	52
3.1.3. Toplam Talep Projeksiyonu (1999-2005)	54
3.1.4. Üretim Projeksiyonu (1999-2005)	55
3.1.5. İthalat Projeksiyonu	56
3.1.6. Teknolojide Muhtemel Gelişmeler	56
3.1.7. Sektörün Rekabet Gücünde Gelişmeler	61
3.1.8 Çevreye Yönelik Politikalar	62

	Sayfa no.
3.1.9. Diğer Sektörler ve Yan Sanayi İle İlişkilerde Muhtemel Gelişmeler	63
3.2. Uzun Dönemde (2001-2023) Talepte, Arzda, Dış Ticarete, Teknoloji ve Rekabet Gücünde Muhtemel Gelişmeler	64
4. PLANLANAN YATIRIMLAR	66
4.1. Teşvik Belgesi Almış Yatırımlar	66
4.2. Eklenecek Yeni Kapasiteler ve Bölgesel Dağılım	69
4.3. Planlanan Yatırımların Katkıları	71
4.4. Muhtemel Yatırım Alanları	71
5. ÖNGÖRÜLEN AMAÇLARA ULAŞILABİLMESİ İÇİN YAPILMASI GEREKLİ YASAL VE KURUMSAL DÜZENLEMELER VE UYGULANACAK POLİTİKALAR.....	72
5.1. Kısa Dönemde Yapılması Gereken Yasal ve Kurumsal Düzenlemeler	72
5.2. Uzun Dönemde Yapılması Gereken Yasal ve Kurumsal Düzenlemeler	76
5.3. Kısa ve Uzun Dönemde İzlenmesi Gereken Politikalar	77
5.4. Gerekli Düzenleme ve Politikaların Uygulama Takvimi	78
5.5. Öngörülen Düzenlemelerin, Yatırımların ve Uygulanacak Politikaların Ekonomik ve Sosyal Getirileri	78
5.6. Öngörülen Düzenlemelerin ve Uygulanacak Politikaların Yükleri	79
EK: Hindicilik	81

Gıda Sanayii-Kanatlı Etleri ve Yumurta Ürünleri Sanayii Alt Komisyonu

İSİM	ADRES
Komisyon Başkanı	
M. Kemal AKMAN	BESD-BİR Çetin Emeç Bulv. 8. Cadde, No:4/6 Öveçler-Ank.
Komisyon Raportörü	
Doç. Dr. Erol ŞENGÖR	BESD-BİR Çetin Emeç Bulv. 8. Cadde, No:4/6 Öveçler-Ank.
Yüce CANOLER	BESD-BİR Çetin Emeç Bulv. 8. Cadde, No:4/6 Öveçler-Ank.
Koordinatörler	
Dilek ÜLGÜRAY	DPT Necatibey Cad. 108 Ankara
Taylan KIYMAZ	DPT Necatibey Cad. 108 Ankara
Mehmet TARAKCIOĞLU	DPT Necatibey Cad. 108 Ankara
Komisyon Üyeleri	
1- Ali BOR	ŞEKER PİLİÇ A.Ş. Balıkesir Asfaltı 6 Km Bandırma
2- Doç. Dr. Ali KOÇ	Tarımsal Ekon. Araş. Etlik Ankara
3- Avni ÇAKIR	TİPO A.Ş. 79.Sokak No:16/4 Emek Mahallesi-Ankara
4- Doç. Dr. Ayla SOYER	Ank. Üniv. Ziraat Fak. Öğretim Üyesi Ankara
5- Dr. Halis KORKUT Dr.	KKGM Daire Başkanı Akay Cad. No:3 Ankara
6- Doç. Dr. Hasan YETİM	Atatürk Üniv. Ziraat Fak. Öğretim Üyesi Erzurum
7- Hülya ATİLA	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı APK Başkanlığı Ankara
8- Hüseyin UĞUR	Çevre Bakanlığı Çev.Kir.önl.ve Kont.Gn.Md.lüğü Ank.
9- Prof. Dr. İrfan EROL	Ank. Üniv. Vet. Fak. Öğretim Üyesi Ankara
10- Kadri GÜVENER	ER PİLİÇ A.Ş. Gazi Süleymanpaşa Bulv. No:24 Göynük
11- Kemal DURAN	ÇORUM YUMURTA Ür. Ve Paz. AŞ. Çorum
12- Kudret CERAN	DTM Anlaşmalar Genel Md.lüğü Ankara
13- Mehmet ATAKER	İGEME Mithat Paşa Cad. No: 60 Ankara
14- Doç. Dr. Meltem SERDAROĞLU	Ege Üniv. Gıda Müh. Bornova İzmir
15- Murat YAZICI	DTM.İhracat Genel Md.lüğü Tarım Dairesi Ankara

İSİM	ADRES
16- Muzaffer AKANSEL	DİE Ankara
17- Nail ERSOY	DTM Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü Ankara
18- Oktay ÖZTÜRK	ÖNDER Tav.A.Ş. Adliye Köyü Kumluk mevki Adapazarı
19- Ömer Faruk MUTLU	KKGM Akay Cad. No:3 Ankara
20- Özcan ENGİN	KÖY-TÜR Ankara
21- Saadet DENİZ	Teşvik Uygulama Genel Müdürlüğü
22- Sabit PEKİN	DOST DAMIZLIK A.Ş. Ordu Bulv. Oruçoğlu Çarşısı Kat:3 No:76 Afyon
23- Sadi ULUSOY	DTM Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü Ankara
24- Dr. Sait KOCA	BEYPI A.Ş. E5 Karayolu Vakıf G. Verem kavşağı 7.km. Bolu
25- Semra GÜRBÜZ	Koruma Kontrol Genel Md.lüğü Ankara
26- Prof. Dr. Suzan YALÇIN	Selçuk Üniv. Vet. Fak Öğretim Üyesi Konya
27- Şakir GÜNTÜRKÜN	KÖY-TÜR Ankara
28- Şerafettin ERBAYRAM	BOLCA Hindi Bolu
29- Tankut BAYTAROĞLU	MUDURNU Tav.A.Ş. Bolu Cad. No:16 Mudurnu
30- Tunca ENERCAN	PINAR ET Entegre İzmir

YÖNETİCİ ÖZETİ

Hazırlanan raporda uluslararası terminolojiye uyum sağlayabilmek için genel olarak “Kanatlı Eti” (poultry meat) deyimini kullanılmıştır. Kanatlı eti kavramı içinde piliç, tavuk, hindi, bıldırcın, sülün, ördek, kaz gibi evcil hayvanların etleri bulunmasına rağmen ülkemizde halen tavuk, piliç ve hindi eti dışında kalan diğer kanatlılarla ilgili bir sanayi olmadığı için kanatlı sektörü iki bölüm halinde incelenmiştir. İlk olarak, tavuk, piliç ve diğer kanatlılar (hindi hariç) birarada mütalaa edilmiştir. Hindicilik konusu bağımsız olarak incelenmiştir.

Kanatlı etinde 1999 yılında ulaşılan 662 bin tonluk üretim, 7.Beş Yıllık Kalkınma Planı ÖİK Hayvancılık Raporunda yer alan projeksiyona göre 2003 yılında ulaşılması hedeflenmiş üretim düzeyinin üstündedir. Kişi başına tavuk eti tüketimi ise 1999 yılı sonunda 10,23 kg'a ulaşarak ÖİK Raporunda 2005 yılı için öngörülen 9,95 kg tüketim miktarını geçmiştir. Tavukçuluk sektöründeki bu gelişme, kırmızı et sektörünün gerilemesinden doğan üretim açığının mükemmel bir şekilde kapatılmasını sağlamış, bu sayede ithalata gerek kalmamıştır.

İnsan beslenmesi açısından önemli bir yer tutan hayvansal proteinin temininde stratejik bir konuma sahip olan kanatlı etleri, sürekli olarak gerileyen kırmızı et üretiminden doğan açığı kapatma konusunda da özel bir öneme sahiptir. Buna rağmen Beş Yıllık Kalkınma Planlarının hayvancılık bölümlerinde bugüne kadar kanatlı sektörü için somut bir gelişme hedefi belirlenmemiş, hayvansal protein açığının kapatılması konusunda taşıdığı önem gözardı edilmiştir.

Ülkemizde etlik piliç yetiştiriciliğinde kullanılan üretim teknolojisi oldukça ileri seviyededir. Halihazırda üretimin %80'i, tam entegre tesislerde yapılmakta olup üretilen piliç ve tavuk etinin %70'i gelişmiş ülkelere göre daha yeni ve yüksek teknolojinin kullanıldığı tesislerde gerçekleştirilmektedir. Bu tesislerin bazılarında piliç kesim kapasiteleri 6000 ila 9000 adet/saat, hatta bir kaç kesimhanede 15000-17000 adet/saate ulaşmaktadır.

Toplam etlik piliç üretiminin %84'ünü gerçekleştiren 20 firmanın 1999 yılı piliç eti üretim kapasitesi toplam 2.789 Ton/Gündür. Bu rakamdan hareketle Türkiye'nin günlük kesim kapasitesinin %100'ünü 3.320 Ton/Gün, yıllık kesim kapasitesini 996.070 Ton/Yıl olarak kabul etmek mümkündür. Bugün için ortalama kapasite kullanım oranının çift vardiyada %56,8 olarak bulunması dikkat çekici bir durumdur.

BESD-BİR verilerine göre, 1995 yılında 313,154 ton olan etlik piliç (broiler) üretimi 1998 yılında 495.879 tona yükselmiş, üretim artışı 1995 yılına göre %58 olarak gerçekleşmiştir. 1995-1998 yıllarını kapsayan son dört yıllık dönemde ortalama yıllık üretim artışı %14,5

olmuştur. Sektörde işletme ölçekleri büyümüş, tam entegre işletmelerin sayısı artmış ve yem etkinlik oranları gelişmiş ülkeler ortalamasını yakalamıştır. Broilerde 1 kg canlı ağırlık için tüketilen yem 2 kg'ın altına düşmüş ve yumurta tavukçuluğunda 1 kg yumurta üretmek için yaklaşık 2,5 kg yem kullanılma seviyesine gelinmiştir.

1996 yılında tüketim önceki yıla göre fert başına 2,13 kg (%31,51) artmışken, bunun giderek azaldığı ve 1998 yılında fert başına tüketim artış miktarının 0,56 kg'a (%5,79) düştüğü görülmektedir. Üretim miktarındaki artış oranı da 1996 yılında %32,57 iken, 1998 yılında %0,53 oranına gerilemiştir.

Ancak, bu olumlu yönlerinin dışında sektörün dış rekabete açıklığı konusunda aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. 1994 yılında ulaşılan yaklaşık 12 bin tonluk piliç eti ihracat miktarına tüm çabalara rağmen bir daha ulaşamamıştır. Verimlilik, kalite, ambalajlama, ürün çeşitliliği konularında sektörün önemli bir noksanı olmamakla beraber yem kaynaklı maliyet yüksekliği, ihracat iadelerinin çok düşük olması gibi nedenlerle, dış piyasalardaki yüksek subvansiyonlu ürünlere karşı rekabet şansı yakalayamamaktadır.

Sağlıklı ve ucuz oluşu nedeniyle tüm Dünya'da olduğu gibi ülkemizde de kanatlı etine talep artmaktadır. VIII. Beş Yıllık Plan döneminde de bu artışın sürmesi beklenmektedir. Bu hususlar dikkate alınarak kanatlı etinde üretim artışıyla talep artışında görülen paralelliğin daha uzun süre devam etmesi beklenmektedir.

Sorunlar ve çözüm önerileri ile ilgili olarak şunlar belirtilebilecektir.

-Yüksek olan üretim maliyetinin düşürülmesi için, müdahalesiz bir ortamda borsalarda fiyatın oluşmasını ve yem sanayicisinin hammaddeyi dünya fiyatlarına uygun bir seviyede borsadan satın almasını sağlayacak yasal düzenlemelerin yapılmasına ihtiyaç vardır. Bunun için öncelikle ithalatta uygulanan Gümrük Vergilerinin (Örnek: mısırdaki %50) sıfırlanması, bunun mümkün olmaması halinde asgari seviyeye indirilmesi gerekmektedir. Gümrük Vergilerinin sıfıra yaklaşması oranında hububat borsalarında fiyatların dünya fiyatları doğrultusunda oluşması temin edilebilecektir. Destekleme alım fiyatı ilan edilen mısır, arpa gibi yem hammaddelerinin borsa satış fiyatıyla ilan edilen destekleme alım fiyatı arasında kalan fark üreticilere destekleme primi olarak devletçe ödenmelidir.

-Üretim maliyetleri ve satış fiyatını olumsuz etkileyen, üretimin çeşitli aşamalarında yem, civciv, canlı tavuk, piliç eti, yumurta vb. satışlarda genelde %8 uygulanan KDV oranlarının kırmızı ette olduğu gibi %1 olarak değiştirilmesi için yeni bir düzenleme yapılmalıdır.

- Türkiye'de hayvancılığın tarımsal üretim değerindeki payı yaklaşık %30'lar düzeyinde iken, destekleme uygulamalarından aldığı pay %5'in altındadır. Üretim değerindeki payı dikkate alınarak, toplam destekleme miktarından hayvancılık sektörüne %30 oranında pay ayrılması sağlanmalıdır.

-Türkiye'de kanatlı eti ve ürünleri, hayvansal protein açığının kapatılması için alternatif ürün olarak düşünülmeli ve iç tüketimin artırılması için yüksek besleyici değere sahip, ekonomik ve hazırlama kolaylığı olan kanatlı eti tanıtım promosyon faaliyetleri desteklenmelidir. Son iki yılda tüketim artış hızının yavaşlamasının yarattığı durgunluğun da giderilebilmesi için kanatlı

eti ve yumurta tüketimini teşvik edecek kampanyalar Tarım ve Köyişleri Bakanlığının başkanlığında ve koordinatörlüğü altında desteklenmeli, sivil kuruluşların da bu organizasyona katılması sağlanmalıdır.

-Sektörde, artan üretime paralel olarak kümes kapasitesi artışı sağlanamamıştır. Bu durum üretimi sınırlandırmakta sonuçta tüketime de yansımaktadır. Bundan dolayı, broiler kümesi tesislerinin eskiden olduğu gibi Kaynak Kullanımını Destekleme Primi ile teşviki ve düşük faizli kredilerle finansmanı sağlanmalıdır. Ayrıca, Türkiye'nin damızlık ihtiyacının tamamının yurt içinden sağlanabilmesi için kurulacak damızlık işletmeler de desteklenme kapsamına alınmalıdır.

-Kanatlı kesimhanelerinin AB standartlarına uygunluk ruhsat numarası alabilmesi açısından da önem taşıyan ve AB ülkelerinde uygulanmakta olan kalıntı izleme yönetmeliği paralelinde ülkemizde de bir yönetmelik çıkarılmalıdır. Yönetmelikte yer alacak kuralların uygulanıp uygulanmadığını takip ve kontrol için gerekli laboratuvar teçhizatının temin edilerek faaliyete geçirilmesinden sonra AB normlarına uygunluk belgesinin alınabileceği dikkate alınarak noksanlıklar süratle tamamlanmalıdır

-Gerek halk sağlığının korunması, gerekse ekonomik kayıpların en az düzeye indirgenmesi için kanatlı etleri; ulusal ve uluslararası mevzuatın öngördüğü şekilde kontrolden geçmeli, üretimin tüm aşamalarında HACCP (Hazard Analysis Critical Control Point; Tehlike Analizi ve Kritik Kontrol Noktaları) sistemi ve GMP (Good Manufacturing Practice; İyi Üretim Uygulaması) gibi gıda güvenliğini ve kalite kontrolünü sağlayan sistemlerin yaygın biçimde uygulanması için işletmeler teşvik edilmelidir.

-Uluslararası anlaşmalar (GATT-WTO) nedeniyle bugün tavuk eti ihracatına yapılmakta olan reel iade miktarı 56 \$/Ton'dur. Bu konuda yapılacak ödemelerin toplamı da 350 bin \$ ile sınırlandırılmıştır. Söz konusu ihracat iadesinin reel olarak 550 \$/Ton seviyesine çıkartılması ve toplam ödenecek teşvik miktarındaki sınırların kaldırılması halinde, 55 milyon \$ iade karşılığında ihracat, 8,5 milyon \$/yıldan 150 milyon \$/yıla yükselebilecektir. Balkanlar, Ortadoğu ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri pazarlarında ihracat şansımız bu sayede artacaktır. Bu doğrultuda 1000 adet yumurta için verilen net 2,8 \$ ihracat iadesinin de 7 \$ seviyesine çıkarılması sağlanmalıdır.

-Kanatlı eti üreticilerinin birleşerek ihracatı organize edecek bir Sektörel Dış Ticaret Şirketi (SDTŞ) kurlmalarına mevcut mevzuat uygun düşmemektedir. Dış Ticaret Müsteşarlığı'nca oluşturulan Sektörel Dış Ticaret Örgütü mevzuatı değiştirilerek beyaz et sanayicilerini de kapsama alacak yeni bir düzenleme yapılması, bu kuruluşlara tanınan destek ve imkanlardan kanatlı sektörünün de yararlanılmasının sağlanması gereklidir.

-Kanatlı hayvan hastalıklarının ülke çapındaki gerçek boyutlarını ortaya koymak için mevcut Teşhis Laboratuvarlarının teknolojik gelişmelere paralel olarak donanımı sağlanmalı ve özellikle uzman veteriner hekim açığı giderilmelidir. Ayrıca bu laboratuvarların sayısı kanatlı hayvan yetiştiriciliğinin yaygın olarak yapıldığı yerler dikkate alınarak artırılmalıdır.

-Çevre hijyeni açısından önem taşıyan kuluçkahane, damızlık işletme gibi yatırımlar izole bir yere yapıldıktan sonra, koruma bandı olarak belirlenecek bir mesafeden daha yakına kirletici nitelikte bir başka tesisin kurulmasını engelleyecek yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

-Ürün pazarlamada ve üretim planlamasında etkin rol oynayan ürün bordlarına benzer faaliyet gösterebilecek kuruluşlara ihtiyaç vardır. Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca bu amaçla

hazırlanmış “Tarım Üretici Birlikleri” yasa taslağının kanunlaşması için gayret sarfedilmeli, karma yem ve yumurta borsalarının kurulması teşvik edilmelidir.

-Yumurtayı işleyerek dayanıklı ürünlere dönüştüren sanayinin hızla kurulması gerekmektedir. Yumurtanın iç piyasadaki istikrarını temin etmek, hem de bu konuda her yıl artarak yapılan ithalata engel olmak açısından yumurta sanayi tesislerinin kurulması çeşitli teşviklerle desteklenmelidir.

-Sektörün kendisine özgü yapısı nedeniyle çoğu zaman lisans düzeyinde eğitimin yeterli olmadığı görülmektedir. Bu nedenle üniversitelerde kanatlı sektörüne yönelik spesifik uzmanlık alanlarında (besleme, teşhis, sağlık koruma, kanatlı eti hijyeni ve muayenesi vb.) gereksinim duyulan eleman açığını giderecek lisansüstü programlar ile özellikle ara eleman gereksinmesini karşılamak için meslek yüksek okullarının ilgili programları daha etkin olmalıdır. Ayrıca sektörde yaygın olarak görülen aile işletmeciliği anlayışının yerini profesyonel işletme anlayışına bırakması, çalışan işçilerin hizmetiçi eğitim programları ile desteklenmesi ve sosyal durumlarının iyileştirilerek sektörde kalıcı olmalarının sağlanması büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda sektöre özgü bilimsel ve teknik eğitim veren eğitim ve öğretim kurumları çok kısa sürede kurulup yaygınlaştırılmalıdır.

Hindicilik halen gelişmekte olan bir üretim dalıdır. Hindi eti üreticiliği belirli bir kapasiteye ulaşıncaya kadar damızlık ünitelerin karlı bir şekilde çalışması zor görülmektedir. Bundan dolayı sektörün gelişmesi için kuluçkalık yumurta ithalatına bir süre daha devam edilmek zorunluluğu bulunmaktadır.

Türkiye’de hindi tüketimi fert başına 0,3 Kg civarındadır. Gelişmiş olan ülkelerde bu rakam 8-10 kg civarındadır. Hindicilik geliştikçe “yılbaşı hindiciliği” kavramının da değişeceği umulmaktadır.

Türkiye’de hindi yetiştiriciliği broiler kümeslerinde yapılmaktadır. Miktar yeterli değildir. Özel hindi kümesi yapımı desteklenmelidir.

Hindi yetiştiriciliği konusunda ülkemizde çok miktarda AR-GE çalışmalarının yapılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Hindicilik geliştikçe, tavukları da tehdit eden, spesifik hindi hastalıkları çoğalacaktır. Bu konuda uzman yetiştirilmesi gerekmektedir. Hindicilik geliştikçe Türkiye’deki tavuk popülasyonunun karşı karşıya olduğu hastalık riskleri de artacaktır. Bundan dolayı tavukçuluk ve hindicilikte “biyogüvenlik” önlemleri yaygınlaştırılmalı ve yüksek ölçüde teşvik edilmelidir.

1. GİRİŞ

Bu rapor Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlık çalışmaları çerçevesinde Gıda Sanayii Özel İhtisas Komisyonu içinde "**Kanatlı Eti ve Yumurta Ürünleri Sanayii**" alt komisyonu tarafından hazırlanmıştır. Uluslararası terminolojiye uyumlu olması için raporda genel olarak "Kanatlı Eti" (poultry meat) deyimini kullanılmıştır. Kanatlı eti kavramı içinde piliç, tavuk, hindi, ördek, kaz gibi evcil hayvanların etleri bulunmasına rağmen ülkemizde ördek ve kaz etiyle ilgili bir sanayi olmadığı için bunlar ayrı başlıklar halinde ele alınmayıp, tavuk eti kapsamı içinde I.Bölümde mütalaa edilmiştir. Hindi eti ürünleri sanayi ise son yıllarda kaydettiği gelişmeler dikkate alınarak raporda II.Bölümde incelenmiştir.

Tavukçuluk sektörünün bugünkü düzeye ulaşması 1970'li yıllarda yüksek verimli hibrit ırkların ülkemizde üretime girmesiyle başlamıştır. 80'li yıllarda gelişme hızını artıran, modern kümes ve kesimhane tesisleriyle donatılan sektör 1990'lı yıllara sağlam bir alt yapıyla girmiştir.

Özellikle kanatlı etinde 1999 yılında ulaşılan 662 bin tonluk üretim, 7.Beş Yıllık Kalkınma Planı ÖİK Hayvancılık Raporunda yer alan projeksiyona göre 2003 yılında ulaşılması hedeflenmiş üretim düzeyinin üstündedir. Kişi başına tavuk eti tüketimi ise 1999 yılı sonunda 10,23 kg'a ulaşarak ÖİK Raporunda 2005 yılı için öngörülen 9,95 kg tüketim miktarını geçmiştir. Tavukçuluk sektöründeki bu gelişme, kırmızı et sektörünün gerilemesinden doğan üretim açığının mükemmel bir şekilde kapatılmasını sağlamış, bu sayede ithalata gerek kalmamıştır.

İnsan beslenmesi açısından önemli bir yer tutan hayvansal proteinin temininde stratejik bir konuma sahip olan kanatlı etlerinin, sürekli olarak gerileyen kırmızı et üretiminden doğan açığı kapatma konusunda da özel bir yeri vardır. Öte yandan, Beş Yıllık Kalkınma Planlarının hayvancılık bölümlerinde kanatlı sektörü için somut bir gelişme hedefinin belirlenip belirlenmediği konusuna burada değinmek yerinde olacaktır.

1. Plan döneminde (1963-1967) tarım ve sanayi sektörlerinin dengeli bir şekilde büyümesi hedef alınmışken, II. plan döneminde (1968-1972) tarım sektörünün, sanayi sektörü için ekonomik sürükleyici olması fikri öngörülmüştür. Bu hedef III. plan döneminde (1973-1977) aynen devam etmiştir. IV. plan döneminin (1979-1983) ikinci yılından başlayarak liberal ekonomi politikası benimsenmiştir. Bu dönemde de sanayi sektöründe hızlı bir kalkınma öngörülmekle beraber, bu kalkınma kapsamında kimyevi gübre, ilaç gibi tarıma girdi sağlayan sanayi ile bitkisel yağ ve benzeri gıda sanayinin geliştirilmesine özel önem verilmiş, ekonomik kalkınmanın, tarımda ve sanayide verimliliğin artırılmasıyla sağlanması hedef alınmıştır. Yine IV. plan döneminde, hayvansal ürünlerde yeterli noktaya erişmek ve bu sayede halkın beslenme düzeyini yükseltmek amaçlanmıştır. V. planda, hayvancılıkta verimlilik artışı öngörülmekle birlikte yaş meyve ve sebze alt sektörünün yatırım ve dış satım konularında önemli prensipler benimsenmiştir. Buna ilaveten V ve VI. planlarda GAP'ın entegre projelerle geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Planlı dönem sürecinde izlenen üretim politikalarında olumlu gelişmeler sağlanmış bunun sonucu olarak hemen hemen tüm ürünlerde üretim artmıştır. Nüfus başına düşen üretim miktarında da bu artışı görmek mümkündür. Ancak, bu süreç içinde (1963-1988) kanatlı eti ve yumurta dışında kişi başına düşen hayvansal üretim miktarında önemli azalmalar olmuştur. Türk tarımının yapısında bazı değişikliklerin sağlanabilmesine karşılık genel özelliklerinin değişmediği görülmektedir.

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planının, Temel Amaç ve İlkeler Bölümünde liberal ekonomi kurallarına uyularak devlet müdahalesinin sınırlı tutulacağından bahisle "Sistemin rekabet kuralları içinde etkin bir şekilde işlemesi sağlanacaktır. Bu çerçevede çiftçi, işçi, esnaf, tüccar, işadamı, müteahhit gibi kesimler devlet kapısına bakmaktan kurtulacaktır." denilmektedir. Ayrıca Temel Yapısal Değişim Projeleri Bölümünde "...tarımsal politikalarda,...çok önemli yapısal değişiklikler gerçekleştirilecektir" prensibi benimsenmektedir. Tarımsal Politikalar ile İlgili Yapısal Değişim Projesi bölümü, Amaçlar, İlkeler ve Politikalar maddesinde "Tarımda hayvancılık sektörünün payının artırılması ülkemizdeki hayvansal protein açığının giderilmesi ve üreticilerin gelir düzeyinin yükseltilmesi amacıyla hayvancılığa özel önem verilerek, özellikle damızlık hayvan yetiştiriciliği, süt, besi sığırcılığı geliştirilecek, üretim ve verimliliğin artırılması sağlanacaktır" ilkesine yer verilmektedir. Ayrıca kültür ırkı damızlık hayvanların genel hayvan popülasyonu içindeki payının artırılmasına, sözleşmeli yetiştiriciliğin yaygınlaştırılmasına, ticari hayvancılığın geliştirilmesine, hayvancılıkta sermaye şirketlerinin kurulmalarının desteklenmesine ilişkin hedefler de ortaya konmaktadır. VII. Beş Yıllık Kalkınma Planında da genel hükümler dışında tavukçuluk konusuna özel olarak değinilmemiş, daha çok hayvancılığın büyük ve küçükbaşla ilgili sorunlarına çözüm getirici tedbir ve hedefler üzerinde durulmuştur.

I. B Ö L Ü M: KANATLI ETİ VE YUMURTA ÜRÜNLERİ SANAYİİ

2. MEVCUT DURUM VE SORUNLAR

2.1. Mevcut Durum

Kanatlı eti ve yumurta üretiminde 1970'li yıllardan başlayarak hızlı bir gelişme gösteren Türkiye, bugün Dünya ülkeleri sıralamasında önemli yerlere gelmiştir. 1998 yılı sıralamasında Türkiye, piliç eti üretiminde 17'nci, yumurta üretiminde 13'üncüdür. Dünya tavukçuluk sektöründeki son gelişmeler yakından takip edilmekte ve ülkemizdeki üretime yansması çok hızlı olmaktadır. 1985 yılında uygulamaya giren Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu (KKDF) teşvik ve desteği, özellikle piliç eti üretiminde modern tesislerin kurulmasında etkili olmuştur. Buna paralel olarak çoğalan modern kesimhaneler sağlıklı bir piliç eti pazarlama olanağını sağlamış ve tüketiciler de sağlıklı ürün tüketme imkanına kavuşmuştur.

Kanatlı eti sanayiindeki bu gelişmeye rağmen yumurta sanayiinde paralel bir gelişme görülmemektedir. Dünyada yumurta sanayii oldukça gelişmiş ve sektörün istikrarının bir nevi teminatı durumundadır. Ülkemizde sanayinin bu dalı yeterince gelişmediğinden halen Türkiye yumurta ürünleri ithal etmektedir. Yumurta ürünleri, bir çok gıdaların hazırlanmasında (mayonez yapımı, pastacılık, makarna üretimi gibi) vazgeçilmez girdiler olarak kullanılmaktadırlar. Başlıca yumurta ürünleri; kabuklu veya kabuksuz kümes hayvanları yumurtaları, kurutulmuş yumurta sarısı, kurutulmuş yumurta akı, kurutulmuş tüm yumurta, sıvı yumurta sarısı, sıvı yumurta akı, sıvı tüm yumurtadır. Yumurta sektörü gerek Türkiye'de çok istikrarsız bir gidiş sergilediği için gerekse istikrarın korunmasında bir anahtar niteliği taşıması özelliğinden dolayı yeni plan döneminde yumurta sanayiinin geliştirilmesine özel önem verilmesi gerekmektedir.

1981 -1993 yılları arasında tavuk varlığımız 3,2 kat, tavuk eti 1,2 kat, yumurta üretimi 2,2 kat artış göstermiştir. Ülkemiz kanatlı eti ürünlerindeki bu üretim artışı, kırmızı et üretiminde yaşanan sıkıntılar karşısında devamlı olarak bir cankurtaran rolü oynamaktadır.

Ülkemizde etlik piliç yetiştiriciliğinde kullanılan üretim teknolojisi oldukça üstün seviyededir. Halihazırda üretimin %80'i, tam entegre tesislerde yapılmakta olup üretilen piliç ve tavuk etinin %70'i gelişmiş ülkelere göre daha yeni ve yüksek teknolojinin kullanıldığı tesislerde gerçekleştirilmektedir. Bu tesislerin bazılarında piliç kesim kapasiteleri 6.000 ile 9.000 adet/saat, hatta bazı kesimhanelerde 15.000-17.000 adet/saate ulaşmaktadır.

Tüketicinin bilinçlenmesi sonucu piyasada ambalajlı ve markalı piliç eti talebi giderek artan bir önem kazanmıştır.

2.1.1. Sektördeki Kuruluşlar

Kanatlı sektörü Türkiye’de genelde yetiştirme kümeslerinin yoğun olduğu bölgeler ile önemli ve büyük pazarlara yakın yerlerde yoğunlaşmıştır. Etlik piliç yetiştiriciliğinin entansif olarak yapıldığı başlıca bölgeler;

Bolu-Sakarya-İstanbul Bölgesi
Bandırma-Eskişehir Bölgesi
İzmir Bölgesi
Çukurova Bölgesi
Ankara Bölgesidir.

Etlik piliç sektörünün önemli kuruluşları tablo 1’de verilmiştir. Tablo incelendiğinde, üretim miktarı olarak en yüksek payı (%17) değişik bölgelerdeki 12 işletmesiyle KÖY-TÜR almaktadır. Bu sektöre yabancı sermaye katkısı, ilk 20 firma içerisinde %6,4 lük payıyla C.P. firması tarafından sağlanmaktadır.

Tablo 1 : Etlik Piliç Sektöründe İlk 20 Kuruluş

Sıra	Kuruluş	Entegrasyon (1)	Üretim (Ton)	Payı (%)
01	KÖY-TÜR	D-Y-K-M	96.000	17,1
02	BANVİT	D-Y-K-M	58.000	10,3
03	C.P.	D-Y-K-M	36.000	6,4
04	MUDURNU	D-Y-K-M	33.000	5,9
05	BEYPI	D-Y-K-M	32.000	5,7
06	ER PİLİÇ	D-Y-K-M	28.880	5,1
07	ŞEKER PİLİÇ	D-Y-K-M	24.000	4,3
08	KESKİNOĞLU	D-Y-K-M	20.000	3,6
09	ŞEN PİLİÇ	D-Y-K-M	19.000	3,4
10	ÖNDER	D-Y-K-M	18.000	3,2
11	ÖZHEN (NAR PİLİÇ)	D-Y-K-M	16.000	2,8
12	PAK TAVUK	D-Y-K-M	15.000	2,6
13	ÖZSOYLAR	D-Y-K-M	14.500	2,5
14	AS TAVUK	Y-M	12.000	2,0
15	EMRE-PAK	D-Y-K-M	12.000	2,0
16	GÜNCANLAR	M	10.000	1,7
17	EBK	M	8.500	1,5
18	İZMİR TAVUK	D-Y-K-M	7.200	1,3
19	KARAGÜP	M	6.900	1,2
20	AZİM TAVUK	D-Y-K-M	6.000	1,1
	İlk 20 firmanın toplam üretimi		472.980	84,0

D: Damızlık, Y: Yem, K: Kuluçkahane, M: Kesimhane

Kaynak: Firma verileri

Tablo 2 : Kanatlı Etler Sektöründe Mevcut Kuruluşlar

Sıra No	İli	Kuruluşun Adı	Yeri	Mülkiyet	Faaliyet Alanı	Kapasite baş/gün/saat	Pers. Sayısı
1	Adana	Burcu Tavukçuluk A.Ş.	Seyhan	Özel	Kesimhane	1000 Adet/Saat	20
2	Adana	Sultan Tavukçuluk A.Ş.	Seyhan	Özel	Kesimhane	1500 Adet/Saat	9
3	Adana	Saray Tavukçuluk A.Ş.	Seyhan	Özel	Kesimhane	1500 Adet/Saat	12
4	Adana	Garip Tavukçuluk Gıda San Tic	Seyhan	Özel	Kesimhane	2000 Adet/Saat	80
5	Adana	Yumta Tavukçuluk Gıda San Tic	Seyhan	Özel	Kesimhane	6000 Adet/Saat	35
6	Adıyaman	Özmizan Tavukçuluk	Merkez	Özel	Kesimhane	1000adet/gün	12
7	Ankara	Mur-Kar Enteg. Tav. san.	Sincan	Özel	Kesimhane	100kg/saat	7
8	Ankara	Özhen Entegre Tav. San.	Beypazarı	Özel	Kesimhane	12000kg/gün	19
9	Ankara	Tipo Tavukçuluk A.Ş.	Gölbaşı	Özel	Kesimhane	1500kg/gün	12
10	Ankara	Köy-Tür A.Ş.	Kazan	Özel	Kesimhane	2000adet/saat	40
11	Ankara	Sentaş A.Ş.(Dost Piliç)	Yenikent	Özel	Kesimhane	2000adet/saat	25
12	Ankara	E.B.Ü. A.Ş.	Sincan	E.B.Ü	Kesimhane	35000kg/gün	110
13	Aydın	Yöre Tavukçuluk	Kuyucak	Özel	Kesimhane	60adet/gün	2
14	Balıkesir	Banvit Piliç	Bandırma	Özel	Kesimhane	16000adet/saat	800
15	Balıkesir	Şeker Piliç	Bandırma	Özel	Kesimhane	3500adet/saat	150
16	Balıkesir	Özsoy Piliç	Bandırma	Özel	Kesimhane	6000adet/saat	250
17	Balıkesir	Aköz Piliç	Kocaavşar	Özel	Kesimhane	80adet/saat	10
18	Bursa	C.P. Standart Gıda A.Ş.	İnegöl	Özel	Kesimhane	5300adet/saat	231
19	Ç.kale	Dere Tavukçuluk	Çan	Bel.	Kesimhane	200adet/gün	
20	Denizli	Başaranlar Tavukçuluk	Merkez	Özel	Kesimhane	150adet/saat	16
21	Denizli	Aslan Tavukçuluk	Merkez	Özel	Kesimhane	80adet/saat	12
22	Diyarbakır	Köy-Tür A.Ş.	Merkez	Özel	Kesimhane	800adet/saat	4
23	Elazığ	Köy-Tür A.Ş.	Merkez	Özel	Kesimhane	30000adet/gün	130
24	Erzincan	Tunay Çiftliği Entegre Tavuk.	Merkez	Özel	Kesimhane	500-700adet/saat	12
25	Erzurum	Köy-Tür	Kandilli	Özel	Kesimhane	2000adet/saat	76
26	Eskişehir	Köy-Tür Tavukçuluk San. Tic.	Merkez	Özel	Kesimhane	9600adet/gün	85
27	GaziAntep	Tat Piliç	Şehitkamil	Özel	Kesimhane	500Adet/Saat	16
28	Hatay	Belediye Kesimhanesi	Antakya	Belediye	Kesimhane	1000adet/saat	
29	İçel	Tavsa	Tarsus	Özel	Kesimhane	1000adet/saat	10
30	İçel	Mizan	Tarsus	Özel	Kesimhane	1000adet/saat	15
31	İçel	Öz Mizan	Tarsus	Özel	Kesimhane	2000adet/saat	15
32	İçel	Köy-Tür A.Ş.	Tarsus	Özel	Kesimhane	3000adet/saat	109
33	İçel	Tavpi	Tarsus	Özel	Kesimhane	500adet/saat	20
34	Isparta	Has Piliç	Sav ksb./Mer.	Özel	Kesimhane	15adet/saat	4
35	Isparta	Emin Tavukçuluk	Merkez	Özel	Kesimhane	20adet/saat	4
36	İzmir	İzmir Tav.		Özel	Kesimhane	1200adet/saat	48
37	İzmir	Kral Tavukçuluk		Özel	Kesimhane	2000adet/saat	45

Sıra No	İli	Kuruluşun Adı	Yeri	Mülkiyet	Faaliyet Alanı	Kapasite baş/gün/saat	Pers. Sayısı
38	İzmir	Karagüp Tav.		Özel	Kesimhane	2000adet/saat	55
39	İzmir	Ünlü Tav.		Özel	Kesimhane	2000adet/saat	45
40	İzmir	Lades Tav.		Özel	Kesimhane	2000adet/saat	4
41	İzmir	Bedir Tav.		Özel	Kesimhane	2160adet/saat	11
42	İzmir	Tadpi Gıda		Özel	Kesimhane	4000adet/saat	40
43	İzmir	Köy-Tür Ege		Özel	Kesimhane	4000adet/saat	124
44	İzmir	İzmir Altın Tav.		Özel	Kesimhane	500adet/saat	2
45	İzmir	Pınar Et	Kemalpaşa	Özel	Kesimhane	900adet/gün	214
46	Kayseri	Köy-Tür	Merkez	Özel	Kesimhane	1200ad/saat	101
47	Konya	Azım Et Süt A.Ş.	Tatlıcak/ Konya	Özel	Kesimhane	2000ad/saat	45
48	Konya	Köy-Tür	Akşehir	Özel	Kesimhane	2160ad/saat	85
49	Kütahya	Gülibik Kanatlı Kesimhanesi	Perli Köyü	Özel	Kesimhane		
50	Manisa	CP Standart Gıda San.Tic. A.Ş.	Turgutlu	Özel	Kesimhane	2100adet/saat	68
51	Manisa	Çetin Tavukçulukİşlt.	Çamköy- Manisa	Özel	Kesimhane	2400adet/saat	29
52	Manisa	Keskinoğlu Damızlık İşlt.	Akhisar	Özel	Kesimhane	6000adet/saat	360
53	Sakarya	Tat Tavuk	İlyaslar/Mkz.	Özel	Kesimhane	1000adet/saat	20
54	Sakarya	As Tavukçuluk	Kaynarca	Özel	Kesimhane	1000adet/saat	85
55	Sakarya	Taraklı Tavukçuluk	Taraklı	Özel	Kesimhane	1000adet/saat	10
56	Sakarya	Şen Piliç	A.Paşa	Özel	Kesimhane	2000adet/saat	150
57	Sakarya	Marta Kılıçlar	Hendek	Özel	Kesimhane	2000adet/saat	100
58	Sakarya	Akova Piliç Üretime ara verildi	Akyazı	Özel	Kesimhane	2000adet/saat	
59	Sakarya	Önder Piliç	Adliye/Mkz.	Özel	Kesimhane	4000adet/saat	100
60	Sakarya	Entaş Tavukçuluk	Kaynarca	Özel	Kesimhane	6000adet/saat	250
61	Samsun	Köy-Tür Tav. San.	Kavak	Özel	Kesimhane	2000adet/saat	68
62	Samsun	Ay-Pi Tav. San.	Bafra	Özel	Kesimhane	200adet/saat	45
63	Tokat	Mega Tarım İşletmesi	Merkez	Özel	Kesimhane	1000tavuk/gün	29
64	İstanbul	Altın Çiftlik Tav.	Halkalı	Özel	Kesimhane	250adet/saat	28
65	İstanbul	Kosher Tav.	Beykoz	Özel	Kesimhane	5adet/saat	
66	Uşak	Gedik Kanatlı Kesimhanesi	Eşme	Özel	Kesimhane	3000adet/saat	30

Kaynak: Tarım ve Köyşleri Bakanlığı Koruma Kontrol Genel Müdürlüğü

2.1.2. Mevcut Kapasite ve Kullanımı

Toplam etlik piliç üretiminin % 84'ü 20 firma tarafından yapılmaktadır (Tablo 1). Saatte işlenen piliç miktarı bakımından kurulu kapasitesi en büyük olan kuruluş KÖY-TÜR'dür (Tablo 3). Bu işletmeyi BANVİT, MUDURNU, BEYPİ ve C.P. izlemektedir. Kapasite kullanım oranlarına (KKO) bakıldığında, işletmelerde bu oranın %44,0- %83,3 arasında değiştiği görülmektedir.

Tablo 3 : Etlik Piliç Eti Sektöründeki Önemli Kuruluşlar ve Kapasiteleri

Sıra No	Kuruluşun Adı	Yeri Merkez (İl bazında)	Mülkiyet	Üretim Konusu	Kurulu Kapasite Kesim (Adet/sa)	1999 üretim kapasite (Ton/G)	KKO (%)	İşçi Sayısı
01	KÖY-TÜR	Ankara	A.Ş.	D-Y-K-M	38.000	718	44,6	3,200
02	BANVİT	Balıkesir	A.Ş.	D-Y-K-M	16.000	302	64,0	1,950
03	C.P.	İstanbul	A.Ş.	D-Y-K-M	9.000	170	70,5	776
04	MUDURNU	Bolu	A.Ş.	D-Y-K-M	14.000	265	44,0	1,565
05	BEYPİ	Bolu	A.Ş.	D-Y-K-M	10.000	189	56,4	1,050
06	ER PİLİÇ	Bolu	LTD.ŞTİ	D-Y-K-M	8.000	151	63,7	497
07	ŞEKER PİLİÇ	Balıkesir	A.Ş.	D-Y-K-M	6.000	113	70,8	925
08	KESKİNOĞLU	Manisa	A.Ş.	D-Y-K-M	6.000	113	58,9	1,100
09	ŞEN PİLİÇ	İstanbul	A.Ş.	D-Y-K-M	4.000	76	83,3	600
10	ÖNDER	Sakarya	A.Ş.	D-Y-K-M	4.000	76	78,9	550
11	ÖZHEN	Ankara	A.Ş.	D-Y-K-M	4.000	76	70,1	500
12	PAK TAVUK	İstanbul	A.Ş.	D-Y-K-M	6.000	113	44,2	550
13	ÖZSOYLAR	Balıkesir	A.Ş.	D-Y-K-M	4.000	76	63,6	380
14	AS TAVUK	Sakarya	LTD.ŞTİ	Y-M	3.000	57	70,2	190
15	EMRE-PAK	İstanbul	LTD.ŞTİ	D-Y-K-M	3.000	57	70,2	200
16	GÜNCANLAR	Kocaeli	Adi Ortk	M	4.000	76	43,9	150
17	EBK	Ankara	A.Ş.	M	3.000	57	49,7	656
18	İZMİR TAVUK	İzmir	A.Ş.	D-Y-K-M	2.000	38	63,2	118
19	KARAGÜP	Manisa	A.Ş.	M	2.000	38	60,5	111
20	AZİM TAVUK	Konya	A.Ş.	D-Y-K-M	1.500	28	71,4	198
	TOPLAM				147.500	2789	56,8	15.650

Kapasite, çift vardiya üzerinden toplam 14 saat alınmıştır.

KAPASİTE = KURULU KAPASİTE (ADET/SAAT) x 14 SAAT x 1.350 GRAM/ADET

KKO: Kapasite Kullanım oranı. KKO hesabında 300 iş günü alınmıştır.

KKO = 1999 Üretimi / 300 x KAPASİTE

Toplam etlik piliç üretiminin %84'ünü gerçekleştiren 20 firmanın 1999 yılı piliç eti üretim kapasitesi toplam 2.789 Ton/Gündür. Bu rakamdan hareketle Türkiye'nin günlük kesim kapasitesinin %100'ünü 3.320 Ton/Gün, yıllık kesim kapasitesini de 3.320 X 300 gün = 996,070 Ton/Yıl olarak kabul etmek mümkündür. Son yıllarda ortalama KKO'nun %56,8 çıkması dikkat çekici bir durumdur.

2.1.3. Üretim

a) Üretim Yöntemi-Teknoloji

Entegre kuruluşların dünyadaki teknolojik gelişmeleri yakından takip etmesi ve zaman geçirmeden üretime yansıtması, mevcut teknolojik yapıyı gelişmiş ülkelerdeki seviyeye çıkarmış, özellikle piliç eti üretiminde çağdaş tam otomatik kesimhanelerin kurulmasını

sağlayarak, hijyenik şartlarda insan sağlığına uygun üstün kaliteli piliç eti ve ürünleri pazarlama olanağını tüketiciye kazandırmıştır. Entegrasyonlar, kaliteye çok önem veren kuruluşlardır. Bu çerçevede, ABD normları ve AB standartlarına uygun üretim kalitesi hedeflenmektedir.

Özellikle son yıllarda kanatlı eti üretim sanayiinde, civcivden başlayıp tüm girdileri içeren ve sonuçta kesimhanede et olarak elde edilip pazarlanmasına kadar geçen her aşamada entegre çalışma sistemi geliştirilerek, oldukça iyi sonuçlar elde edilmiş, ciddi üretim artışları sağlanmıştır. Bu entegrasyon sayesinde piliç eti üretiminde hızlı bir gelişme gösteren ülkemiz, dünya ülkeleri sıralamasında önemli yerlere gelmiştir.

Tablo 4 : Seçilmiş Ülkelerde Kanatlı Eti Üretim Miktarları (Bin Ton)

ÜLKELER	1989-91	1996	1997	1998
ABD	10,708	14,587	14,997	15,115
ALMANYA	554	638	682	771
ARJANTİN	377	547	615	F615
BREZİLYA	2,422	4,166	4,584	4,619
ÇİN HALK CUM.	3,768	9,004	10,718	11,104
ENDONEZYA	495	940	900	819
FİLİPİN	250	474	518	F525
FRANSA	1,627	2,154	2,134	2,176
GÜNEY AMERİKA	3,967	6,756	7,260	7,364
HİNDİSTAN	330	F479	F527	F527
HOLLANDA	506	700	715	728
İNGİLTERE	1,000	1,482	1,508	1,534
İRAN	409	672	716	752
İSPANYA	849	*878	*902	*910
İSRAİL	182	260	265	253
İTALYA	1,092	1,139	F1,139	F1,139
JAPONYA	1,390	1,249	1,235	1,225
KANADA	721	900	930	970
MALEZYA	399	F685	F685	F685
MEKSİKA	780	1,295	1,474	1,590
MISIR	300	448	535	F494
POLONYA	346	392	474	F520
ROMANYA	352	293	254	254
RUSYA FED.	-	690	632	F600
SUUDİ ARABİSTAN	264	341	439	F439
TAYLAND	674	999	1067	1072
TÜRKİYE	406	436	486	F488
UKRAYNA	-	220	186	F180

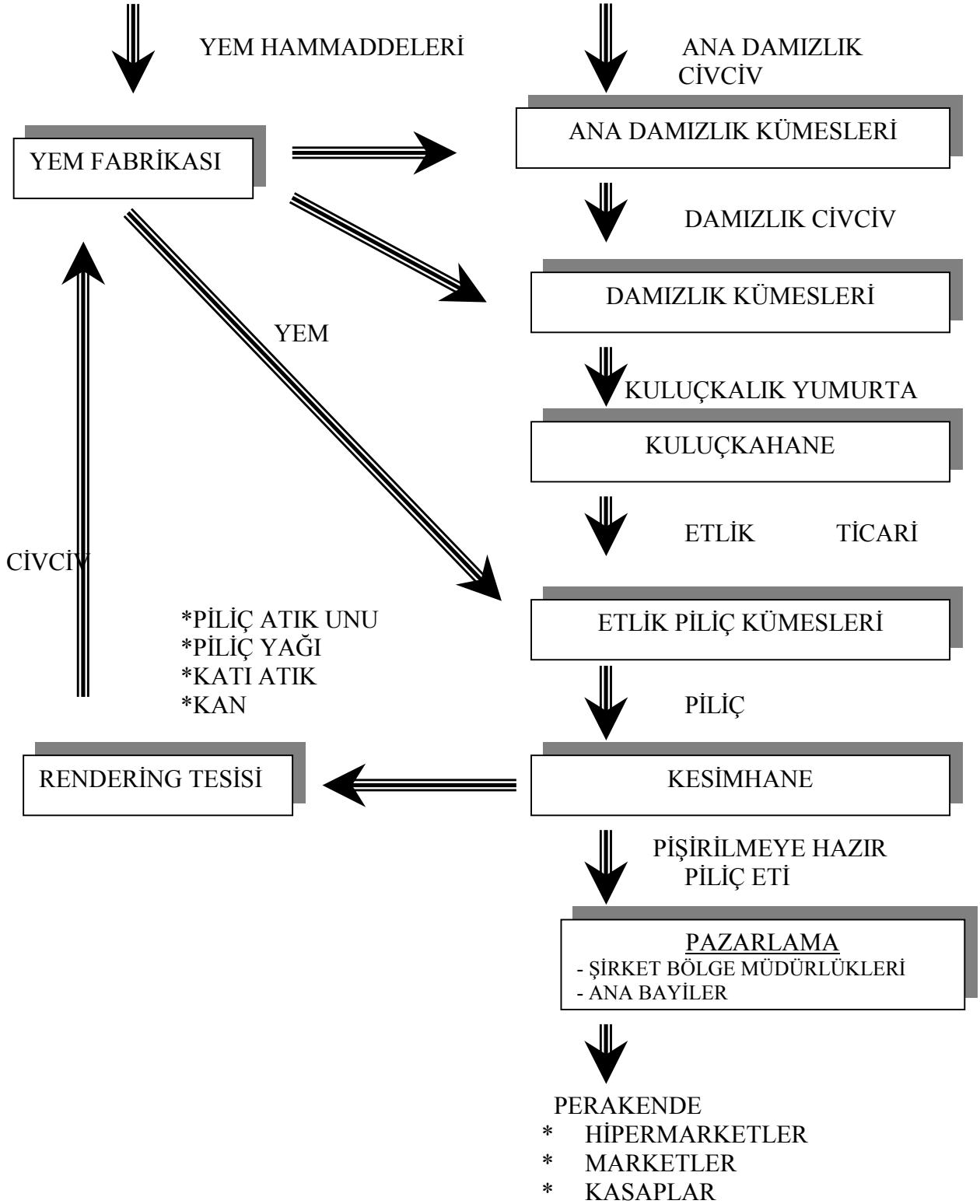
Kaynak:FAO F: FAO'nun tahminidir. *Resmi olmayan rakamlar

Türkiye’de faaliyet göstermekte olan etlik piliç entegrasyonları genelde dikey tarzda entegrasyonunu tamamlamış ve büyük çoğunluğu damızlık üretiminden pazarlama aşamasına kadar tüm süreçleri içerecek tarzda yapılmıştır (Şekil 1). Entegrasyon modeli damızlık operasyonu ve etlik piliç yetiştiriciliğine destek sağlayan yem fabrikası ile kuluçkahane, kesimhane ve pazarlama organizasyonu ile komple çalışmakta, üretimde ciddi ve dinamik bir koordinasyon içermektedir. Entegre işletmelerin çoğalmasında aşağıdaki faktörler ana etkenler olmuştur;

- 1.Kaliteli üretim için entegrasyon içinde yer alan birimler arasında diyalog ve otokontrolün artması,
- 2.Entegrasyon içindeki tüm süreçlerin aynı yönetim tarafından yönlendirilmesi ve buna bağlı olarak girdilerinden kar amacı güdülmeden, nihai ürün olan piliç etinden kar edilmesine ve tüketici mutluluğuna odaklanması,
- 3.Maliyetler ve pazarlama hizmetlerinin kontrol altında olması,
- 4.Entegrasyonların bünyelerinde arz talep dengesini sağlayarak üretime istikrar getirilmesi,
- 5.Sözleşmeli yetiştiricilerin işletme sermayesi ihtiyacının olmaması, böylece kümeslerde üretimin devamlılığının sağlanması,
- 6.Üretim süreçlerinin sıkı bir şekilde takip edilerek verimlilik artışının sağlanması,
- 7.Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu kredileri ve bu sektörün desteklemesi mahiyetinde verilen diğer teşviklerin olumlu katkıları.

Yumurta üretiminde ülkemiz 1998 yılında ilk 13 ülke arasına girmiştir (Tablo 5). Türkiye’de yumurta sanayii gelişmeye ihtiyaç gösteren bir sektördür. Birçok yumurta ürünü, kabuklu yumurtadan işlenmektedir. Başlıca yumurta ürünleri; kabuklu veya kabuksuz kümes hayvanları yumurtaları, kurutulmuş yumurta sarısı, kurutulmuş yumurta akı, kurutulmuş tüm yumurta, sıvı yumurta sarısı, sıvı yumurta akı, sıvı tüm yumurtadır.

Şekil 1. Tipik Entegrasyon Şeması

Tablo 5 : Yumurta üretiminde lider ülkeler (1998 yılı itibariyle)

Ülke	Üretim (metrik ton)
Çin	17.814.000
USA	4.724.000
Japonya	2.580.000
Rusya Federasyonu	1.700.000
Hindistan	1.611.000
Meksika	1.422.000
Brezilya	1.415.000
Fransa	954.000
Almanya	847.000
İtalya	751.000
Endonezya	664.000
İngiltere	645.000
Türkiye	630.000
İran	625.000
Hollanda	591.000

Kaynak : Poultry International Watt Poultry Statistical Yearbook 1999.

i. Kesimhanelerin Çalışma Düzeni

Kesimhanelerin hammaddesi canlı piliçtir. Hammaddenin kaşektik yapıda ve heterojen dağılımlı olmaması esastır. Bu bakımdan yetiştirme döneminde kaliteli civciv, yem ve uygun bakım şartları olması bir ön koşuldur. Etkin ve verimli bir üretim dönemi geçirilmesini teminen kümesler sahada görevli ekiplerce periyodik olarak ziyaret edilip denetlenmesi ve yetiştiricilere olması gereken kümes koşulları, genel bakım, besleme ve bio-güvenlik konularında her türlü bilgi ve pratik destek sağlanmalıdır. Genelde 41-45 günde canlı ağırlığı ortalama 2 kg'a ulaşan piliçler kümeste harmanlanarak özel canlı piliç taşıma kafeslerine yerleştirilir ve kesimhanelere sevk edilir. Veteriner hekim kontrolünden geçerek (ante-mortem muayene) kesimhaneye getirilen piliçler plastik kasalar içinden işçiler tarafından tek tek alınarak ayaklarından kesim ve tüy yolma havai konveyör hattı askılarına asılır. Canlı materyalin kesim sırasında kursaklarının boş olması esastır. Kesim randımanının en optimal seviyede olmasını teminen kümeste yapılan harmanlama işleminden kesileceği ana kadar toplam maniplasyon süresinin 6-8 saati geçmemesi gerekir.

ii. Kesim ve Tüy Yolma

Askıya alınan piliçlerin kafaları tuzlu su ihtiva eden ve düşük voltajlı elektrik akımı olan su banyosuna (stunner) temas ettirilerek piliçlerin hissetme duyuları geçici olarak kaldırılır ve başın boyunla birleştiği yerden (Vena Jugularis) kesilir. Baş kesilen piliçlerin yaklaşık 2 dakika 20 saniyelik kan akıtma sürecinden sonra genellikle 50-52°C sıcaklığındaki ıslatma

kazanında (scalders) 3 dakikalık tüy yolmayı kolaylaştıracak tüy diplerini ıslatma süreci başlar. Islatma kazanından çıkan piliçler muhtelif sayıda (kapasiteye bağlı) tüy yolma makine grubundan geçerek tüylerinden tamamen arındırılır. Islatma ve tüy yolma süreçleri boyunca piliç gövdeleri temiz su ile duşlanır. Baş, yemek ve nefes boruları bir makine tarafından çekilerek çıkarılır. Daha sonra tam otomatik ayak kesme makinesinde ayaklar kesilerek karkaslar iç temizleme hattına otomatik olarak transfer edilir. Kesilen ayaklar otomatik olarak düşürülür ve askılar hat üzerinde otomatik olarak özel fırçalarla yıkanır ve konveyör devam eder. (Kesilen ayaklar işlenerek ihraç edilebileceği gibi rendering tesisinde diğer atıklarla birlikte atık ununa dönüştürülebilmektedir.)

iii. İç Temizleme (İç Organ Çıkarma)

İç temizleme (iç organ çıkarma) hattında, birinci makine makat delip-kesme (kloaka açma) işlemi yapılır. Müteakip makine ise yenebilen iç organlarla birlikte kursak, bağırsak, akciğerler dahil tüm organları kütle olarak el değmeden dışarı alır. Bu aşamada karkas ve iç organların veteriner hekim tarafından kontrolü yapılır ve taşlık, ciğer ile yürek elle ya da otomatik olarak el değmeden çıkarılır. Kara ciğer, yürek anında, taşlıklar otomatik olarak temizlendikten sonra buzlu su yoluyla muayene istasyonlarına pompalanır. Muayeneden geçen karkaslar ise sırayla boyun içi temizleme, boyun kırma, boyun derisi kesme, vakumlu iç temizleme ve iç-diş yıkama makinelerinden geçerek el değmeden hijyen kurallarına uygun olarak temizlenir ve işletmenin tercih ettiği soğutma sistemine göre su veya hava soğutucusuna transfer edilir. Ön soğutmada amaç, merkez sıcaklığının +2/+4°C ye düşürülmesidir.

iv. Kalite ve Tartı Tasnif

Soğutulmuş gövdeler ya otomatik kalite seleksiyonu yapan bilgisayar kontrollü kamera önünden geçerek A,B,C kalitelere ayrılır ya da doğrudan gözle kalite tasnifi yapılır. Bu arada havai hat üstünde ağırlık tasnifleri de yapılarak bütün karkas ambalajlama istasyonlarına ve/veya otomatik parçalama (cut-up) havai hattına transfer edilirler. Tüm bu işlemlerin bilgisayar kontrolünde yapılması mümkündür. Her bir gramaja göre ayrı bir toplama kefesine düşen piliçlerin karın boşluklarına polietilen veya kağıt ambalajda bulunan taşlık, boyun, ciğer ve yürekten oluşan sakatat paketi konur. Bu sakatat paketi konmadan da ambalajlama yapılabilir.

Taze olarak pazarlanacak piliçler, otomatik ambalaj makineleri veya elle strafor tabak ve PVC stretch film veya polietilen poşetlerde ambalajlanır, karton koli veya plastik kasalara dizilir ve 0°C de dinlendirmeye alınır. Merkezi sıcaklık 0 ila +2°C a geldiğinde sevke hazır hale gelmiştir. Dondurulmuş olarak pazarlanacak piliçler, ambalajlama işleminden sonra şok tünellerine alınarak -38/-40°C lik ortamda merkezi sıcaklığı -18°C a düşürülünceye kadar dondurulur ve -18°C lik donmuş muhafaza odalarına veya sevkedilmek üzere frigorifik araçlara alınır.

v. Parçalama (CUT- UP)

Parçalama hattına transfer olan karkaslar bilgisayar sistemlerinden gelen uyarılara göre istenilen varyasyonlarda göğüs, biftek, but, baget, kalça, kanat, sırt gibi parçalara ayrılır. Tüm ürünler yukarıda anlatıldığı tarzda üretim ve son kullanma tarihleri ile diğer ambalaj bilgilerini içerecek şekilde ambalajlanır ve günlük siparişlere göre taze veya dondurulmuş olarak tüketim merkezlerine sevk olunmak üzere frigorifik araçlara yüklenir ve soğuk zincir hiç bozulmadan tüketiciye ulaştırılır.

Yukarıda anlatılan işleme aşamalarının ISO 9000 kalite sistem belgesi ve güvenli gıda üretiminde yakında yasal olarak da uygulamaya konulması beklenen HACCP sistemi ile desteklenmesi bir ön koşul olarak görülmektedir. Bu sistemler, uygunsuzlukları önleyici, kritik noktaları detaylı bir şekilde açıklayıcı ve yapısal bütünlüğü sağlayıcıdır. Kalite ve HACCP sistemi çerçevesinde üretilen piliç eti ve mamullerinin gerek fiziksel gerekse mikrobiyolojik kalitesi, laboratuvar destekli hijyen programı ile takip altında tutulmalıdır. Hijyen programları gereği ürünler, çalışma makineleri, her türlü araç, gereç ve kişisel temizlik sistem dahilinde ve sanitasyon sorumlularınca sık aralıklarla denetlenip izlenmelidir.

vi. İleri İşleme (Further Processing)

Özellikle son yıllarda, ürün çeşitlendirmesine büyük katkıları olan ileri işleme süreci kısım kısım kesimhaneler bünyesine girmeye başlamıştır. Önümüzdeki yıllarda da bu trendin devam edeceği beklenmektedir. İleri işleme ile şarküteri ve şekillendirilmiş ürünler ve parça piliçlerin marine edilmiş veya kaplanmış olarak imali mümkündür. Tüm ürünlerin tam pişmiş- yarı pişmiş veya sadece marinasyon yapılmış olarak sunulması mümkündür. Şarküteri hattında piliç sosis, salam, sucuk, jambon gibi ürünler, şekillendirme hattında piliç burger, nuggets, cordon-bleu, değişik köfteler, schinitzel gibi ürünler yapılmakta, taze veya dondurulmuş olarak piyasaya arz edilmektedir.

b) Ürün Standartları

Kanatlı etleri ve yumurta ürünleri sektöründe TSE standartları uygulanmakta olup (Tablo 6), sektörde üretilen ürünlerle ilgili bir ihracat olmadığı için ANFOR, DIN ve SAE gibi standartlarla ilgili bir çalışma yapılmamaktadır. ISO standartlarına uyum konusunda; halihazırda ISO belgesi alan üç firma vardır ve bir firma da ISO belgesi almak üzere başvurmuştur. Avrupa Birliği'ne adaylığımızın kabul edilmesiyle ve piliç eti ihracatının gündeme gelmesi ile bu standartlara uyum ve kalite belgesi alma konusunda firma girişimlerinin artacağı düşünülmektedir.

Sektörde; 25 Haziran 1995 tarihinde yürürlüğe giren “Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair Kanun Hükmünde Kararname” ve bunu müteakiben 23.6.1996 tarihinde yürürlüğe giren “Kanatlı Hayvan Eti ve Et Ürünleri Tesislerinin Kuruluş, Açılış, Çalışma ve Denetleme Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik” ile 9.6.1998 tarihinde yürürlüğe giren “Gıda

Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair Yönetmelik” esas alınmaktadır. Türk Gıda Kodeksi Et Ürünleri Tebliği (2000/4) 10 Şubat 2000 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Tablo 6 : Yürürlükte olan Standartlar

Standart No:	Standart İsmi
TS 7912	Tavuk Kesim Cihazı
TS 7913	Tavuk Yolma Makinaları (Otomatik)
TS 7914	Tavuk Haşlama Makinaları
TS 3737	Tavukçuluk- Terimler ve Tanımlar
TS 8057	Beyaz Etler-Soğutma,Dondurma,Muhafaza,Taşıma ve Çözdürme Kuralları
TS 4017	Tavuk Yumurtası-Kuluçkalık
TS 1068	Tavuk Yumurtası-Kabuklu
TS 5925	Kanatlı Hayvanlar-Tavuk Kesim ve Karkas Hazırlama Kuralları
TS 5890	Tavuk Gövde Eti-Parçalama, Ambalajlama, Taşıma ve Muhafaza Kuralları
TS 12326	Tavuk Parça Etleri-Göğüs
TS 12325	Tavuk Parça Etleri-But
TS 12327	Tavuk Parça Etleri-Kanat
TS 12328	Tavuk Parça Etleri-Kemiksiz Etler-Kıyma
TS 2409	Tavuk Gövde Eti
TS 12401	Tavuk Parça Etleri-Kemiksiz
Diğer ileri işlenmiş ürünler için yürürlükte olan standartlar.	

Yürürlükte olan TSE standartlarının dışında, iş programı içerisine alınan konular arasında; Ördek Eti, Kaz Eti, Hindi Karkası Hazırlama Kuralları yer almaktadır.

c) Üretim Miktarı ve Değeri

DİE verilerinden (Tablo 7) 1979-1998 yılları arasında kanatlı etlerinin üretim miktarlarına bakıldığında, 1979 yılından 1998 yılına kadar %341’lik bir üretim artışı görülmektedir.

Tablo 7 : Türkiye’de 1979-1998 yılları arasında kanatlı etleri üretim miktarları**(Bin adet/ton)**

Yıl	Toplam	Et Tavuğu (Broiler)	Yum. Tavuğu	Kesilen Tavuk (2)	Tavuk Eti Üretimi (Ton) (1)	Tavuk yumurtası sayısı	Hindi	Ördek	Kaz
1979	53 709	-	-	-	-	4 314 193	2 705	-	-
1980	58 584	-	-	-	-	4 134 719	2 866	-	-
1981	56 753	-	-	-	-	4 590 922	2 906	-	-
1982	59 646	-	-	-	-	4 993 394	3 072	-	-
1983	60 435	-	-	-	-	5 031 775	3 162	-	-
1984	60 472	-	-	-	-	5 659 334	3 288	-	-
1985	61 046	-	-	-	-	5 837 682	3 315	-	-
1986	58 039	-	-	-	-	5 448 681	3 207	-	-
1987	58 045	-	-	-	-	6 127 010	2 946	-	-
1988	58 790	-	-	-	-	6 801 658	2 974	-	-
1989	64 078	-	-	-	-	6 778 136	3 101	-	-
1990	96 676	44 135	52 541	-	-	7 698 637	3 127	1 070	1 389
1991	139 207	88 380	50 827	-	-	7 667 990	3 133	1 112	1 600
1992	152 530	100 305	52 225	-	-	8 215 016	3 333	1 155	1 752
1993	178 260	120 081	58 179	-	-	10 006 269	3 340	1 172	1 688
1994	183 684	125 842	57 842	-	-	9 845 407	3 442	1 187	1 720
1995	129 015	71 690	57 325	215 280	282 064	10 268 668	3 291	1 200	1 745
1996	152 957	99 074	53 883	258 865	420 482	9 787 220	3 064	1 094	1 642
1997	166 273	104 871	61 402	310 257	471 415	12 089 341	5 328	1 829	1 795
1998	236 997	167 275	69 722	308 427	486 682	13 887 864	3 805	1 339	1 771

Tavuk eti üretimi yalnız mezbaha kesimlerini kapsar.

Kesilen tavuk miktarı, yıl içinde kesilenlerin toplamıdır.

Kaynak : DİE, 1998.

BESD-BİR verilerine göre (Tablo 8), 1995 yılında 313.154 ton olan etlik piliç (broiler) üretimi 1998 yılında 495.879 tona yükselmiş, üretim artışı 1995 yılına göre %58 olarak gerçekleşmiştir. 1995-98 yıllarını kapsayan son dört yıllık dönemde ortalama yıllık üretim artışı %14,5 olmuştur.

Tablo 8 : Türkiye’de 1995-1998 Yılları Kanatlı Eti Üretim ve Tüketim Miktarı (Kg/Yıl)

Yıllar	Toplam Tavuk Eti Üretimi (Ton)	Üretim Artışı (%)	Ülke Nüfusu (Yaklaşık)	Kişi Başına Tavuk Eti Tüketimi (kg/Yıl)
1995	417.539	-	61.060.000	6,76
1996	553.540	32,57	61.685.000	8,89
1997	616.589	11,39	62.610.000	9,77
1998	619.849	0,53	63.550.000	9,67
1999**	661.501	0,67	64.503.000	10,23

Kaynak:BESD-BİR verileri.

*Projeksiyon verisidir.

Not:Üretimden ithalat-ihracat farkı düşülmüş, sonuç nüfusa bölünerek kişi başına tüketim bulunmuştur.

1996 yılında tüketim önceki yıla göre fert başına 2,13 kg (%31,51) artmışken, bunun giderek azaldığı ve 1998 yılında fert başına tüketim artış miktarının 0,56 kg’a (%5,79) düştüğü görülmektedir. Üretim miktarındaki artış oranı da 1996 yılında %32,57 iken, 1998 yılında %0,53 oranına gerilemiştir.

Tablo 9 : Etlik Piliç Üretim Miktarları (Girdiler ve nihai ürün olarak)

Sıra no.	Ana Mallar	Y I L L A R				Yıllık Artışlar (%)		
		1995	1996	1997	1998	1996	1997	1998
1	Yerli üretim Ebeveyn PS civciv (1000 ad)	1.161	1.214	1.853	1.640	4,7	52,6	-11
2	Etlik civciv(1000 ad)	246.651	333.492	399.236	426.288	35,2	19,7	6,8
3	Yem (Bin Ton)	964	1.273	1.314	1.413	32	3,2	7,5
4	Karkas piliç eti (ton)	313.154	415.155	93.271	495.879	32,6	18,8	0,5
5	Broiler dışı kesimler* (ton)	104.385	138.385	123.318	123.970	32,6	-10,9	0,7
6	Toplam Kanatlı Eti (ton)	417.539	553.540	616.589	619.849	32,6	11,4	0,6

Kaynak :BESD-BİR ve Firma verileri

*Verimden düşen tavuklar, köy tavukları, kaz, ördek gibi (hindi haricindeki) diğer kanatlı etleri.

Tablo 10 : Kanatlı Eti ve Ürünleri Sanayii Sektörü Piliç Eti (Bütün, parça ve işlenmiş tümü) Üretim Değeri**(Cari Fiyatlarla Milyar****TL)**

Ana Mallar	Y I L L A R				Yıllık Artışlar (%)		
	1995	1996	1997	1998	1996	1997	1998
Tavuk Eti	33.061	75.835	157.538	304.036	129,38	107,73	92,99

Kaynak : Üretim miktarı Tablo 8'den, KDV hariç toptan fiyatlar Tablo 26'dan alınmıştır.

Tablo 11 : Kanatlı Eti ve Ürünleri Sanayii Sektörü Piliç Eti Üretim Değeri (1998 sabit fiyatı)**(Milyar****TL)**

Ana Mallar	Y I L L A R				Yıllık Artışlar (%)		
	1995	1996	1997	1998	1996	1997	1998
Tavuk Eti	265.137	351.498	391.699	393.604	32,57	11,44	4,86

Kaynak : Üretim miktarı Tablo 8'den, 1998 sabit piliç eti fiyatı 635.000 TL. Tablo 28'den alınmıştır.

Yumurta sanayii alanında genellikle tavuk yumurtası anlaşılmaktadır. Yumurta, dünyada yaygın olarak kullanılan birkaç gıdadan birisidir. Bu nedenle yumurta sanayii, dünya gıda sanayiinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Dünyada 1997 yılı yumurta üretimi, 47 milyon metrik tona yaklaşmış, 1995 ve 1996 yıllarıyla karşılaştırıldığında, %9 ve %4'lük bir artış göstermiştir (Tablo 12). Ortalama yumurta ağırlığı 55 gram olarak alındığında, 1997 yılında tüm dünyada üretilen yumurta sayısı 850 milyar adedi aşmaktadır. Başlıca yumurta üreticisi ülkeler Çin, ABD, Japonya, Rusya Federasyonu, Hindistan ve Brezilya'dır.

Türkiye'de kanatlı etleri ve yumurta ürünleri sektörü, dış ticaret anlamında çok büyük bir varlık gösterememektedir. Bunun nedenleri; üretim girdi maliyetlerinin çok yüksek olması, özellikle yem hammaddelerinin bir kısmının yüksek Gümrük Vergileriyle yurtdışından temin edilmesi, hayvan hastalıklarıyla ilgili problemler, ürünlerin hijyenik kalitesi ile ilgili sorunlar ve gıda kontrol sistemindeki yetersizliklerdir. Bu nedenlerle ABD ve AB ülkeleriyle rekabet etmemiz mümkün olmamaktadır. Kanatlı etleri sektörünün dünyaya açılabilmesi ve ürün ihraç edebilmesi, maliyetlerin düşürülmesi ile birlikte gıda kontrol sistemlerinin etkin bir şekilde uygulanmasıyla mümkün olabilir.

Tablo 12 : Bölgelere Göre Dünyada Yumurta Üretimi (milyon metrik ton)

Bölge	1990	1995	% Pay	1996	1997	% Pay
Afrika	1,55	1,77	4,1	1,71	1,77	3,8
K. Amerika	5,70	6,41	14,9	6,51	6,66	14,2
G. Amerika	2,23	2,62	6,1	2,64	2,69	5,7
Asya	13,80	22,53	52,3	25,12	26,56	56,5
Avrupa	7,08	9,51	22,1	9,24	9,16	19,5
Okyanusya	0,24	0,22	0,5	0,22	0,22	0,5
Rusya Federasyonu	4,58	...		...	...	
DÜNYA	35,18	43,08	100	45,43	47,05	100
Yumurta Tav. (milyon)	3788	4219		4436	4602	

Kaynak: FAO, Poultry International, December, 1998.

d)Maliyetler

Maliyetleri oluşturan girdilerin içinde en önemli kalem yemdir. Hammadde fiyatları nedeniyle yem maliyetlerinin çok yüksek olması piliç eti satış fiyatlarını olumsuz etkileyerek tüketiciye pahalıya malolması sonucunu doğurmaktadır. Üretim girdileri ve maliyet kompozisyonu şöyledir.

Tablo 13 : Üretim Girdileri ve Maliyet Kompozisyonu (1.Kg piliç eti bazında)

Ana Mallar	Y I L L A R					
	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Civciv (TL/Kg)	4.500	8.550	14.400	23.800	51.300	76.500
Yem (TL/Kg)	17.600	30.400	51.200	92.800	173.200	283.000
Yetiştirme (TL/Kg)	4.000	7.500	12.000	20.000	50.000	100.000
Canlı (TL/Kg)	26.100	46.450	77.600	136.600	274.500	459.500
Randıman	%73	%73	%73	%73	%73	%73
Karkas Maliyeti (TL/Kg)	35.753	63.630	106.300	187.123	376.027	629.450
Kesimhane Karı (TL/Kg) (%5)	1.787	3.181	5.315	9.356	18.801	31.473
Bayi Karı (TL/Kg) (%10)	3.754	6.681	11.162	19.648	37.600	66.092
Market Karı (TL/Kg) (%20)	8.259	14.698	24.555	43.225	84.800	145.400
Tüketici Fiyatı (%8 KDV dahil)	53.460	95.245	159.118	259.353	557.000	942.200

Kaynak : Firma verileri

Temiz piliç üretim maliyetlerinin dağılımı Tablo 14' te verilmiştir.

**Tablo 14 : Birim Üretim Girdileri –
Temiz Piliç Üretim Maliyeti- % Dağılım**

Girdiler (Mal Bazında)	%
Cıvciv	17,1
Yem	34,2
Malzeme	6,3
Fason üretici	13,7
İşçilik	14,2
Genel girdiler	14,5
TOPLAM	100,0

Kaynak : Firma verileri

2.1.4. Dış Ticaret Durumu

a) İthalat

i. Nihai Ürün İthalatı

Yürürlükte bulunan İthalat Rejimi Kararı çerçevesinde, kümes hayvanlarının etlerinin ve yenilen sakatatının ithali serbest olup, kalite ve sağlık açısından Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın kontrolüne tabidir.

Yıllar itibariyle horoz, tavuk, ördek, hindi ve kaz etleri ile bunların sakatatında düşük miktarlarda ithalat gerçekleşmiştir. Bu çerçevede, iç talep yerli üretimle karşılanmakta olup başta tavuk eti olmak üzere kümes hayvanlarının etlerinde üretim artışlarına bağlı olarak, gelecek yıllarda ithalatta önemli bir artış beklenmemektedir.

ii.Yarı Ürün İthalatı

Kanatlı etinde ileri işlenmiş ürün üretimi giderek artmaya başladığı için kaplama maddeleri, marinasyon maddeleri ve bazı baharat çeşitleri gibi katkı maddeleri ithalatı artış göstermiştir. Yumurtada ise özellikle pastacılık ve makarna sanayiinde kullanılmak üzere toz ve sıvı yumurta ithalatı yapılmaktadır(Tablo 15).

Tablo 15 : Kanatlı Eti ve Yumurta Sanayi Sektörü Ürün İthalatı (Miktar :Ton)

GTİP NO	Ana Mallar	Yıllar				Yıllık Artışlar (%)		
		1995	1996	1997	1998	1996	1997	1998
0207	Kümes Hayvanlarının Etleri ve Yenilen Sakatata	38	65	291	31	71,1	348	-89,3
0408	Kuş ve Kümes Hayvanlarının Yumurtaları Kabuksuz	158	265	311	323	67,7	17,4	3,8

Kaynak : DTM, EBİM Kayıtları

Tablo 16 : Kanatlı Eti ve Yumurta Sanayi Sektörü Ürün İthalatı (Değer : Bin \$)

GTİP NO	Ana Mallar	Yıllar				Yıllık Artışlar (%)		
		1995	1996	1997	1998	1996	1997	1998
0207	Kümes Hayvanlarının Etleri ve Yenilen Sakatata	92	160	515	75	73,9	222	-85
0408	Kuş ve Kümes Hayvanlarının Yumurtaları Kabuksuz	549	951	1.104	1.048	73,2	16,1	-0,5

Kaynak : DTM, EBİM Kayıtları

Tablo 17 : AB, BDT ve Diğer Önemli Ülkelerden Kanatlı Eti ve Yumurta Sanayi Sektörü Ürün İthalatı (Miktar :Ton)

GTİP NO	Ana Mallar	Yıllar				Yıllık Artışlar (%)		
		1995	1996	1997	1998	1996	1997	1998
0207	Kümes Hayvanlarının Etleri ve Yenilen Sakatata							
	AB Ülkeleri	1	6	4	2	500	-33	-50
	BDT Ülkeleri	-	-	17	-	-	-	-
0408	Kuş ve Kümes Hay. Yum. Kabuksuz							
	AB Ülkeleri	158	265	311	322	67,7	17	3,5
	BDT Ülkeleri	-	-	-	-			

Kaynak : DTM, EBİM Kayıtları

Tablo 18 : AB, BDT ve Diğer Önemli Ülkelerden Kanatlı Eti ve Yumurta Sanayi Sektörü Ürün İthalatı (Değer : Bin \$ CIF Cari Fiyatlar)

GTİP NO	Ana Mallar	Yıllar				Yıllık Artışlar (%)		
		1995	1996	1997	1998	1996	1997	1998
0207	Kümes Hayvanlarının Etleri ve Yenilen Sakatları							
	AB Ülkeleri	7	10	34	17	42,9	240	-50
	BDT Ülkeleri	-	-	19	-	-	-	-
0408	Kuş ve Kümes Hay. Yumurta. Kabuksuz							
	AB Ülkeleri	549	961	1.102	1.042	75	14,7	-0,5
	BDT Ülkeleri	-	-	-	-	-	-	-

Kaynak : DTM, EBİM Kayıtları

Tablo 19 : Kanatlı Eti ve Yumurta Sayı Sektörü Ürün İthalatı (Değer : Bin \$)

GTİP NO	Ana Mallar	Yıllar				Birim Fiyat Yıllık Artışlar (%)		
		1995	1996	1997	1998	1996	1997	1998
0207	Kümes Hayvanlarının Etleri ve Yenilen Sakatları	92	160	515	75	73,9	221,9	-85,4
0408	Kuş ve Kümes Hay. Yumurta. Kabuksuz	549	951	1.104	1.048	4,2	-0,2	-0,8

Kaynak : DTM, EBİM Kayıtları

iii. Hammadde İthalatı :

Kanatlı eti ve yumurta gibi ürünlerde temel hammadde girdisini yem hammaddesi teşkil etmekte olup, bunun yanı sıra etçi ve yumurtacı tavukların anaçlarını temin için damızlık yumurta / civciv ithaliyle aşı ve ilaç ithali de yapılmaktadır.

b) İhracat

Dünya kanatlı eti ithalatının 1/3'ü Türkiye'nin komşuları olan Ortadoğu ülkeleri ve Rusya Devletler Topluluğu'na gerçekleştirilmektedir. Ülkemizin coğrafi açıdan kanatlı ürünleri ihracı konusunda çok avantajlı bir konumda olduğu inkar edilemez. Oysa Körfez Savaşıyla birlikte Ortadoğu ülkelerine yapılan ihracat durdurulmuş ve henüz bu ülkelerle gelişme halinde olan kanatlı ürünleri ticaretimiz kesilmiştir. Mevcut üretim sistemimiz iç talebe yönelik olup talep artışlarını karşılamanın ötesinde ihracatı amaçlayan bir hedefi bulunmamaktadır. İç tüketim ihtiyacı ve dış pazarın talebi gözönüne alınarak üretimi planlamak yerine, hiçbir hesaba dayanmadan faaliyeti sürdürüp üretim fazlasının oluştuğu

zamanlarda ihracat olanaklarının zorlanması, dış piyasanın o günlerdeki talebine ve koşullarına uymayı zorunlu hale getirmekte, ihracattan beklenen yararların sağlanmasını engellemektedir. Üretim maliyetlerinin yüksekliği, üretim ve ihracat subvansiyonlarının yetersizliği nedenleriyle düzenli bir ihracat yapılamamaktadır. Mevcut ihracat miktar ve değerlerimiz aşağıdaki şekildedir.

Tablo 20 : Kanatlı Eti Sanayi Sektörü Ürün İhracatı (Miktar :Ton)

GTİP NO	Ana Mallar	Yıllar				Yıllık Artışlar (%)		
		1995	1996*	1997*	1998*	1996	1997	1998
0207	Kümes Hayvanları Etleri ve Yenilen Sakatları	4.913	9.520	11.012	12.461	93,7	15,7	13,2

Kaynak : DTM, EBİM Kayıtları

*1996 yılı 4,569.9 Ton, 1997 yılı 6,300.7 Ton, 1998 yılı 7,000.3 Ton tavuk ayağı dahildir.

Kanatlı eti ihracatında görülen artış, tavuk ayağı satışlarının 1996 yılında devreye girmesinden kaynaklanmaktadır. Tavuk ayağı düşüldüğü takdirde kanatlı eti ihracatının her yıl 5.000 ton civarında kaldığı ve 1999 yılının ilk 9 aylık sonucuna bakarak toplam ihracatta %27'lik bir düşüş yaşanacağı görülmektedir.

Tablo 21 : Kanatlı Eti Sanayi Sektörü Ürün İhracatı (Değer: Bin \$ FOB Cari Fiyatlarla)

GTİP NO	Ana Mallar	Yıllar				Yıllık Artışlar (%)		
		1995	1996	1997	1998	1996	1997	1998
0207	Kümes Hayvanlarının Etleri ve Yenilen Sakatları	5.113	8.849	10.445	12.461	73,1	18,0	19,3

Kaynak : DTM, EBİM Kayıtları

Tablo 22 : AB, BDT ve Diğer Önemli Ülkelere Olan Kanatlı Eti Sanayi Sektörü Ürün İhracatı (Miktar: Ton)

GTİP NO	Ana Mallar	Yıllar				Yıllık Artışlar (%)		
		1995	1996	1997	1998	1996	1997	1998
0207	Kümes Hayvanlarının Etleri ve Yenilen Sakatları							
	AB Ülkeleri	-	3	-	19	-	-	-
	BDT Ülkeleri	699	3.488	2.368	3.569	398,9	-32,1	50,7
	Çin	1.999	4.139	4.442	5.147	107,1	7,3	15,9
	Hong Kong	180	427	1.859	1.853	137,2	335,4	-0,16

Kaynak : DTM, EBİM Kayıtları

Tablo 23 : AB, BDT ve Diğer Önemli Ülkelerden Kanatlı Eti Sanayi Sektörü Ürün İhracatımız (Değer : Bin \$).

GTİP NO	Ana Mallar	Yıllar				Yıllık Artışlar (%)		
		1995	1996	1997	1998	1996	1997	1998
0207	Kümes Hayvanlarının Etleri ve Yenilen Sakatları							
	AB Ülkeleri	-	7	-	42	-	-	-
	BDT Ülkeleri	910	4.289	3.961	5.828	371,3	-7,6	47,1
	Çin	1.133	2.255	2.501	2.035	99	10,9	-18,6
	Hong Kong	114	237	682	785	107,9	187,8	15,1

Kaynak : DTM, EBİM Kayıtları

Hammadde ihracatı olarak, yıllara göre az miktarda yem hammaddesi ve kuluçkalık yumurta ihracatımız olmaktadır.

İhracatımızın ülkelere dağılımı ve satış değerleri Tablo 24 ve 25'te görülmektedir.

Kanatlı etinde 1988-1993 yılları arasında fiyat artışlarını önlemek amacıyla özellikle Fransa, Almanya ve Bulgaristan'dan yapılan ithalatın dışında diğer yıllarda kayda değer bir dış alım yoktur. İthalata konan Gümrük Vergisi engelleri tavukçuluk sektörünün gelişmesinde ve yetiştiricilerin korunmasında önemli rol oynamaktadır.

Giderek kanatlı eti ihracatı içindeki payı büyümekte olan tavuk ayağı dış satımının yapıldığı ülkeler Çin ve Hong Kong'dur. Tavuk etinin çoğunlukla ihraç edildiği ülkeleri Azerbaycan, Romanya, Özbekistan, Bulgaristan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Ukrayna olarak sıralamak mümkündür. Genel olarak kanatlı eti ihracatı miktarına baktığımızda, 1998 yılı ihracatı 12.461 tonla rekor miktarı temsil etmektedir. Değer olarak bakıldığında her yıl ihraç değerinin düştüğü görülmektedir. Bunun sebebini, her yıl düşük bedelle ihraç edilen tavuk ayağı miktarının artmasına karşılık kanatlı eti miktarının azalması ve sonuçta satış değeri ortalamasının düşmesi olarak açıklamak mümkündür.

Tablo 24 : 1997 Ve 1998 Yıllarında Çeşitli Ülkelere İhraç Edilen Kanatlı Eti Ve Sakatat Miktarı Ve Değerleri

ÜLKE ADI	MİKTAR TON		SATIŞ DEĞERİ \$		BİRİM DEĞER Ortalama Ton/\$	
	1997	1998	1997	1998	1997	1998
YILLAR						
Çin Halk Cumhuriyeti	4.441,9	5.147,2	2.501.240	2.034.860	563	395
Hong-Kong	1.858,8	1.853,0	681.626	784.706	367	423
Azerbeycan-Nahcivan	1.393,6	3.342,5	2.283.971	5.429.380	1.639	1.624
Romanya	1.342,9	1.365,2	2.031.670	1.650.084	1.513	1.209
Özbekistan	645,9	150,8	1.294.891	250.390	2.005	1.661
Bulgaristan	451,9	11,9	619.344	15.977	1.371	1.343
KKTC	265,2	244,7	296.115	429.020	1.117	1.753
Ukrayna	139,8	74,9	103.225	148.856	739	1.986
Gürcistan	95,4	0,069	140.739	138	1.476	2.000
Makedonya	92,3	10,0	70.278	18.500	761	1.850
Rusya Federasyonu	59,0	-	77.160	-	1.308	-
Antalya Serbest Bölge	52,0	-	79.752	-	1.531	-
Bosna-Hersek	40,0	-	45.787	-	1.145	-
Türkmenistan	34,2	-	61.305	-	1.792	-
İsviçre	19,2	67,4	42.240	133.974	2.200	1.958
Atatürk Hava Li.Ser.Böl.	16,8	124,7	28.930	195.242	1.724	1.565
Macaristan	0,1	-	144	-	1.469	-
Diğer Ülkeler	63,0	68,8	86.980	54.064	1.380	786
GENEL TOPLAM	11.012,0	12.461,1	10.445.397	11.145.191	949	894
Sakatat (Ayaklar) Toplamı	6.300,7	7.000,2	3.182.866	2.819.566	505	403
Bütün-Parça Kanatlı Toplamı	4.711,3	5.460,9	7.262.531	8.325.625	1.542	1.525

Kaynak: DİE dökümleri ve BESD-BİR değerlendirmesi.

Tablo 25 : 1999 Yılı'nın ilk 9 Ayında Çeşitli Ülkelere İhraç Edilen Kanatlı Eti Ve Sakatat Miktar Ve Değerleri

ÜLKELER	MİKTAR TON	DEĞERİ \$	ORTALAMA Ton/\$
Moldova	3.343	32.714	981
Azerbaycan	1.099.894	1.805.024	1.641
Kazakistan	20.647	37.552	1.819
Özbekistan	127.362	262.338	2.060
Türkmenistan	18.220	24.050	1.320
K.Kıbrıs T.C.	250.171	436.779	1.746
Çin Halk Cumhuriyeti	4.599.185	1.784.108	388
ÜLKELER	MİKTAR TON	DEĞERİ \$	ORTALAMA Ton/\$
Hong Kong	651.392	240.990	370
Ürdün	9.600	36.945	3.848
Kesinleşmemiş Ülke	2.900	8.917	3.075
TOPLAM	6.812.714	4.669.417	685
Sakatat (Ayak) Toplam	5.250.577	2.025.098	386
Kanatlı eti ve Diğer Sakatat	1.562.137	2.644.319	1.693

Kaynak: DTM dökümleri ve BESD-BİR değerlendirmesi.

Her yıl nüfus artışı ve tüketim artışına bağlı olarak kanatlı eti (piliç ve tavuk) üretimi de düzenli şekilde artmaktadır. İhracat miktarlarının düşük olması ve yıllara göre dalgalanma göstermesi dikkat çekicidir. Kısıtlı ihracat imkanları, üretim fazlalıklarını eritmeye yetmediği gibi üretimin kısıtlanması sonucunu da doğurmaktadır. Bir süre sonra fiyatların artışıyla üretimin tekrar hızlanmaya başlaması sektörü yeni bir dalgalanmanın darboğazına sürüklemektedir.

Mevcut kanatlı eti ihracatımız 10 milyon dolar civarında seyretmekle birlikte bazı Avrupa Birliği ülkelerine (Fransa, İngiltere, İrlanda), İsviçre, Doğu Avrupa ülkeleri (Bulgaristan, Romanya, Makedonya), Ukrayna, Türki Cumhuriyetler (Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan) , bazı Ortadoğu ülkeleri (Irak, İran, Kuveyt, Suudi Arabistan) ve Çin, Hong Kong (özellikle tavuk ayağı) ile sınırlı kalmaktadır. Türkiye'nin Orta Doğu'da önemli bir üretici ülke olarak coğrafi konumundan faydalanıp ihraç pazarlarını çeşitlendirmesi gerekmektedir. Özellikle geçirdiği krizin etkilerinden kurtulmaya çalışan Rusya ve dünya ekonomisine entegre olmaya çalışan ülkelere kanatlı eti ve ürünleri ithalatı yüksek olan ve Türk ürünlerinin tanındığı ülkelere yönelik olarak işlenmiş ürünlerde (sucuk, salam, sosis, jambon vb.) ambalajlı olarak gerçekleştirilecek ihracat konusunda, sözkonusu pazarlarda soğuk zincirin geliştirilmesi de dikkate alınarak, politikaların oluşturulması faydalı olacaktır.

c) Serbest Bölgeler

Özellikle Mersin Serbest Bölgesi ABD'li ve Avrupalı kanatlı eti üretici firmalar faaliyet göstermekte olup, özellikle Ortadoğu ve Türki Cumhuriyetlere sevkiyatı buradan gerçekleştirmektedirler. Serbest Bölgelerden gerçekleştirilen ihracat daha çok transit ticaret kapsamında olmakla birlikte gerçek manada sektörel bir faaliyet bulunmamaktadır. Yumurta sektöründe de benzer şekilde bir yapı söz konusudur

2.1.5 Fiyatlar

1995 yılından itibaren karkas piliç eti toptan fiyatları KDV hariç Ocak ve Haziran sonu itibariyle aşağıda verilmiştir.

Tablo 26 : Karkas Piliç Eti Toptan Fiyatları

Tarih	1995	1996	1997	1998	Birim
1 OCAK	1.599	1.611	1.592	1.858	ABD \$/Ton
	79.180	137.000	255.500	490.500	TL/Kg
30 HAZİRAN	1.842	1.761	1.818	2.105	ABD \$/Ton

Kaynak: 1 ve 2. satır Firma verileri, 3. satır DİE verileridir.

Yukarıdaki tablonun TL olarak verilen değerlerinde görüleceği üzere, özellikle 1998 yılında %92'lik bir fiyat artışı göze çarpmaktadır. Bu denli yüksek oranda gerçekleşen fiyat artışının en önemli nedeni arzın yeterli olmayışından kaynaklanmaktadır. Yetersizlik nedenlerinin başında kümeslerde yaşanan canlı ağırlık ve salgın hastalık kaynaklı yüksek oranda gerçekleşen zayıflık gelmektedir.

Tablo 27 : Karkas Piliç Etinin Dünya Fiyatları (ABD \$/Ton)

	1995	1996	1997	1998
AB Üretici	1,502	1,621	1,432	1,369
Japonya Toptan	2,913	2,874	2,498	2,001
ABD 12 Şehir Ortalaması	1,243	1,349	1,296	1,391
ABD Perakende	3,163	3,315	3,341	3,401

Tablo 28 : 1998 Yılında Ortalama Karkas Piliç Eti Fiyatları (KDV Dahil)

Cinsi	ABD \$/Ton	TL/Kg
Üretici fiyatları	1,805	476,300
Toptan fiyat	2,007	530,000
Tüketici fiyatı	2,405	635,000

Kaynak: Firma verileri

Tablo 29 : Dünyada ve Türkiye’de Tavuk Eti Fiyatları (ABD \$/Ton)

	1995	1996	1997	1998	1999
AB Üretici	1.502	1.621	1.432	1.369	1.331
Japonya Toptan	2.913	2.874	2.498	2.001	1.937
ABD 12 Şehir Ortalaması	1.243	1.349	1.296	1.391	1.310
ABD Perakende	3.163	3.315	3.341	3.401	3.321
Türkiye**					
Perakende (Cari) (Bin TL/KG)	120	184	334	638	904
Bir önceki yıla göre % artış		0,54	0,82	0,91	0,42

Kaynak : FARPI 1999, **TEAE Tahmini

Tablo 30 : Yumurta Fiyatları (ABD \$/Kg)

	1995	1996	1997	1998
Firma bilgileri	1.81	1.41	1.21	1.00
D.İ.E. Bilgileri	1.23	1.31	1.17	1.06

Tablo 31 : Türkiye’de Kanatlı Etleri ve Yumurta fiyatları (TL/Kg)

Y I L L A R					
	1994	1995	1996	1997	1998
Tavuk	-	91.209	149.716	291.746	555.808
Hindi	-	-	271.213	457.367	811.949
Ördek	-	-	237.250	305.100	590.909
Kaz	-	-	248.993	338.763	685.096
Yumurta	26.237	60.996	111.921	189.020	281.720

Kaynak: DİE, 1998

2.1.6. İstihdam

Genel olarak istihdamdaki değişime bakıldığında, üretim artışıyla birlikte teknik olanakların daha fazla kullanılabilir hale geldiği görülmektedir. Başka bir ifade ile, mekanizasyon ve otomasyona gidilmesinden kaynaklanan değişimler mevcuttur.

Kanatlı sektörü her geçen gün büyümekte, yatırımlar yapılmakta, yeni yeni işletmeler devreye girmekte ve kayda değer kapasite artışları gözlenmektedir. Mevcut durumla ilgili elde yeterli veriler de bulunmadığından sektörün reel iş gücü ihtiyacı konusunda kesin ve doğru bir kanıya varmak mümkün olmamıştır.

Ülkemizde kişi başına düşen beyaz et üretim ve tüketim miktarlarını asgari AB standartlarına çıkarma çabaları sürecektir. Dolayısıyla istihdam eksiklikleri ortaya çıkacaktır. Bugün de sektörde ciddi sayılabilecek anlamda her türlü kalifiye elemana ihtiyaç vardır. Sektör arzu edilen kalitede ve nitelikte eğitilmiş, deneyimli eleman temininde çeşitli zorluklar yaşamaktadır. Bu bağlamda sektöre özgü bilimsel ve teknik eğitim veren eğitim ve öğretim kurumları çok kısa sürede kurulup yaygınlaştırılmalıdır.

Çalışma standartları kötü olmamakla birlikte iyileştirilmeye muhtaçtır. Ücretler, çalışma ortamları, sosyal imkanlar vb. diğer sektörlerle kıyasla daha iyi durumdadır. Ülkemizde genel olarak işgücü maliyetleri yüksek değildir. Piliç etinde kilogram başına %3-5 gibi işçilik maliyeti düşmektedir. Buna ise genelde uygulanmakta olan asgari ücret politikası neden olmaktadır.

Tablo 32 : Kanatlı Eti Ve Ürünleri Sanayi İstihdam Durumu (Kişi)

İş Gücü	Y I L L A R				Yıllık Artışlar (%)		
	1995	1996	1997	1998	1996	1997	1998
Yüksek	2.520	2.575	2.650	2.730	2,2	2,9	3
Teknik	-	-	-	-	-	-	-
İdari	-	-	-	-	-	-	-
Orta	22.900	23.150	23.400	24.250	0,9	1	3,6
Teknik	-	-	-	-	-	-	-
Memur	-	-	-	-	-	-	-
İşçi	-	-	-	-	-	-	-
Düz	76.610	76.969	78.132	78.275	0,5	1,5	1,8
Kalifiye	-	-	-	-	-	-	-
TOPLAM	102.030	102.694	104.182	105.255	0,6	1,4	1

KAYNAK : DİE – Tarım Bakanlığı

Not : İşletmede en az 10 kişi üzeri baz alınmıştır.

Toplam işletme sayısı : 9.987

Ülkemizde modern anlamda işletme sayısının artmasına karşılık kullanılan ileri teknoloji ürünü robot makinelerin fazlalığından dolayı istihdamda aynı artış gözlenmemektedir. Özellikle 1995' ten sonra otomasyona geçen işletme sayısı %75 düzeyindedir. 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde de aynı şekilde yapılaşmanın devam etmesi halinde mevcut işletmelerdeki çalışan sayısında önemli bir artış beklenmemektedir.

2.1.7.Sektörün Rekabet Gücü

Sektörün özellikle son beş yıl içinde gerek en yeni teknolojilerle donatılmış kesimhaneleri, gerekse kapasitelerinde meydana gelen artışlardan, tam bir sanayi işkolu haline gelmesi, insan sağlığına uygun olmayan şartlarda kesim yapan işyerlerinin ve bu gibi kuruluşlardan gelen haksız rekabetlerin azalmasına neden olmuştur. Sektörün büyümesi ve gelişmesinin devam edeceği itibariyle verimlilik kaynaklı işgücü maliyetlerinin de bir ölçüde düşmesi beklenmektedir.

Ancak, bu olumlu yönlerinin dışında sektörün dış rekabete açıklığı konusunda aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Verimlilik, kalite, ambalajlama, ürün çeşitliliği konularında sektörün önemli bir noksanı olmamakla beraber yem kaynaklı maliyet yüksekliği, dış piyasalara karşı rekabet şansını nerdeyse yok etmektedir.

Kanatlı kesimhanelerinin dış pazarlarda rekabet gücünü artıracak unsurlardan bir tanesi de tesislerin çevreye zarar vermeden çalışmalarını sürdüreceği önlemleri almış olmalarıdır. Ülkemizdeki kanatlı kesimhanelerinin bir çoğunda çevreye zarar verecek atıkların arıtılmasına yönelik tesisler bulunmaktadır. Çevreye dost olan firmaların yabancı alıcılar tarafından tercih edildiği dikkate alınarak bu konuya gereken önem verilmelidir.

Ülkemizde kanatlı kesimhanesi olarak mevcut 20 büyük şirketin toplam kanatlı eti üretiminin %84'ünün karşıladığı Tablo 3'de görülmektedir. Bu durum iç pazar rekabetinde bazı hassasiyetleri ortaya çıkarmaktadır. Bu konu şu şekilde açıklanabilir: Pazarda rekabet düzeyi yoğunlaşma indeksi ile belirlenmektedir. Bazı durumlarda sektörde çok sayıda firma pazarın büyük bölümünü kontrol ediyor olabileceği gibi bunun aksi de olabilir. Yoğunlaşma genellikle en büyük ilk 4 firmanın pazar payı ile en büyük ilk 8 firmanın pazar payı üzerinde durularak ve Herfindahl-Hirsehman İndeks (HHI) kullanılarak ölçülmektedir. Türkiye'de kanatlı sektöründe en büyük ilk 4 firmanın Pazar payı yaklaşık %40 ve en büyük ilk 8 firmanın Pazar payı yaklaşık %58'dir. Bu yoğunlaşma indeksleri, sektörde firma birleşmeleri ve/veya bir firmanın diğer firmayı satın alması durumunda yoğunlaşmanın artacağını göstermektedir. İç pazarda rekabetin korunması için sektörde firma birleşmeleri ve firma satın almalar yakından izlenmelidir.

Kanatlı sektöründe ihracat ve ithalat ihmal edilebilir düzeyde küçük olduğundan, sektör için sadece uzmanlaşma katsayısı hesaplanabilmiştir. Uzmanlaşma katsayısı, sektördeki üretimin, o sektördeki yurtiçi tüketime bölünmesiyle bulunmaktadır. Oranın büyük olması sektörün uzmanlaşma düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Eğer oran 1'den büyük çıkarsa

ülkenin bu üründe net ihracatçı pozisyonunda olduğu kabul edilmektedir. Buna göre, 1996-1998 yılları üretim ortalaması 596.659 Ton'un, aynı dönem tüketim ortalaması olan 585.727 Ton'a bölünmesiyle bulunan uzmanlaşma katsayısı 1,02'dir.

2.1.8. Diğer Sektörler ve Yan Sanayi İle İlişkiler

Kanatlı sektörü, uygulanan entegrasyon modelinin gereği olarak, üretim ve işleme aşamalarında çeşitli sektör ve yan sanayilerle yakın ilişki içindedir. Üretim girdilerinde önemli fonksiyonu olan yemin hammaddesinin üretimi, satış fiyatları, yurt içinden veya yurt dışından temini büyük önem taşır. Bu konuda faaliyet gösteren üretici ve satıcı kuruluşlarla, devletin uyguladığı taban fiyat politikaları kanatlı sektörünün bugününü ve yarınını büyük ölçüde etkilemektedir.

Hammadde Durumu: Hükümetlerin uyguladığı destekleme fiyat politikası nedeniyle, yurt içi üretimden sağlanabilen yem hammaddelerin tamamına yakını dış pazar fiyatlarının üzerinde bir satış fiyatına sahiptir. Yurt içi üretimin yeterli olmadığı durumlarda (mısır ve soya gibi) yurt dışından hammadde ithalatı ön plana çıkmaktadır (Tablo 33). Bu durumda da hammadde fiyatlarının belirlenmesinde uygulanan taban fiyat politikaları baz alınmakta, ithalata konulan Gümrük Vergileriyle fiyat dengesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Yurt dışındaki hammadde fiyatlarıyla kıyaslandığında yurt içindeki fiyatların ne ölçüde yüksek olduğunu bir örnekle açıklamak yerinde olacaktır. Kanatlı yemlerinin yaklaşık %50'sini teşkil eden mısır hammaddesinin 1999 Haziran ayında Hükümet tarafından açıklanan destekleme alım fiyatı 68,000 TL/Kg'dır. Başka bir ifade ile, iç pazarda bir ton mısırın döviz olarak değeri yaklaşık 165 \$ olmaktadır. Oysa aynı tarihlerde dünya pazarlarında mısır fiyatları FOB 89 \$/Ton'dur. Destekleme fiyatının açıklanmasından kısa bir süre önce, ithalatı önlemek için mısıra %50 Gümrük Vergisi uygulanmaya başlamıştır. Maliyetleri yükselten bu durum nedeniyle tüketim olumsuz etkilenirken, sektörün dış pazarlara karşı rekabet gücü de azalmaktadır.

Tablo 33 : Mısır Ve Soyanın Üretim-İthalat Ve Kullanım Durumları (Bin Ton)

	M I S I R *			S O Y A **		
	1997/98	1998/99 T	1999/00 P	1997/98	1998/99	1999/00 P
Net Üretim	1.976	2.185	2.280	40	60	-
İthalat	755	800	800	Fasulye 250 Küspe 370	289 390	- -
Stoklar	573	398	382			-
Toplam	3.304	3.383	3.462			-
Yemde Kullanılan	1.799	1.864	1.950	Fasulye 200 Küspe 370	231 390	- -
Gıdada Kullanılan	1.087	1.114	1.200	50	58	-

*TEAE "Yemlik Tahıllar Eylül-1999" T:Tahmini P:Projeksiyon

**DİE ve TÜRKİYEMBİR Kaynaklı bilgiler.

Yukarıdaki tablodan görüleceği üzere mısırın %35'lik kısmı ile soyanın %90'ı ithalattan karşılanmaktadır. Hammadde üretiminin yetersizliği sektörün dışa bağımlılık oranını yükselttiği gibi, döviz kurlarındaki oynamalardan da büyük ölçüde olumsuz etkilenmesi sonucunu doğurmaktadır.

Ayrıca, hayvan yemlerinde protein kaynağı olarak kullanılan rendering unlarının çok büyük bir kısmı kanatlı kesimhanelerinde bulunan rendering tesislerinde üretilmekte ve yem sanayiinde kullanılmaktadır.

Yem Sanayii İle İlişkiler: Kanatlı eti ve yumurta üretim maliyetinde %70 ile en büyük payı alan girdiyi üreten yem sanayii sektörüyle içiçe konumdadır. Birçok işletme ve entegrasyon yem üretimini bünyesinde kurduğu tesislerde yapmakta, bir kısım işletmeler de yem fabrikalarından yem temin etmektedirler. TEAE'nin sektördeki 344 işletmede yaptığı araştırmaya dayanarak verdiği bilgilere göre, kanatlı sektöründeki en önemli girdi olan yemi üreten fabrikaların 3/4'ü 1980 yılından sonra kurulmuştur. Türkiye Yem Sanayii Genel Müdürlüğüne bağlı kamuya ait fabrikaların özelleştirilmesinden sonra, bu işletmelerin %97,5'i yerli sermaye, yaklaşık %2,5'i yabancı sermaye ile çalışmalarını sürdürmektedir. Türkiye Yem Sanayicileri Birliği'nin verilerine göre, son yıllarda açıklanan resmi üretim rakamları içerisinde kanatlı yemlerinin oranı %42-45, kapasite kullanım oranı ise %47 civarındadır.

Tablo 34 : Karma Yem Üretim Durumu (Ton)

Yıllar	Kanatlı Yemleri	Diğer Yemler	Toplam
1996	2.012.000	2.491.000	4.503.000
1997	2.126.932	2.832.779	4.959.711
1998	2.217.391	3.058.159	5.275.550
1999*	2.300.000	3.118.000	5.418.000

Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ve TÜRKİYEMBİR

* Tahminidir

TEAE'nin yaptığı araştırmaya göre eksik kapasiteyle çalışmanın en büyük nedenlerinin başında hayvancılık sektöründe yaşanan krizin yem talebinde yaratmış olduğu daralma gelmektedir. Bunun kadar etkili bir diğer neden de kayıt dışı üretimin belgeli satış miktarına yaklaşan bir seviyeye ulaşmış olmasıdır. Araştırma sonuçlarında diğer önemli sorunlardan, yem hammaddesinin temininde karşılaşılan güçlükler üçüncü sırada, sermaye yetersizliği de dördüncü sırada yer almaktadır.

Adı geçen araştırma sonucunda, üretim aşamasındaki sorunların başında %20,4 oranla yem hammaddesi temininde karşılaşılan güçlüklerin geldiği ve ikinci sırada da kalite standardının olmayışının yer aldığı anlaşılmıştır.

Aşı-İlaç-Yem katkı Sanayii İle İlişkiler: Kanatlı üretiminin önemli girdilerinden birisi de aşı, ilaç ve yem katkı maddeleridir. Bu konuda faaliyet gösteren ilaç sanayiinde yeterli istatistik bilgileri bulunmamakla beraber Veteriner İlaçları Sanayicileri Derneği (VİSAD)'nden alınan bilgilere burada yer verilmiştir. Yıllık olarak kullanılan kanatlı aşularının yaklaşık %30'u yerli üretimdir. Üretilen ilaçların hammaddelerinin tamamına yakını ithal edilmekte, preparat haline getirilmesi Türkiye'de yapılmaktadır. Hayvan ilaçları grubunda yıllık olarak üretilen ilaç toplam değeri yaklaşık 100-110 milyon \$'dır. Bunun %22-25'lik kısmı kanatlı grubu ilacı olup değeri 25-30 milyon \$ civarındadır. Türkiye genelinde kullanılan yem katkı maddesinin %70'lik kısmı kanatlı grubuna aittir. Kanatlı yem katkı maddelerinin kullanımında birinci sırayı %45-50 oranıyla antibiotikler, ikinci sırayı antikoksidialler, üçüncü sırayı da vitamin ve mineraller almaktadır. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, ilaç ve yem katkı maddelerinin üretiminde kullanılan hammaddenin tamamına yakını yurt dışından gelmektedir.

Aşıdan etkili biçimde yararlanılması için lokal suşlardan üretilmesi en uygun olan şekildedir. Bu nedenle kanatlı aşularının da yurt içinde mevcut veya yeni kurulacak enstitülerde üretilen kısmı artırılmalıdır.

Kanatlı etinin ambalajlı olarak satılan kısmı her geçen sene artmakla beraber hala büyük bir kısım ürün ambalajlanmadan piyasada satılmaktadır. AB ye uyum sağlamak ve Türk Gıda Kodeksi esaslarını uygulamak bakımından önem taşıyan ambalajlamanın, tüm kanatlı ürünlerinde yaygınlaşması ve gelişmesi beklenmektedir.

2.1.9 Mevcut Durumun Değerlendirilmesi

1970'li yıllardan itibaren kanatlı sektöründe başlayan gelişme, 1980'li yılların ortasında özellikle broiler sektöründe hızını artırarak 1990'lı yıllara sağlam bir alt yapıyla girmiş ve halen büyüme temposu devam etmektedir. 1980-81 döneminde kişi başına yılda ortalama 1,7 kg tavuk eti tüketilirken, 1996-98 döneminde yılda ortalama 9,7 kg seviyesine ulaşmış, 1999 yılında da 10 kg'ın üzerine çıktığı tahmin edilmektedir. Ulaşılan tüketim seviyesi 1980'li yılların başlarına göre yaklaşık 6 katlık bir artış ifade etmektedir.

Aynı dönemde tavuk eti reel fiyatlarında ise %34'lük bir azalma olmuştur. Tavuk eti talebi, tavuk eti reel fiyatlarındaki düşme, son yıllarda kırmızı et reel fiyatlarındaki yükselme, hızlı nüfus artışı, kişi başına reel gelir artışı ve tüketim alışkanlıklarındaki değişmeye bağlı olarak artmaktadır. Çalışan kadın sayısındaki artış, ev dışı tüketimin giderek artması ve toplu yemek yenen kurumsal tüketim yapılan mekanların çoğalması tüketim alışkanlıklarını etkilemekte oldukça önemli faktörlerdir.

Fert başına tüketilen kanatlı eti miktarında geçmiş yıllarda görülen %15-20 gibi yüksek artış oranları 1997 yılından sonra hız kaybetmeye başlamış ve tüketim artışı 1998 yılına kıyasla 1999 yılında %6, kanatlı eti üretim artışı ise %7 seviyesinde kalmıştır. Piliç eti ürünlerindeki çeşitliliğin ve cazibenin artmasına karşın tüketim artışıdaki yavaşlamanın sebebinin

promosyon noksanlığına bağlı olduğu düşünülmele beraber, yaşanan ekonomik kriz nedeniyle tüketici alım gücünün düşmesinden kaynaklanabileceği de tahmin edilmektedir.

Sektörün dış rekabete karşı yüksek ithalat vergisi ile korunması, kanatlı yemi rasyonlarında önemli yer tutan soya ithalatından gümrük vergisi alınmaması, soya küspesi ithalatından alınan gümrük vergisinin çok düşük olması, mısır ithalatından alınan vergilerin yüksek olmasına rağmen iç stokların bitmesini takiben Gümrük Vergilerinin aşağı çekilmesi, sektöre sağlanan önemli korumalardır. Bu korumalar sayesinde yurt içi talep yurt içi üretimle karşılanabilmiştir.

2.1.10. Sektörde Verimlilik ve Maliyet

Sektörde işletme ölçekleri büyümüş, tam entegre işletmelerin sayısı artmış ve yem etkinlik oranları gelişmiş ülkeler ortalamasını yakalamıştır. Broilerde 1 kg canlı ağırlık için tüketilen yem 2 kg'ın altına düşmüş ve yumurta tavukçuluğunda 1 kg yumurta üretmek için yaklaşık 2,5 kg yem kullanılma seviyesine gelinmiştir. Verilen bu rakamlar Türkiye ortalamasını yansıtan rakamlardır. Sektörde etkinlik oranları ortalama rakamlardan daha iyi olan işletmeler de mevcuttur.

Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü (TEAE) tarafından “hayvansal ürün arzı ve yem talebi” konusunda 1998 yılında yaptırılan bir çalışmada yemin, broiler sektöründe üretim maliyetinin %68'ini ve yumurta tavukçuluğunda %85'ini oluşturduğu ortaya konulmuştur (Yurdakul ve ark., TEAE yayın no:17.Mart.1999, Ankara).

2.2. Dünyadaki Durum ve AB, Diğer Önemli Ülkeler İtibariyle Mukayese

Dünya nüfusu halihazırda yılda 80 milyon artmakta ve bu artış sonucunda 1999 yılında Dünya nüfusunun 6 milyarın üstünde 2050 yılında da 10 milyara yaklaşacağı hesap edilmektedir. 1998 yılında Dünyada toplam kanatlı eti üretimi 584 milyon ton olarak gerçekleşirken, 1999 yılında bu rakamın %4 artışla 600 milyon ton dolayında olacağı tahmin edilmektedir. Türkiye 1997 yılındaki toplam kanatlı eti üretimi ile önceki yıl Dünya sıralamasında 18. sırada iken 1998 yılı üretimi ile 17. sıraya çıkmış bulunmaktadır. 1999 yılı üretimi ile 15. veya 16. sıraya yükselmesi beklenmektedir. Artış trendleri gerek Dünyada gerekse Türkiye’de piliç etinin ekonomik, sağlıklı ve pratik olması nedeniyle tüketiminin artmaya devam edeceğini göstermektedir. Tablo 35’te 1998 Dünya piliç eti üretimi, seçilmiş ülkeler bazında görülmektedir.

Tablo 35 : Dünya Piliç Eti Üretimi (1998)

Ülke	Üretim Miktarı (Bin Ton)
ABD	12.724
Çin	7.740
Brezilya	4.600
Fransa	1.240
İngiltere	1.196
İspanya	888
İtalya	863
Türkiye	580

Kaynak : Poultry International vol.38 No: 9. 1999

Yukarıdaki tablodan da görüleceği üzere dünyada en fazla üretim ABD’nde gerçekleşmektedir. ABD’de kişi başına etlik piliç tüketimi 41 kg’ı geçmiş bulunmakta olup kişi başına toplam kanatlı tüketiminde ise 50 kg’ı geçmiştir.

AB ülkelerinde toplam tavuk eti üretimi 6,2 milyon tona ulaşırken toplam kanatlı eti üretimi ise 8,2 milyon tona çıkmış bulunmaktadır. AB ülkelerinde kişi başına etlik piliç tüketimi 17 kg, toplam kanatlı eti tüketimi ise 21 kg’dır. Buna karşılık ülkemizde kişi başına etlik piliç tüketimi 9 kg toplam kanatlı tüketimi de 11 kg dolaylarındadır. 1998 yılı itibariyle AB ülkeleri etlik piliç, hindi, ördek gibi diğer kanatlı eti üretimleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 36 : AB Ülkeleri 1998 Yılı Kanatlı Eti Üretimi (Ton)

Ülke	Etlik Piliç Üretimi	Diğer Kanatlı Etleri Üretimi	Toplam Kanatlı Eti
Bekçika/Lüksemb.	326.000	7.000	333.000
Danimarka	161.000	14.800	175.800
Fransa	1.240.000	930.000	2.170.000
Almanya	461.000	269.200	730.200
Yunanistan	155.000	3.318	158.318
İrlanda	77.000	34.450	111.450
İtalya	863.000	276.000	1.139.000
Hollanda	644.000	58.400	702.400
Portekiz	182.000	45.000	227.000
İspanya	888.000	22.000	910.000
İngiltere	1.196.000	333.000	1.529.000
TOPLAM	6.193.000	1.993.168	8.186.168

Kaynak : POULTRY International vol.38, No: 9. 1999

1990-1997 yılları arasında kanatlı eti ihracatı Dünya ticaretinde süratli bir tırmanış göstermiştir. Hong-Kong tarafından yapılan 600.000 tonluk re-eksport ile AB ülkeleri arasında yapılan 700.000 tonluk ticaret hacmi rakamları hariç tutulduğunda dahi, Dünya kanatlı eti ihracatının yıllık 3,3 milyon tondan 5,0 milyon tona çıktığı izlenmektedir. Söz konusu ticaretin büyük çoğunluğunun etlik piliç olmasına rağmen hindi eti ihracatının da aynı dönem içinde büyük bir atılım yaptığını söylemek mümkündür. Hindi eti ihracatı bu dönemde 200.000 tondan 500.000 tona çıkmıştır. Öte yandan, 1997 yılına kadar Rusya pazarı toplam dünya ihracatının 1,3 milyon tonluk kısmını yani %30'unu oluştururken, 1998 yılındaki ekonomik kriz Rusya'nın ithalatını yarı yarıya azaltmıştır. Brezilya ve Tayland'da meydana gelen devalüasyon bu iki ülkenin ihracatını artırmıştır. 1998 yılı itibariyle, Dünya kanatlı eti ticaretinde önde gelen ihracatçı ülkelerin durumunu gösteren tablolar aşağıda verilmiştir.

Tablo 37 : 1998 Yılı Önde Gelen Kanatlı Eti İhracatçıları

Ülke	İhracat Miktarı (Bin Ton)
ABD	2.514
Brezilya	628
Fransa	463
Çin	354
Tayland	285
Hollanda	207

Tablo 38 : 1998 Yılı Önde Gelen Kanatlı Eti İthalatçıları

Ülke	İthalat Miktarı (Bin Ton)
ABD	891
Çin	800
Japonya	507
Suudi Arabistan	272
Hong Kong	306
Meksika	245
Kanada	144
Almanya	140
BAE	105

2.2.1. Avrupa Birliği Kanatlı Sanayiinde Uygulanan İhracat Sübvansiyonları ve Koruma

a) İhracat Sübvansiyonları

Avrupa Birliğinde Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerine yönelik yapılan piliç eti ticaretinde ihracat sübvansiyonları halen önem arz etmektedir. Buna karşılık bu iki bölge dışında kalan diğer bölgelerde önemini yitirmeye başlamıştır. Bu gelişmeler AB komisyonu politikaları ve GATT anlaşmalarında sübvansiyon ödemelerine ilişkin yapılan tahsis öncelikleri sonucunda meydana gelmektedir.

GATT anlaşmaları çerçevesinde 1986-1990 dönemine kıyasla 1995 yılından başlamak üzere sübvansiyonlar 6 yıl içinde bütçesel olarak %36, mal hacmi olarak da %21 oranında azaltılmaya başlamıştır. Bunun sonucu olarak da GATT geçiş döneminin son yılına (2000/01) ve yeni bir Dünya Ticaret Örgütü (WTO) anlaşması yapılmaya kadar sadece 286.000 Ton (karkas ağırlık eşdeğeri (KAE)) mal sübvansiyon edilecek, sübvansiyon değeri de 90,7 Milyon Euro ile kısıtlı olacaktır. 1995-2000/01 dönemini kapsayan ihracat sübvansiyonları Tablo 39'da verilmiştir.

Tablo 39: AB Piliç Eti İhracat Sübvansiyonları (Bin Ton)

	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01
- Sübvansiyon edilen piliç eti miktarı (KAE)	434,5	404,7	375,1	345,4	315,6	286,0
-Bütçesel büyüklük (million Euro / ECU)	136,3	127,2	118,0	108,9	99,8	90,7
- Ton başına ödenen (ECU/ton)	314	314	314	315	316	317
-Ton başına ödenen (\$/ton)	309	309	309	310	311	312

Kaynak: AB Komisyonu

AB komisyonu politika olarak bütün karkas piliç etini sübvansiyon etmeye devam etmektedir. Sebep olarak da Brezilya'nın rekabet gücü baskısı ve Fransız sanayiinin özellikle Orta Doğu Pazarına olan tarihsel bağımlılığı gösterilmektedir.

AB'de sübvansiyon sistemi ürün çeşidi ve coğrafi bölgeler itibariyle kompleks bir hale gelmeye başlamıştır. Örneğin, Rusya'ya yapılan bütün karkas piliç eti ihracatı da zaman zaman sübvansiyon edilmektedir. Parça piliç etlerinde bugün sübvansiyon edilen miktar yılda 50.000 ton civarında olup, kış aylarında AB talebi zayıfladığı dönemlerde ödenmektedir. Halihazırda hindi sektöründe ihracat sübvansiyonu yapılmamaktadır.

b) AB'ye Dahil Olmayan Ülkelere Verilen Tavizler

GATT anlaşmaları çerçevesinde üçüncü ülkelere ithalde küçük bazı tavizler verilmektedir.

- **Miktarsal** : AB'ye dahil olmayan potansiyel piliç eti ihracatçısı ülkelere verilen en önemli taviz gümrük muhafiyeti olarak 15.500 ton dondurulmuş kemiksiz piliç eti parçalarıdır. Söz konusu taviz “Yağlı Tohumlar Telafi edici Anlaşması” çerçevesinde verilmektedir. Üçüncü ülkelere gümrük muhafiyeti olarak verilen kota miktarı toplam bazda 1995/96 dönemi için 18.120 ton, dönem sonu (2000/01) için ise 29.900 tonla kısıtlıdır.

-**İthalatta Gümrük Tarifeleri** : “Yağlı Tohumlar Telafi Edici Anlaşması” gereği kota miktarı için ithalde alınan gümrük vergileri sıfır, kota üstü için indirimli tarifeler uygulanmaktadır. Taviz listelerinde yer almayan ürünler için gümrük vergileri tarifinin tam uygulanması ile yapılmaktadır. İthalde alınan gümrük vergileri de 1986-88 dönemi ortalaması baz alınarak, GATT geçiş dönemi sonuna kadar %36 oranında indirilecektir.

AB'ne ithal edilen kanatlı etlerinin çoğu kemiksiz göğüs etinden oluşmaktadır. Piliç göğüs eti için tarife 1995/96'da ton başına 1.504 ECU iken 2000/01 yılında ton başına 1.024 ECU'ye inecektir. Pişirilmiş piliç ve pişirilmiş ve pişirilmemiş hindi eti Ad-Valorem (malın değeri üzerinden) vergilere tabidir. İşlenmemiş ürünlerin tabii oldukları vergi oranlarına göre ünite bazında Ad-Valorem vergiler daha düşük olup, bunun neticesinde bu tür ürünlerin sevkیاتlarında artışlar kaydedilmektedir. Bu düzenlemelere ilaveten, ithalat miktarında çok artış olması veya dış piyasada fiyatların iç piyasaya nazaran belli bir seviyenin (eşik) altına düşmesi gibi hallerde ‘özel koruma önlemleri’ne başvurularak ithalde alınan gümrük vergi oranları artırılmakta, telafi edici vergi ihdas edilmektedir.

GATT anlaşmaları dışında, AB ile Doğu Avrupa ülkeleri arasında yapılmış anlaşmalara göre, Doğu Avrupa Ülkelerinden yapılacak kanatlı eti ithalatında alınacak gümrük vergilerinde taviz uygulanarak gümrük vergisinin sadece %20'si alınmaktadır. Doğu Avrupa ülkelerine verilmiş kotalar Tablo 40'ta gösterilmiştir.

Tablo 40 : GATT Anlaşmasına Göre İthaline Müsaade Edilen Kanatlı Eti Kotaları ve İthal Gümrük Vergileri

İthalat Kotaları	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01
Yağlı Tohumlar Telafi Edici Anlaşmasına göre						
Piliç-dondurulmuş kemiksiz(ton)	15.500	15.500	15.500	15.500	15.500	15.500
Hindi-dondurulmuş kemiksiz(ton)	2.500	2.500	2.500	2.500	2.500	2.500
Kota dışı asgari miktarlar Karkas piliç(ton)	0	1.240	2.480	3.720	4.960	6.200
Parça piliç (ton)-Parça hindi (ton)	120	1.036	1.952	2.868	3.784	4.700
	0	200	100	600	800	1.000
İthalde alınan Gümrük Vergileri : -Yağlı Tohumlar telafi edici Anlaşma gereği	0	0	0	0	0	0
Kota dışı asgari miktarlar: Karkas Piliç Parça piliç/hindi	Katagorisine göre 131-162 ECU olarak sabit Katagorisine göre 93-795 ECU olarak sabit					
Gümrük tarifesine Tabi olanlar						
Kemiksiz piliç parçaları (ECU/ton)	1.504	1.408		1.216	1.120	1.024
Kemiksiz hindi parçaları(ECU/ton)	1.249	1.170	1.312	1.010	931	851
İşlenmiş piliç (pişirilmemiş) (ECU/ton)	1.274	1.192	1.090	1.030	948	867
			1.111			
Gümrük tarifesine tabi olanlar (ECU/ton)	% AD-VALOREM (malın değeri üzerinden)					
-İşlenmiş piliç(pişmiş)	16,0	15,0	13,9	12,9	11,9	10,9
-İşlenmiş hindi (pişmiş/pişmemiş)	15,6	14,2	12,7	11,3	9,9	8,5

Kaynak: AB Komisyonu

Tablo 41-a : AB'nce Doğu Avrupa Ülkelerine Verilen Kotalar (Ton)

	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01
- Karkas Piliç ve Kemikli Parçalar	35.970	37.605		
- Kemiksiz Piliç Etleri	17.160	17.940	57.960	60.375
- Hindi ve Kemikli Parçaları	2.310	2.415		
- Kemiksiz hindi etleri	7.810	8.165	11.040	11.500
- Ördek	14.960	15.640	16.320	17.000
- Kaz	45.650	47.725	Bilinmiyor	Bilinmiyor
- İşlenmiş Ürün	3.190	3.335	3.480	3.625
TOPLAM	127.050	132.825	Bilinmiyor	Bilinmiyor

Tablo 41-b: Ülkelere Dağılımı

Ülke Adı	1997/98	1998/99
- Macaristan	79.310	82.915
- Polonya	31.080	33.120
- Çek Cum.	7.810	8.165
- Slovakya	3.960	4.140
- Bulgaristan	2.860	2.990
- Romanya	1.430	1.495

Kaynak : AB Komisyonu

"The International Poultry Meat Market 2000 Edition"

2.3 Sektörün sorunları

Sektörünün girdi, finansman, teknoloji, yasa, mevzuat, pazarlama, işgücü vb. ortak sorunlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

-Kanatlı hayvan yetiştiriciliğinin en önemli sorunlarından birini, maliyette %70 payı olan en büyük girdi yem ve yem katkı maddeleri oluşturmaktadır. Kanatlı hayvan yeminin en önemli hammaddesi olan mısırın % 35'i ile yem katkı maddelerinin tamamına yakını yurtdışından sağlanmaktadır. Ancak, bu maddelere uygulanan yüksek gümrük vergisi maliyeti arttıran en önemli faktörlerden birini oluşturmaktadır. Örneğin, yurtiçi mısır fiyatları yurtdışı pazar fiyatlarına oranla %40 daha pahalıdır. İç pazarlarda yem hammaddesi satış fiyatının yurtdışı fiyatlarıyla aynı seviyede teşekkülünü sağlayabilecek tedbirlerin alınmasına ihtiyaç vardır

-Ayrıca, yem maliyetlerini düşürücü, verimi artırıcı, fire ve benzeri kayıpları azaltıcı araştırmalar yetersizdir. Üniversitelerin, Tarım ve Köyişleri Bakanlığının araştırma kuruluşlarının ve sivil toplum örgütlerinin AR-GE konusunda işbirliği yoktur. Bu tür pahalı araştırmalar devlet tarafından desteklenmemekte, firmalar AR-GE amaçlı harcamalara yeterli kaynak ayırmamaktadırlar.

-Üreticilerin yurt dışı pazarlara yönelebilmeleri ve ölçek ekonomisi dolayısıyla rekabet avantajı sağlamaları için de Araştırma ve Geliştirme faaliyetlerine gereksinim vardır. Son zamanlarda Türk firmalarını da bu konuya eğilmiştir. Gerek yurt içinde gerekse yurt dışındaki tüketiciye yönelik ürün geliştirme faaliyetlerinin artırılması, uluslararası rekabet gücümüzün artmasına neden olacaktır. Ayrıca, yeni pazarlara yönelme konusunda ise devlet yardımlarından İGEME tarafından uygulanan İhracatta Pazar Araştırması Desteği'nden (İPAD) firmaların faydalanması sözkonusudur.

-Araştırma ve Geliştirme faaliyetlerinin (gen ve diğer biyoteknolojik çalışmalar) çok gelişmiş olmadığı kanatlı eti sektöründe bu tip faaliyetler yurt dışında yapılmaktadır. Gerek ülkemizde bulunan çeşitli araştırma kuruluşları tarafından yeni istihdam yaratılması, gerekse üniversite-

sanayi işbirliğinin devlet teşviğiyle bu yönde geliştirilmesi ve kurumlarda üretilecek bilgilerin ülke içine yayılması ve bu yeni bilgilerin üretime katkısının sağlanması bakımından, bu tip faaliyetlerinin ülkemizde yapılması önem arz etmektedir.

-Sağlık sorunu kanatlı sektörünün bir diğer önemli sorunudur. Yurdumuzda halen yaygın olarak görülen bazı viral, bakteriyel, paraziter ve metabolizma hastalıklarından kaynaklanan ölüm ve canlı ağırlık kaybı kanatlı hayvan yetiştiriciliğinde büyük ekonomik kayıplara ve üretimde maliyetin yükselmesine neden olmakta, ayrıca zoonotik özelliğe sahip hastalık etkenleri tüketici sağlığı yönünden potansiyel risk oluşturmaktadır. Kanatlı hayvan hastalıklarından korunmada öncelikle “proflaksi”ye önem verilmelidir. Kanatlı hayvan hastalıklarının ülke çapındaki gerçek boyutlarını ortaya koymak için mevcut Teşhis Laboratuvarlarının teknolojik gelişmelere paralel olarak donanımı sağlanamamış ve özellikle uzman veteriner hekim açığı giderilememiştir.

-Türkiye’de kanatlı hayvan yetiştiriciliğinin belli bölgelerde büyük yoğunluk kazanması bulaşıcı hastalıkların kolayca yayılmasına neden olmaktadır. Özellikle salgın hastalıkların kontrolü bakımından kurulacak tesis için yer seçimi büyük önem taşımaktadır. Bu amaçla, çevresinde kuluçkahane, kümes veya kesimhane olmayan, hijyenik açıdan kirletici yapı ve tesislerden yeterince uzak, mümkün olduğunca izole bir yerde yatırım yapan üreticiyi koruyan bir yasal düzenleme bugüne kadar yapılamamıştır.

-Türkiye’de kanatlı hayvan sektöründe faaliyet gösteren birçok firma, teknoloji transferine ilişkin olarak AB üyesi ülkeleri yakalamış olmalarına karşın, modern teknolojiden optimal yarar sağlamada ve ürünlerin hijyenik kalitelerinin arzu edilen standarda yükseltilmesinde sorunları bulunmaktadır. Piliç etleri üretim teknolojisi dikkate alındığında, başta değişik Salmonella serotipleri olmak üzere Campylobacter jejuni, Listeria monocytogenes, Staphylococcus aureus ve E. coli gibi gıda enfeksiyonu ve zehirlenmelerine neden olan patojen mikroorganizmalar ile kontamine olma riski bulunmaktadır. Bu durum öncelikle halk sağlığı açısından önem taşımakta, ayrıca diğer faktörlerle birlikte Türkiye’de üretilen piliç eti ve ürünlerinin dış satımını da olumsuz etkileyebilmektedir. Bununla birlikte özellikle sıcak yaz aylarında hijyenik koşulların yetersizliği ve soğuk zincirin kırılmasına bağlı olarak bir kısım kanatlı etleri optimal raf ömrünün altındaki sürelerde bozularak kayıplara neden olabilmektedir. Ayrıca sektörde düşük kalitede üretim yapan kuruluşların varlığı haksız rekabeti gündeme getirmektedir.

-Gerek halk sağlığının korunması, gerekse ekonomik kayıpların en az düzeye indirgenmesi için kanatlı etleri; ulusal ve uluslararası mevzuatın öngördüğü şekilde veteriner hekim kontrolünden geçmelidir. HACCP (Hazard Analysis Critical Control Point; Tehlike Analizi ve Kritik Kontrol Noktaları) sistemi ve GMP (Good Manufacturing Practice; İyi Üretim Uygulaması) gibi gıda güvenliğini ve kalite kontrolünü sağlayan sistemler bir kısım modern kesimhallerde uygulanmaya başlanmış ise de çok eski teknoloji ile çalışan kesimhanelerde tatbik edilememektedir.

-Diğer taraftan kanatlı hayvan yetiştiriciliğinde yaygın olarak kullanılan antibiyotikler önemli sorunlara neden olmaktadır. Kanatlı hayvan yetiştiriciliğinde profilaktik amaçla yaygın olarak kullanılan antibiyotiklerin et ve sakatat yoluyla insanlara geçerek çapraz rezistans oluşturma riski nedeniyle AB ülkelerinde 15 Temmuz 1999'dan itibaren uygulamaya konulan yasaklamaların Türkiye'de de uygulanmasını sağlayacak tedbirler henüz alınmamıştır.

-Türkiye'de 560 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'nin 18. maddesine dayanarak Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan ve 23 Haziran 1996 tarih ve 22675 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "Kanatlı Hayvan Eti ve Et Ürünleri Üretim Tesisleri Kuruluş, Açılış, Çalışma ve Denetleme Usul ve Esaslarına Dair" yönetmelik, büyük ölçüde ilgili AB direktifi esas alınarak ve Türkiye'ye özgü bazı modifikasyonlar yapılarak çıkarılmıştır. Büyük bir eksikliği gidermesi beklenen bu yönetmeliğin uygulamaya aktarılmasında sorunlar yaşanmaktadır. Dolayısıyla beklenen yarar sağlanamamış, yönetmelikteki koşulları yerine getiren kesimhanelerin yanında, uygun olmayan kesimhanelerin faaliyetine devam etmesi engellenememiştir.

-Kanatlı sektörünün diğer önemli bir sorunu pazarlamadır. Halen başta piliç eti olmak üzere üretilen kanatlı eti ve ürünlerinin tamamına yakın bir kısmı iç piyasada tüketilmektedir. Sektörün büyüme hızı dikkate alındığında iç piyasadaki tüketimi arttırmanın yanısıra ihracat imkanlarının açılması bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Üretim fazlalıklarının yarattığı aşırı fiyat dalgalanmaları sektörü hırpalamakta, bundan hem üretici hem de sanayici zarar görmektedir. Tek başlarına firmalar ihracatta başarılı olamamaktadırlar. Firmaları bir araya toplayıp ihracatı organize edecek kuruluşlara ihtiyaç vardır. Ancak, kanatlı eti sanayicilerinin Sektörel Dış Ticaret Örgütü kurmalarına mevcut mevzuat uygun düşmemektedir. Bu bağlamda, üretimde maliyetin düşürülmesi ve AB direktifleri doğrultusunda uygun hijyenik ve teknolojik koşullarda üretimin yapılması ve ürün kalitesinin yükseltilmesi de gerekmektedir. Türkiye'de halen uygulanmakta olan dış satım desteği piliç etinde ton başına net 56 \$'dır. Bu destekler, diğer ülkelerle rekabet edebilecek düzeyde bir teşvik sağlamamaktadır. Bu nedenle, 1994 yılında ihraç edilen 12.500 Ton piliç eti rakamına çok düşük olmasına rağmen hala ulaşılabilmiş değildir.

-Türkiye'de kanatlı eti ve yumurta, hayvansal protein açığının kapatılması için başta gelen alternatif ürün olmasına rağmen, tüketimi arttıracak tanıtım ve promosyon faaliyetleri yeterince yapılamamaktadır. Bunun sonucunda fert başına tüketilen piliç eti miktarındaki yıllık artış oranları (Tablo 8) son yıllarda düşmüş hatta yumurtada gerilemiştir.

-Tüketicinin alım gücünü yükseltmek amacıyla sektörün önemli sorunları arasında bulunan kanatlı yemi ve eti, ayrıca civciv ve canlı piliç toptan ve perakende satışlarında uygulanan %8'lik KDV oranı maliyetleri arttıran bir unsur haline gelmiştir. Ayrıca, kırmızı ete %1 oranında KDV uygulanırken kanatlı etlerine hala yüksek oranın tatbik edilmesi de haksız rekabeti körüklemektedir.

-Tavukçuluk sektörünün diğer önemli bir sorunu hemen her alanda yetişmiş eleman eksikliğidir. Sektörün kendisine özgü yapısı nedeniyle çoğu zaman lisans düzeyinde eğitimin yeterli olmadığı görülmektedir. Üniversitelerde kanatlı sektörüne yönelik spesifik uzmanlık alanlarında (besleme, teşhis, sağlık koruma, kanatlı eti hijyeni ve muayenesi vb.) gereksinim duyulan eleman açığını giderecek lisans üstü programlar bulunmamaktadır.

-Yumurtada arz fazlalığı olduğu dönemlerde dahi yumurta sanayi ürünleri ithalatı devam etmektedir. Ülkemizde endüstriye yönelik yumurta tozu ve pastörize yumurta üretimi yapacak tesislerin kurulması çok gecikmiştir.

-Başta Salmonella Enteritidis olmak üzere, patojen bakterilerden kaynaklanan kontamine yumurta tüketimine ilişkin gıda enfeksiyon ve zehirlenmelerinden halk sağlığının korunması için, yumurtacı tavukların sağlık kontrolleri ile birlikte yumurtanın da kontrolü güvenilir biçimde yapılamamaktadır.

-Kanatlı eti sektöründe, artan üretime paralel olarak yetiştirme kümes kapasitelerinin artırılamamış olması da üretimi sınırlayıcı bir risk yaratmaktadır.

3. ULAŞILMAK İSTENEN AMAÇLAR

3.1. VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde (2001-2005)

Dünya nüfusunun, gelecek 40 yıl içerisinde %50 artacağı tahmin edilmektedir. Bu artışla birlikte ortaya çıkacak beslenme sorununda kanatlı etleri ve yumurta ürünleri sanayiine talebin artacağı kesindir. Bilindiği gibi dünyada kanatlı etleri en çok kabul gören etler grubuna girmektedir.

Türkiye'deki mevcut nüfus ve tahmini artış oranı, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girme süreci ve gelişmişliğin ölçüsü olarak hayvansal protein tüketiminin artırılması gereği kanatlı etlerinin önemini artırmaktadır.

Kanatlı etleri, proteinlerinin içerdiği esansiyel amino asitlerin varlığı ve dağılımı, yağ içeriğinin düşük olması, çok doymamış yağ asitleri miktarının fazlalığı, B vitamini ve demir yönünden zengin olması ve sindirilebilirliğinin yüksek olması nedenleriyle oldukça değerli gıdalardır.

Tablo 42 : Çiğ Kanatlı Etlerin ve Yumurtanın Temel Besin Kompozisyonları (100 gram yenilebilir porsiyon için, et ve deri birlikte)

	Piliç (Broiler)	Hindi	Kaz	Ördek	Yumurta ^
Su	66,0	70,4	50,0	48,5	75,0
Kalori (Kcal)	215	160	371	404	74
Protein	18,6	20,4	16,0	11,5	11,8
Toplam lipid	15,1	8,0	33,6	39,3	11,0
Tek doymamış yağ asidi*	44,7	42,9	56,8	49,4	3,8
Çok doymamış yağ asidi*	21,0	23,2	11,0	13,0	1,4
Karbonhidrat	0,0	0,0	0,0	0,0	0,72
Mineral	0,8	0,88	0,87	0,68	11,7

^Bütün yumurtaya ait % değerler.

*100 gram toplam lipide gram olarak.

Kaynak: Posati, 1979 (USDA Agriculture Handbook, 8-5, 330 s.)

Stadelman ve Cotterill, 1977 (Egg Sci.& Tech., 2nd Ed., The Avi Publ. Com. Inc.)

Türkiye'de giderek artan kırmızı et açığı ve buna paralel olarak ortaya çıkan hayvansal protein eksikliği, piliç eti üretiminde sürekli büyümeyi gerektirmektedir. Öte yandan kanatlı etinin sağlıklı, ekonomik ve hazırlanmasının pratik oluşu ve özellikle son yıllarda ürün çeşidinin artması talebi desteklemektedir. Ayrıca işletmeler; kentleşme, kadınların iş hayatına atılmaları

ve dünyadaki gelişen tüketim eğilimleri dikkate alarak parçalanmış ve ileri işlenmiş (sisis, salam, burger vb) ürün çeşitlerini arttırmaya yönelmelidirler.

Kanatlı eti üretim miktarlarıyla ilgili projeksiyon hazırlanırken iki amaç baz alınarak hesaplama yapılmıştır. Birincisi, fert başına tüketim açısından ulaşılmış olan seviyenin nüfus artışı karşısında aşağılara düşmeden korunmasıdır. İkincisi de, fert başına tüketimde ulaşılmış olan mevcut seviyeyi, makul bir talep artışı hedef alınarak ileriye taşımaktır.

3.1.1. Yurt İçi Arz ve Talep Projeksiyonu

Ülkemizde üretilen kanatlı etinin çok az bir kısmı ihraç edilebilmekte, tamamına yakını yurt içinde tüketilmektedir. 1999 yılında fert başına kanatlı eti tüketimde ulaşılan 10,23 kg, gelişmiş ülkelerde tüketilen kanatlı etinin yarısı düzeyindedir.

Sağlıklı ve ucuz oluşu nedeniyle tüm Dünya'da olduğu gibi ülkemizde de kanatlı etine talep artmaktadır. VIII. Beş Yıllık Plan döneminde de bu artışın sürmesi beklenmektedir. Bu hususlar dikkate alınarak kanatlı etinde üretim artışıyla talep artışında görülen paralelliğin daha uzun süre devam edeceği tahmin edilmektedir.

Talep projeksiyonu iki yoldan irdelenmiştir:

Birinci irdeleme: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü tarafından geliştirilen “Tarımsal Ekonomi Politika Analiz Modeli (TEPAM)” olarak adlandırılan çok ürünlü kısmi denge modeli kullanılarak yapılmıştır.

İkinci irdeleme: BESD-BİR tarafından belirlenen üretim ve tüketim miktarlarının son beş yıllık izlediği seyir esas alınarak yapılmıştır.

Birinci İrdeleme:

Tavuk eti pazarının modellenmesinde arz denklemi, üretici kar maksimizasyonundan hareketle girdi ve çıktı fiyatlarının fonksiyonu olarak tanımlanmıştır. Tavuk eti üretimini hızlandıran diğer faktörler (üretimdeki ölçek büyümesi, kapasite büyümesi, teşvik vb) ise modelde trend değişkeni ile temsil edilmiştir. Girdi fiyatı olarak mısır, soya ve arpadan oluşan bir fiyat indeksi oluşturulmuştur. Böyle bir indeks oluşturmanın avantajı mısır, soya küspesi ve arpa fiyatlarındaki artışın tavuk arzı üzerine etkisini daha kolay belirleyebilmektir. Arz modelinde çıktı fiyatı olarak üretici eline geçen tavuk eti fiyatları kullanılmıştır.

Tablo 43 : Dünyada ve Türkiye’de Tavuk Eti Fiyatları (ABD \$/Ton)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Tavuk											
AB Üretici	1.502	1.621	1.432	1.369	1.331	1.359	1.405	1.444	1.481	1.519	1.555
Japonya Toptan	2.913	2.874	2.498	2.001	1.937	1.961	2.057	2.128	2.207	2.292	2.359
ABD 12 Şehir Ortalaması	1.243	1.349	1.296	1.391	1.310	1.242	1.258	1.252	1.256	1.253	1.248
ABD Perakende	3.163	3.315	3.341	3.401	3.321	3.284	3.278	3.311	3.356	3.384	3.399
Hindi											
ABD Toptan	1.464	1.466	1.431	1.371	1.393	1.378	1.375	1.406	1.442	1.439	1.452
Türkiye											
Perakende (Cari)	120	184	334	638	904	1231	1760	2225	2759	3312	3738
Bir önceki yıla göre % artış		54	82	91	42	36	43	26	24	20	13

Kaynak : FARPI 1999, **TEAE Tahmini

Talep modelinde tavuk etinin kendi fiyatı, ikame etlerin fiyatları, kişi başına gelir ve tüketim alışkanlıklarındaki değişimler açıklayıcı değişken olarak yer almaktadır. Arz ve talep modelleri tahmin edildikten sonra projeksiyon dönemi pazar denge fiyatını tahmin etmek için net ticaret yıllık 7 bin ton olarak sabit kabul edilmiş ve stok miktarının da son yılların ortalaması olarak sabit devam edeceği varsayılmıştır. Bu varsayımlardan sonra Tablo 44'de verilen tavuk eti perakende fiyatları projeksiyon dönemi için pazar denge şartından elde edilmiştir. Pazar denge şartı bir taraftan perakende fiyatları belirlerken bir taraftan da arz ve talep miktarlarını belirlemektedir. Arz ve talep modellerinde kullanılan mikro ekonomik değişkenlerin (TEFE, TÜFE, Kişi Başına GSYİH, Döviz Kuru ve GSYİH Deflatörü) projeksiyon dönemi için değerleri ABD'de bulunan WEFA'dan (Whornton Ekonomik Forecating Agency) alınmıştır

Tablo 44 : Kanatlı Eti Arz ve Talep Projeksiyonu

Yıllar	Arz	Talep	Net Ticaret	Yıllar	Arz	Talep	Net Ticaret
1990	330	330		2000	690	683	7,3
1991	296	297		2001	731	724	7,3
1992	313	312		2002	758	750	7,3
1993	330	329		2003	810	803	7,3
1994	350	338	12,2	2004	871	864	7,3
1995	490	485	4,9	2005	913	905	7,3
1996	550	546	5,0				
1997	616	616	4,7				
1998	620	620	5,5				
1999	664	657	7,3				

Kaynaklar: Food and Agricultural Policy Research Institute (FAPRI). 1999. World Agricultural Outlook. FAPRI Staff Report No. 2-99, Iowa State University.

Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, 1999. Tarımsal Ürün Temel Projeksiyonları Yayınlanmamış Sonuçlar. TEAE, Ankara.

WEFA Group. 1998. World Economic Outlook. Vol 1B, July.

İkinci İrdeleme:

Son 5 yılda gerçekleşen kanatlı eti üretim ve tüketim miktarı ortalamalarını aldığımızda, üretimin her yıl %12,8, kişi başına tüketimin de her yıl 0.870 kg arttığı anlaşılmaktadır. Bu ortalama değerlerin 5 yıl içinde gösterdiği değişimlere göz atmak yararlı olacaktır.

Tablo 45 : Kanatlı Eti Üretim Ve Tüketim Miktarı

Yıllar	Toplam Tavuk Eti Üretimi (Ton)	Üretim artışı %	İthalat İhracat Farkı (Ton)	Ülke Nüfusu (Yaklaşık)	Kişi Başına Tavuk Eti Tüketimi (Kg)	Kişi Başına Tüketim Artışı Kg %	
1995	417.539	-	-4.875	61.060.000	6,76	-	-
1996	553.540	32,57	-4.954	61.685.000	8,89	2,13	31,51
1997	616.589	11,39	-4.711	62.610.000	9,77	0,88	09,89
1998	619.849	0,53	-5.461	63.550.000	9,67	-0,10	-1,02
1999	661.501	6,72	-1.562	64.503.000	10,23	0,56	5,79
Ortalamalar		12.80	-	-	-	0,87	11,54

1996 yılında tüketim fert başına 2,13 kg ve oran olarak %31,51 artmışken bunun giderek azaldığı ve 1999 yılında miktar olarak 0,560 kg'a, oran olarak %5,79'a düştüğü anlaşılmaktadır. Üretim miktarındaki artış da 1996 yılında %32,57 iken, 1999 yılında %6,72 oranına gerilemiştir. Bu durumda ileriki yıllarda tüketim artışının, son beş yılın ortalamasının altında kalacağı sonucuna varılmıştır. Kişi başına tüketimin her yıl 0,5 kg artacağı varsayılarak ve ülkemiz nüfus artış hızının 1997 sayımına göre %1,5 olduğu da dikkate alınarak 1999-2005 yılları kanatlı eti talep projeksiyonu hesaplanmıştır.

Tablo 46 : Kanatlı Eti ve Ürünleri Sanayii Sektörü Yurt İçi Talep Projeksiyonu (Bin Ton)

Ana Mallar	YILLAR							YILLIK ARTIŞLAR (%)	
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2000	2005
Kanatlı eti	662	725	769	814	861	908	957	9,35	5,39

Tablo 47 : Kanatlı Eti Talebi ve Fert Başına Tüketim Miktarı

Yıllar	Kanatlı Eti Talebi (Bin Ton)	Kişi Başına Tüketim (Kg/Yıl)
1999	662	10,23
2000	725	11,07
2001	769	11,57
2002	814	12,07
2003	861	12,57
2004	908	13,07
2005	957	13,57

Tablo 48 : Kanatlı Eti ve Ürünleri Sanayii Yurt İçi Talep Projeksiyonu Değeri (Milyar TL)

Y I L L A R							
Ana Mallar	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Kanatlı eti	422.792	462.550	490.622	519.332	549.318	579.304	610.566

Kanatlı eti (Piliç) 1998 sabit perakende fiyatı 638.000 TL/kg (Tablo 43) alınmıştır.

3.1.2. İhracat Projeksiyonu

Mevcut üretim sistemimiz iç talebe yönelik olup talep artışlarını karşılamamanın ötesinde ihracatı amaçlayan bir hedefi bulunmamaktadır. İç tüketim ihtiyacı ve dış pazarın talebi gözönüne alınarak üretimi planlamak yerine, üretim fazlasının olduğu zamanlarda ihracat olanaklarının zorlanması, dış piyasanın o günlerdeki talebine ve koşullarına uymayı zorunlu hale getirmekte, ihracattan beklenen yararların sağlanmasını engellemektedir. Üretim maliyetlerinin yüksekliği, üretim ve ihracat subvansiyonlarının yetersizliği nedenleriyle düzenli bir ihracat yapılamamaktadır. 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz nedeniyle TL'nin değerinin çok düşmesi sonucu 12.228 ton piliç eti ihraç edilebilmiştir. Aradan geçen 6 yılda reel piliç eti ihracatı bir daha bu rakama çıkartılamamıştır. Bu bakımdan güvenilir ve iyimser bir ihracat projeksiyonunun yapılabilmesi mümkün olmamıştır. Mevcut ihracat miktar ve değerlerimiz aşağıdaki şekildedir.

Tablo 49 : 1995-1999 Yıllarında Kanatlı Eti İhracatı

YIL	İHRACAT		ARTIŞ MİKTARI	
	TON	DOLAR/TON	TON	%
1995 Ocak-Aralık	4.913	1.040,65	-	-
*1996 Ocak-Aralık	9.520	929,55	4.607	93,77
*1997 Ocak-Aralık	11.012	948,55	1.492	15,67
*1998 Ocak-Aralık	12.461	894,41	1.449	13,15
T *1999 Ocak- Eylül	6.813	685,00	3.377	27,10

Kaynak: İGEME ve DİE kayıtları - T: İlk 9 aya göre tahmindir.

*1996 yılı 4.569,9 Ton, 1997 yılı 6.300,7 Ton, 1998 yılı 7.000,3 Ton, 1999 yılı 9 ayı 5.250,6 Ton tavuk ayağı dahildir. Kanatlı eti ihracatında görülen artış tavuk ayağı satışlarının 1996 yılında devreye girmesinden kaynaklanmaktadır. Tavuk ayağı düştüğü takdirde kanatlı eti ihracatının her yıl 5.000 ton civarında kaldığı ve 1999 yılında toplam ihracatta %27'lik bir düşüş yaşanacağı görülmektedir.

Mevcut durumda, kanatlı eti ve tavuk ayağı ihracat artışının 2000 yılından başlayarak %10 olabileceği tahmin edilerek projeksiyon tablosu düzenlenmiştir.

Tablo 50 : Kanatlı Eti ve Ürünleri Sanayii Sektörü İhracat Projeksiyonu (Ton)

Y I L L A R							
Ana Mallar	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Kanatlı eti	2.100	4.000	4.400	4.800	5.300	5.800	6.400
Tavuk ayağı	7.000	6.000	6.600	7.300	8.000	8.800	9.700

İhracatta hedef alınan artış miktarı, mevcut yetersiz teşviklerin devam edeceği varsayımından hareketle hesaplanmıştır. Kanatlı kesimhanelerinin kapasite kullanım oranının %56,8 olduğu dikkate alınır ise yurt içi tüketiminden çok daha fazlasını üretme gücüne sahip olduğumuz ortaya çıkmaktadır (broiler üretim kümeslerinde yeni yatırımlara gitmek koşuluyla). Bu açıdan ele alındığında ihracat teşviklerinde yeterli bir destek sağlanması halinde 2005 yılına kadar toplam kanatlı eti ihracatının 100 bin ton seviyesine çıkarılması mümkün görünmektedir. Uluslararası anlaşmalar (GATT-WTO) nedeniyle bugün tavuk eti ihracatına yapılmakta olan reel iade miktarı 56 \$/Ton'dur. Bu konuda yapılacak ödemelerin toplamı da 350 bin \$ ile sınırlandırılmıştır. Söz konusu ihracat iadesinin reel olarak 550 \$/Ton seviyesine çıkartılması ve toplam ödenecek teşvik miktarındaki sınırların kaldırılması halinde, 55 milyon \$ iade karşılığında ihracat 8,5 milyon \$/yıldan 150 milyon \$/yıla yükselebilecektir. Balkanlar, Ortadoğu ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri pazarlarında ihracat şansımız bu sayede artacaktır.

İhracat değeri, 1998 yılı kanatlı eti ortalama ihracat fiyatı 1.525 \$/Ton, tavuk ayağının ortalama ihracat fiyatı 403 \$/Ton olduğu dikkate alınarak aşağıdaki şekilde hesaplanmıştır.

Tablo 51 : Kanatlı Eti ve Ürünleri Sanayii Sektörü İhracat Projeksiyonu Değeri (Milyon \$)

Y I L L A R							
Ana Mallar	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Kanatlı eti	3,2	6,1	6,7	7,3	8,1	8,9	9,8
Tavuk ayağı	2,8	2,4	2,7	2,9	3,2	3,6	3,9

3.1.3. Toplam Talep Projeksiyonu (1999-2005)

Toplam talep projeksiyonu aşağıdaki şekilde belirlenmiştir.

Tablo 52 : Kanatlı Eti ve Ürünleri Sanayii Sektörü Toplam Talep Projeksiyonu (Bin Ton)

Y I L L A R							
Talep Şekli	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
İç Talep	662,0	725,0	769,0	814,0	861,0	908,0	957,0
Dış Talep(*)	2,1	4,0	4,4	4,8	5,3	5,8	6,4
TOPLAM	664,1	729,0	773,4	818,8	866,3	913,8	963,4

(*)Tavuk ayağı hariç.

Arz, talep ve ihracat projeksiyonlarının yorumu şu şekilde verilebilir: Ülkemizdeki kanatlı eti üretiminin tamamı iç tüketim dikkate alınarak yapılmaktadır. İhracat amaçlı bir üretim mevcut değildir. Arzın fazlalığı nedeniyle fiyatların düşmesine bağlı olarak ihracat gündeme gelmekte, fiyatlar karlılığını koruduğu sürece ihracat düşünülmemektedir. Bugünkü teşviklerin yetersizliği dikkate alınarak programlı bir ihracat yapılması mümkün görülmediğinden üretilen kanatlı etinin tamamı yurt içinde tüketilecekmiş gibi düşünülerek projeksiyon hesaplanmıştır. Geçmiş yıllarda yapılan ihracat miktarlarına bakılırsa, üretim rakamlarına dahil olmayan tavuk ayağı ihracatı düşüldüğünde kanatlı eti dış satımının 5 bin ton civarında olduğu, bazı yıllar 2 bin tona gerilediği görülecektir. Bu nedenle üretimin toplamının yurt içinde tüketileceği varsayılmış, tavuk ayağı dahil yapılacak ihracat miktarları üretime eklenmiştir.

İhracat idesinin net 56 \$/Ton'dan 550 \$/Ton'a çıkarılarak toplam destekleme miktarındaki sınırın kaldırılması halinde VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi sonunda toplam kanatlı ihracatının 100 bin ton seviyesine çıkarılmasının mümkün olduğunu burada bir kez daha tekrarlamakta fayda görülmektedir.

Talep tahminlerinin tutarlılığının kontrolü nüfus artışı, kişi başına reel gelir artışı ve şehirleşme hızındaki büyüme dikkate alınarak yapılabilir. Fast-Food sektöründeki gelişme, toplu tüketimin yaygınlaşması ve artması, turizm sektöründeki gelişme gibi faktörler de talep artışını etkileyen ve hızlandıracak en önemli değişkenlerdir. Kanatlı etinin kırmızı et fiyatlarına göre görece olarak daha ucuz olması da talep artışını destekleyen önemli bir değişken olarak dikkate alınmalıdır. Mevcut koşullar ve uygulanan politikalar değişmeden devam ederse yurt içi kanatlı eti talebindeki artışın yurt içi üretimiyle karşılanması beklenmektedir. Ancak, yem bileşiminde önemli payı olan mısır, soya ve buğday fiyatlarının aşırı yükselmesi, kırmızı et ithalat yasağının kaldırılması ve tarife oranının düşürülmesi, kaçak et ve canlı hayvan girişinin tam olarak kontrol altına alınamaması, beyaz et ithalatındaki yüksek korumanın kalkması durumunda arz projeksiyonunda önemli sapmalar olabilir.

3.1.4. Üretim Projeksiyonu (1999-2005)

Her yıl yurt içi talebin tamamını karşılayacak düzeyde kanatlı eti üretimi yapılmaktadır. İhracat ise yılda 5 bin ton civarında kalmakta ve bu durumun %10'luk bir artışla devam etmesi beklenmektedir. 1999 yılı kişi başına tüketim miktarı 10,23 kg olup, hayvansal protein ihtiyacımızın karşılanabilmesi ve AB Ülkelerindeki seviyeye ulaşabilmek için tüketimimizin 18-20 kg civarına çıkarılması gerekmektedir. Tüketim arttığı takdirde buna paralel olarak kanatlı eti üretim miktarının da artırılması gerekmektedir

Tablo 53 : Kanatlı Eti ve Ürünleri Sanayii Sektörü Üretim Tahminleri (Bin Ton)

Y I L L A R							
Ana Mallar	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Kanatlı eti	664,1	729,0	773,4	818,8	866,3	913,8	963,4

Mevcut kanatlı kesimhanelerinin 1999 yılında kapasite kullanım oranı %56,8 olduğu ve çift vardiya çalışma düzeninde yıllık kanatlı işleme toplam kapasitesinin yaklaşık 1.000.000 ton'u bulduğu dikkate alındığında, 2005 yılı dahil yeni kesimhane tesisine gerek olmayacağı anlaşılmaktadır.

Tablo 54 : Kanatlı Eti ve Ürünleri Sanayii Sektörü Üretim Projeksiyonu Değeri (Milyar TL)

Y I L L A R							
Ana Mallar	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Kanatlı eti	423.696	465.102	493.429	522.394	552.699	583.004	614.649

Kanatlı eti (piliç) 1998 parakende ortalama sabit fiyatı 638.000 TL/Kg (Tablo 43) alınmıştır.

3.1.5. İthalat Projeksiyonu

a) Ürün İthalatı (1999-2005)

Kanatlı eti ihtiyacının tamamı yurt içi üretimden karşılanmakta olduğundan ithalata sebep olacak bir üretim açığı bulunmamaktadır. Tüketimin ve ihracatın artması halinde de yeterli üretimi sağlayacak potansiyel mevcuttur. Kalite açısından yurt dışı kaynaklı ürünleri aratmayacak düzeyde üretim yapılmaktadır. Kanatlı eti ithalatına %65 oranında uygulanan Gümrük Vergisi, yurt içi üretimde yem hammaddelerinin yüksekliğinden kaynaklanan maliyet farkını dengeleyen, ithalatı engelleyen ve sonuçta sektörü koruyan önemli bir unsurdur. Bu devam ettiği sürece Tablo 15’de görülen kanatlı eti ithalatında bir artış beklenmemektedir. Ayrıca, ikili ticaret anlaşmaları yoluyla da kanatlı ithalatına bugüne kadar imkan tanınmamıştır. Sektörün bu yolla korunması politikasının devam edeceği ümit edilmektedir.

Tablo 15’de gösterildiği üzere her yıl pastacılık, makarna, bisküvi sanayiinde kullanılmak amacıyla yumurta sanayii ürünleri ithal edilmektedir. Ülkemizde yumurta işleyen sanayi kuruluncaya kadar bu ithalatın her yıl %10 kadar bir artışla devam etmesi beklenmektedir.

b) Yarı ürün ithalatı (1999-2005)

Kanatlı eti üretiminde tamamen yüksek verimli hibrit ırklar kullanılmaktadır. ihtiyacımız olan damızlık civcivin %25-30'luk kısmı yurt içinde üretilmekte kalan kısmı ithal edilmektedir. 1999 yılı içerisinde yurt dışından et ve yumurta ırkı yaklaşık 6 milyon adet damızlık yumurta ve civciv getirilmiştir. Üretim artışına paralel olarak yurt dışından getirilecek damızlık yumurta ve civciv sayısında her yıl %5-10'luk bir artış beklenebilir.

c) Hammadde ithalatı (1999-2005)

Raporumuzun 2.1.8. maddesinde açıklandığı üzere, yem imalinde kullanılan hammaddelerden mısırın %35'i, soyanın %90'ı, premikslerin çok büyük kısmı ithalat ile karşılanmaktadır. Bu durum dış pazarlarda rekabet gücümüzü olumsuz etkilemektedir. Mısır ve soyanın yurt içinde üretilen kısmında GAP Projesinin devreye girmesiyle bir artış beklenmektedir. İthalat oranlarının 2005 yılına kadar azalarak devam etmesi beklenmektedir.

3.1.6. Teknolojide Muhtemel Gelişmeler

a) Kanatlı eti üretimi

Kaliteli et denilince, o etin sahip olduğu renk ve görünüşü ile koku ve aroması, besleme değeri ve hijyenik özellikleri anlaşılır. İstenen kalitede bir kanatlı eti elde edebilmek için de, canlı hayvanın yetiştiği ortam kadar işlendiği şartların da teknolojik özellikleri büyük önem arz etmektedir. Bu açıdan kanatlı eti sanayinin günümüz ihtiyaçlarına uygun kesim, tüy yolma, iç organ çıkarma, yıkama, parçalama, soğutma, dondurma ve ambalajlama gibi yeni

teknolojilerle çalışarak tüketicilere daha kaliteli ve sağlıklı ürünler sunması gerekmektedir. Günümüzde büyük oranda, taze ve donmuş olarak satışa sunulan kanatlı etlerinin, çeşitli ürünlere işlendikten sonra kızarmış yada hazır yemek şeklinde de pazarlanması üreticilerimizin dikkate alması gereken önemli konular arasındadır.

Geçtiğimiz plan döneminde de belirtildiği gibi kanatlı kesimhaneleri bakımından Türkiye, son yıllarda teknolojik açıdan gelişmiş ülkeleri hemen hemen yakalamış ve özellikle son 10 yılda bu ülkelerle artık aynı noktaya gelmiş bulunmaktadır. Kesimhanelerde otomasyona gidilerek teknolojik gelişmeler yakinen takip edilmiş ve böylece kapasiteler de artmıştır. Son yıllarda yapılan yatırımlar daha çok entegre bir üretime yönelik olmaktadır. Artık sadece bir damızlık operasyonu veya kesimhane düşünülmemekte, üretimin tüm safhalarını kontrol edecek yatırımlara gidilmektedir. Ayrıca, kesimhane dışında mutlaka kanatlı eti ürünleri işleme ünitelerine de yer verilmesi, üreticilerimizin ve tüketicilerimizin menfaatine olacaktır. Bununla beraber, kanatlı eti sektörümüzün küçük bir bölümü, hâlâ ilkel şartlarda kesim yapan tesislerden oluşmaktadır. VI. Plan dönemi ÖİK Raporunda 175 adet olarak belirlenen kanatlı kesimhaneleri beş yıl sonra 114 adede ve VIII. Plan döneminde ise 90'lı sayılara gerilemiş, ancak kesimhanelerin kurulu kapasiteleri azalmamış aksine artmıştır. Bu da ilkel koşullarda çalışan kesimhanelerin giderek yerini modernlerine bıraktığını göstermektedir. Avrupa Birliği'ne üyelik aşamasında, geride kalan işletmelerin de hijyen ve rekabet şartlarını yerine getirebilmek için kendilerini ve teknolojilerini mutlaka yenilemeleri gerekmektedir. Bu aynı zamanda ilkel kesimhanelerin yarattığı haksız rekabeti de ortadan kaldıracaktır.

Yeni bin yılda kanatlı eti ve ürünlerinde küresel ticaret hacminin artacağı ve önümüzdeki on yıl içinde dünyada yıllık % 4-5 oranında bir büyümenin gerçekleşeceği beklenmektedir. Bu artış beklentisinin ileri teknolojiye haiz yüksek kalite makine ekipmanın olabileceği en düşük fiyatlara maledilmesi konularında kanatlı eti işleme makine sanayii üzerinde baskıları artıracaktır. En düşük maliyetle üretim yapabilmeyen yolu mekanizasyon ve otomasyondan geçtiğine göre oluşacak pazar şartları teknoloji yoğun yatırımlar gerektirecektir. Bilgisayar kumandalı kamera ve tartı sistemleri sayesinde kesilen her piliçten azami randıman almayı teminen nasıl işleneceği de anında saptanabilecektir. Bu sistemler işletmecilere büyük kolaylık ve esneklik sağlayacak üretim planlamaları çok rahat bir şekilde yapılabilecektir. 21. yüzyılda parçalı kemiği alınmış ve ileri seviyede işlenerek yüksek katma değer kazanmış ürün imali trendleri devam edecek ve bu alanda değişik makine ve teknolojiler kullanılacaktır. Ayrıca üretim sürecinde hijyenik kaliteyi yükseltmek konusunda büyük gelişmeler olacak ve buna bağlı yeni sistemler kullanılmaya başlayacaktır. Konuyla ilgili makine tasarım ve imalatçıları da yeni ekipman geliştirirken asgari su ve enerji tüketimi kontrollü emisyon ve deşarjlar gibi işletme ve çevresel faktörleri göz önüne alarak kaynakların ekonomik bir şekilde kullanımını ön plana çıkaracaklardır.

Yukarıda sayılan gelişmelere ilaveten günümüz koşulları açısından ve gelişen teknolojiye paralel olarak ülkemiz beyaz et sanayicilerinin dikkate alması gereken hususlar şunlar olabilir:

1) Kesimhaneye gelen piliçler ne kadar temiz olursa sağlıklı ürün elde edilmesi o kadar kolay olacaktır. Bu husus dikkate alınarak piliçlerin fazla kirlenmesini önlemek üzere yetiştirme aşamasında bazı değişiklikleri yapılmalıdır. Kesim aşamasında yeni geliştirilen haşlama ve ön yıkama sistemleri konusunda mevcut teknoloji yenilenebilir. Örneğin, kaba pisliklerin giderilmesi ve mikrobiyolojik açıdan da daha temiz bir piliç karkası elde edebilmek için haşlama öncesi bir ön yıkama yapılması gerekmektedir. Bu amaçla geliştirilen makine sistemlerinin mevcut kesimhanelere veya yeni kurulacak tesislere tavsiye edilmesi yerinde olacaktır. Ayrıca, gelişmiş ülkelerde üzerinde hassasiyetle durulan HACCP tekniğine, ülkemiz beyaz et üretimi alanında da işlerlik kazandırılması, işletmelerimizin piyasaya daha sağlıklı ve kaliteli ürünler sunabilmesi açısından hayati önem taşımaktadır. Gittikçe globalleşen dünyada, sınır ötesi ticaret ve rekabetin ancak yüksek kalite standartları ile sağlanabileceği unutulmamalıdır.

2) İşçilik masraflarının azaltılması: İşletmelerimizin kârlılığını artırmak ya da daha rantabl bir şekilde çalışmalarını sağlamak amacıyla işgücü girdisini azaltacak günümüz otomasyon imkanlarının değerlendirilmesi gerekir. Örneğin, otomatik tüy-telek yolucu, otomatik iç organ çıkarıcı, kemik, deri ve et ayırıcı sistemlerin yaygınlaştırılması ve bunlarla ilgili yeni yatırımlara gidilmesi yerinde olacaktır. Ayrıca, çağdaş ambalaj tekniklerinin uygulamaya konularak sektörün rekabet gücünün önemli derecede artırılabilceği gözden uzak tutulmamalıdır.

3) Alternatif gelir kaynaklarının aranması: Bu açıdan maliyet azaltıcı bir faktör olarak mekanik kemik ayırıcı sistemler (Mechanical Deboning) yardımıyla, perakendeci parçalara ayırma işlemleri sırasında, kemikler üzerinde kalan et vb yumuşak dokunun ayrılması veya yumurta tavuklarının normal kesimi yapıldıktan sonra bu yöntemle kemiklerinden ayrılarak çeşitli et ürünlerine işlenmesinin de yaygınlaştırılması yararlı olacaktır. Ayrıca, bu yöntemle üretilen tavuk etlerinin, kırmızı et sanayiinde sosis-salam üretiminde de değerlendirilebileceği dikkate alınır, beyaz et sanayici veya işletmelerimizin bu teknolojiye yönelik alt yapı çalışmaları konusunu iyi değerlendirmeleri gerekmektedir.

4) Beyaz et ürünleri işleme tekniklerinin geliştirilmesi: Üretim veya taze tüketim fazlası beyaz etlerin de emülsiyon veya frankfurter tipi (sosis-salam) et ürünlerine işlenerek değeri artırılabilir. Çünkü bu tür et ürünleri işlemede, kaliteli etlerin yerine, başka amaçlarla değerlendirilmesi mümkün olmayan et parçaları kullanılacak ve üretici düşük kaliteli eti daha yüksek kalitede ve maliyeti daha az yeni tip ürünlere dönüştürebilecektir. Ayrıca, sectioned ve formed et ürünleri olarak bilinen jambon türü et ürünlerinin de üretiminin yaygınlaştırılması, beyaz et sanayicilerinin kârlılığı açısından büyük önem arz etmektedir. Yine, mevcut ürünlerin tanıtım ve promosyonuna ağırlık verilerek tüketiminin teşvik edilmesi de gerekmektedir.

5) Beyaz et sanayicileri birlik, dernek, vakıf veya toplulukları bünyesinde, araştırma ve geliştirme faaliyetlerini yürütecek bir birimin faaliyete sokulması, AR-GE faaliyeti yürütecek bu kuruluşların çeşitli fonlardan desteklenmesi: Mevcut sanayicilerimizin karşılaştığı veya ileride önlerine çıkabilecek problemlerinin çözümü yanında alternatif et ürünleri imali, ambalaj ve pazarlanması, yan ürünlerin değerlendirilmesi, çevre sağlığı veya planlanması gibi birçok konuda yönlendirici bir rol oynayacaktır (bu amaca yönelik olarak Bolu-İstanbul hattı üzerinde yer alan beyaz etçi kuruluşlar birleşerek 1999 yılında bir şirket kurmuşlardır).

Böylece dünyadaki gelişmelere paralel olarak uygulamaya konulan yeni sistem veya tekniklerin ülkemize transferi ve adaptasyonu ile Türkiye'ye özgü yeni teknolojilerin geliştirilmesi, beyaz et sanayimizin geleceği açısından çok yararlı bir girişim olacaktır.

Beyaz et sanayiinde diğer maliyet düşürücü faktörler olarak da geçmiş yıllardaki plan döneminde tavsiye edilen konuların da yine dikkate alınması yerinde olacaktır. Örneğin, piliç eti üretim entegrasyonunda üzerinde durulması gereken önemli maliyet düşürücü unsurları, şöyle sıralayabiliriz:

- a) Normal olarak bir şirket çatısı altında; damızlık, yem, kuluçka, kontratlı yetiştiriciler ve kesimhanelerden oluşacak bir dikey entegrasyon düzeni kurulmalıdır. Ancak bu şekilde bir tek kâr merkezi oluşturulabilir.
- b) İşletmelerin çeşitli yarı ve ara mamülleri alıp, satarak birden fazla kâr merkezi oluşturup ürün maliyet bilincinden uzaklaşmaları bir dezavantajdır.
- c) Halen çalışmakta olan yetiştirme çiftliklerinin kapasitelerinin büyümesi ile hem yetiştiricinin ailesi geçinebilmeli ve hem de entegre şirket tarafından verilen civciv, yem, saha servisi ve eğitim daha ekonomik bir düzeyde olmalıdır.
- d) Önceki bölümde de sayıldığı gibi şartlar elverdiğince tüm üretim birimlerinde otomasyona gidilmelidir.

Yukarıda bahsi geçen unsurların bir çoğu, şu anda kademeli olarak sektör tarafından gerçekleştirilmektedir. Artık hedef, Türkiye'de verimliliği artırıcı yeni üretim kriterlerinin geliştirilmesi ve uygulamaya konulmasıdır.

Ayrıca, ticari ilişkilerimiz olan ancak nispeten geri kalmış ülkelere, teknolojik yardımlardan ziyade danışmanlık ve eğitim yardımlarında bulunulması daha uygun olacaktır. Türkiye, şu anda onların bulunduğu ilkel üretim şartlarını yaşayarak mevcut konumunu iyileştirdiği için, verebileceği en etkili yardım, onların eğitimi konusunda olacaktır. Yine, daha sağlıklı ve kaliteli beyaz et üretimi açısından, gelişmiş makine sistemlerinin mevcut kesimhanelere veya yeni kurulacak tesislere tavsiye edilmesi ile gıda güvenilirliği yüksek ülkelerin olmazsa olmaz üretim standartları arasında yer alan HACCP tekniğine işlerlik kazandırılarak bunun ispatlanması, sanayicilerimizin uluslararası rekabet şansını önemli derecede artıracaktır.

b) Yumurta ürünleri teknolojisinde muhtemel gelişmeler

i. Yumurta üretimi

Türkiye'de yumurta üretimi 1980'li yıllardan itibaren kafes sistemli kümeslerde yapılmaya başlamıştır. Böylelikle, birim alandan daha çok istifade etme, sağlıklı ve hijyenik yumurta üretimi, daha az iş gücü ve yem tüketimi hedeflenmiştir. Bu işletmeler 10.000 hayvan kapasiteli birimler şeklinde planlanmış ve inşa edilmiştir. Bu metotla üreticilerin birbirlerinden görerek tesis yapmaları sonucu ülkemiz benzer kapasiteli tesislerle dolmuştur. Halen çoğunlukla bu tesislerde yumurta üretilmektedir. Ancak, dünyadaki yeni yapılanma ülkemizdeki mevcut sistemden vazgeçerek yeni üretim sistemlerine dönmüştür. Şöyle ki, dünyada hayvan ırklarının ıslahı neticesinde çok farklı karakterlerde hayvan cinsleri ortaya

çıkıştır. Bu hayvanların verim karakterlerinde, yaşadıkları ortamın ve bakım şartlarının tesiri artarak gelişmiştir. Yeni ve ideal ortamlarda bakım ve beslenme şartları uygulandığında, normal kümeslere göre %20 daha verimli hayvanlar ortaya çıkmıştır. Yeni yapılar, dış hava tesiri minimuma indirilmiş kapalı sistemlerdir ve otomasyonla idare edilmektedirler. Kullanılan işgücü nerede ise yok denecek kadar azdır. İlk yatırım maliyetinin pahalı olmasına rağmen bu sistemlerde birim alandan daha çok istifade edilmiş ve böylelikle bir ünitedeki hayvan sayısı 50.000 - 70.000 adet'e çıkarılmıştır. Bu tesislerde barınan hayvanlar, yılın bütün dönemlerinde aynı sıcaklık, nisbi rutubet ve daha temiz hava şartları sağlamış olarak ve otomatik yemleme, sulama ve yumurta toplama sistemleri ile de dışarıyla temasları en aza indirilmiştir. Bütün bunların sağlanması, hayvanların hastalıklarla temasını da azaltmış ve maksimum verimin daha ucuza mal edilmesini sağlamıştır. Böylelikle çok daha temiz yumurta üretimi sağlanarak ürün kalitesi de artırılmıştır. Yumurta üretim teknolojinde sağlanan bu sistemin muhakkak surette ülkemize de getirilmesi gerekmektedir. Özellikle yeni kurulan çiftliklerde bu sistemin kullanılması ve eski ünitelerin gerekli tadilatları yaparak bu sistemle yumurta üretmeleri, üreticilerimiz ve tüketicilerimiz açısından çok önemli görülmektedir.

Ayrıca, üretilen yumurtaların tüketiciye sunumu konusunda da yeni gelişmelere ayak yudurulması gerekmektedir. Bu uyum, üretilen yumurtaların teknolojik olarak yapımı gerçekleştirilmiş tasnif ve seçme sistemlerinin ülkemizde de faaliyete geçmesidir. Bu tür sistemler, öncelikle yumurtaların kırık ve kirli olanlarını ayırmakta geri kalan yumurtaları ise ağırlıklarına göre sınıflandırmaktadır. Bu sistemde seçilen yumurtalar, yıkanıp mumlandıktan sonra ambalajına konulmaktadır. Sistemin avantajı, üretim ve son kullanma tarihleri belirlenerek ambalajına yazılmış bir ürün elde etmek ve en önemlisi de ürünü, hijyenik yönden mümkün olan en temiz bir biçimde tüketiciye sunmaktır.

ii. Yumurta işleme teknolojisi

Yumurta işlemede dünyadaki teknolojilerin önümüzdeki planlı dönemlerde ülkemizde de faaliyete geçirilmesi gerekmektedir. Genel olarak, dünyadaki mevcut yumurta ürünleri, ileri teknolojiler uygulanarak üretilen sıvı yumurta ve yumurta tozudur. Bu teknoloji sayesinde yumurtanın kırılarak işlenmesi ve ambalajlanması mümkün olmaktadır. Hijyenik yönden sıfır riskli hale getirilen bu ürünler, tüketicinin tercihleri doğrultusunda ambalajlanmakta veya çeşitlendirilebilmektedir. Bireysel tüketim yanında özellikle toplu tüketim merkezleri ile sanayi tesislerinde bu tür ürünlerin tercih edildiği yabancı literatürden izlenmektedir. Toplu tüketim merkezlerinin ihtiyacı olan yumurtanın ambalajlanmış ve belirli miktarlarda ölçülendirilmiş olarak hizmete sunulması yanında kullanımının daha kolay olması da talebi artıracaktır.

Gelişmiş ülkelerde sanayi tesislerinde üretilen ürünün mahiyetine göre hazırlanmış sıvı ve toz yumurta kullanımı, tüketimin artmasının da temel nedeni olmuştur. Kullanım kolaylığı ve kalitesinin standart olması, fiyattan daha öte bir tercih sebebidir. Bu teknolojinin üreticiye olan faydalarından en önemlisi, üretim tesislerinde yani kümeslerde yumurta üretimi esnasında oluşan kırık yumurtaların değerlendirilmesidir. Bozulması çok kolaylaşmış hale gelen kırık

yumurtalar bu tesislerde işlenerek ekonomiye katılmış olacaktır. Ülkemizde yumurta fiyatlarında zaman zaman ve bazen de mevsime bağlı olarak fiyatlar düşmekte ve maliyetinin çok altında satılmaktadır. Böyle dönemlerde bu tür tesisler çalıştırılarak yumurtanın bir kısmının pazardan çekilerek daha kolay, daha az hacimde saklanması ve fiyatların iyi olduğu dönemlerde satılmak suretiyle üreticinin kazançlı çıkması sağlanabilecektir. Yumurta tavukları yumurtaya başladıkları dönemlerde ortalama 35-40g gelen yumurtalar, iki aylık zaman içinde 60-65 g'a kadar çıkar. Bu süre içinde yumurtaların tüketiciye arzı son derece zordur veya çok düşük fiyatlarla değerlendirilebilmektedir. Yine bu süre zarfında önemli kayıplar da sözkonusudur. İşte bu ve benzeri şekillerde ortaya çıkan ve normal şartlarda satılmayan yumurtaların kırma tesislerinde sıvı veya toz yumurtaya işlenerek değerlendirilmesi, ekonomik değerinin çok yüksek olmasını sağlayacaktır.

3.1.7. Sektörün Rekabet Gücünde Gelişmeler

AB'ye Entegrasyon Durumunda Sektörün Rekabet Gücü: Etlik piliç sektörünün girdisi olan canlı piliç maliyetleri yem faktörü yüzünden oldukça yüksektir. AB ülkelerinde ihracat sübvansiyonlarının yüksekliği de dikkate alındığında mevcut maliyetlerle dış pazarlarda rekabet şansımızın pek bulunmadığı sonucuna varmak mümkündür. Öncelikle yem hammaddelerinin Dünya fiyatlarından temin edilmesi halinde hem yurt içinde beyaz etin ucuzlaması mümkün olacak, hem de yurt dışındaki fiyatlara bir ölçüde yaklaşım şansı kazanılabilecektir. Ancak AB ülkelerinin uyguladığı oranlarda bir sübvansiyon imkanına kavuşulamaması halinde ihracatta rekabet gücümüzün artacağından bahsetmek mümkün olmayacaktır.

Sektör temsilcilerinin bu görüşüne karşılık, TEAE'ye 1999 yılında yapılan "Hayvansal ürün arzı ve yem talebi" çalışmasında AB'ye tam entegrasyondan sektörün olumsuz etkilenmesinin söz konusu olmayacağı savunulmuştur. Şöyle ki; bilindiği gibi rekabet gücünün esas kaynaklarından biri verimlilik ve Türkiye broiler ve yumurta üretiminde AB'nin ortalama verimini yakalamıştır. Üretim maliyetini oluşturan faktör fiyatlarının göreceli düzeyi de rekabet gücünün en önemli kaynağını oluşturur. Bu açıdan bakıldığında Türkiye AB'ye tam üye olduğunda da sektör üretim faktörlerinden işgücünü AB ülkelerindeki rakiplerine göre göreceli olarak daha ucuza temin edebilecektir. Bunun yanında AB'ye tam üyelikle birlikte yem hammaddelerini veya yemi AB üreticilerinin aldığı fiyattan alacaktır. Verimlilik düzeyi ve faktör fiyatlarından oluşan söz konusu faktörler sektörün AB karşısında rekabet gücünün olduğunu ortaya koymaktadır.

Eğer sektörde entegre işletmelerin teknoloji düzeyi, hijyen ve kalite düzeyi AB standartlarında tutulursa, kanatlı sektörünün AB'ye tam üyelik aşamasında yukarıda sayılan avantajları yakalayabileceği düşünülmektedir. Bu konuda Türkiye'de HACCP uygulamasına yakın zamanda geçilecek olması olumlu bir gelişmedir. Özellikle dış piyasada iyi fiyat vermenin yanında güven vermek büyük önem taşımaktadır. İstikrar ve süreklilik ilkeleri, kalite dışında aranan özellikler arasında yerini koruyacak ve bu ilkelere bağlı firmaların o nispette rekabet gücü artacaktır.

İç piyasada tüm firmalar hemen hemen aynı koşullar altında çalıştığı için, verimlilik ilkelerine, kalite güvence sistemlerine bağlı çalışan firmaların rekabet gücünün daha yüksek olduğunu ifade etmek mümkündür. Yerli firmalar ürün geliştirme, çeşitlendirme ve marka reklamlarına da ağırlık vererek sektör dış rekabete açılmadan pazara nüfuz etmelidir. Zira, gelir düzeyi yüksek toplumlarda, tüketici ürünlerinde rekabet için düşük fiyat ve objektif kalite unsurlarında yüksek standartları yakalamak yeterli gelmemektedir.

3.1.8 Çevreye Yönelik Politikalar

Günümüzde kanatlı hayvan yetiştiriciliğinin en önemli sorunlarından birisi, üretimin çevreye yaptığı olumsuz etkidir. Özellikle, entansif broiler yetiştiriciliğinin yapıldığı bölgelerde dışkı ile birlikte yoğun olarak dışarı atılan azot ve fosfor zaman zaman yeraltı ve yeryüzü sularına karışarak ekolojik ve biyolojik dengeyi bozabilmekte, ayrıca bitkisel üretimi de olumsuz yönde etkilemektedir. Bu bakımdan yem formülasyonunda sentetik amino asitler ile fitaz enziminin kullanılması dikkate alınmalıdır. Ayrıca dışkıdan kaynaklanacak çevre kirlenmesi ve toprak asitlenmesinin önlenmesi amacıyla kanatlı gübresinden enerji üretimi veya gübre olarak kullanımı konuları değerlendirilmeli ve bu konularda teşvikler uygulanmalıdır.

Kanatlı eti ve ürünleri sanayii içerisinde en önemli kirlenici kaynak ise, kuşkusuz hayvanların kesim işlemleri sırasında ortaya çıkan sıvı ve katı atıklardır. Sıvı ve katı atıkların büyük kısmını, kanatlı kesiminde ortaya çıkan yenilmeyen baş, ayak, akciğer, özefagus, kan, tüy, ile kesim öncesi aşamada ölen veya hastalıklı olup tüketilmesi sakıncalı bulunan kanatlı hayvan gövdeleri oluşturmaktadır. Bunlardan kaynaklanacak potansiyel çevre ve halk sağlığı tehlikesinin önlenmesi açısından, sözkonusu kısımlardan uygun olanların renderingde değerlendirilmesi, uygun olmayanların hijyenik koşullar altında uzaklaştırılmaları ve/veya imha edilmeleri gerekir.

Genel olarak; 1.500-1.600 g ağırlığındaki bir piliç kesimi sonucu ortalama 60 g kan, 85 g bağırsak, 95 g baş, 48 g ayak ve 60 g tüy-telek gibi et olarak değerlendirilmeyen atık kısımlar ortaya çıkmaktadır. Kesimhanelerde et işleme prosesleri sırasında oluşan atıksular genellikle yüksek KOİ, BOİ, toplam askıda katı madde, yağ-gres ve yüzer madde içermektedir. Günlük kapasitesi 50.000 olan bir kanatlı kesimhanesinde, günde yaklaşık 17 ton atık ortaya çıkmakta ve işletmeye ait rendering ve uygun bir arıtma tesisinin olmaması halinde çevre kirliliği boyutları ileri düzeylere ulaşmaktadır.

Kesim işlemleri sırasında oluşan atıklar; kırmızımsı-kahverenkli, yüksek BOİ'li, askıda katı madde konsantrasyonu yüksek atıklardır. Bu atıklar su kaynaklarına verildiğinde ortamda çözünmüş durumda bulunan oksijeni azaltarak suda yaşayan canlıları etkilemektedir. Yağ ve gresler de su yaşamına kanalizasyon sistemine ve alıcı su ortamına zararlı maddelerdir. Yüzücü yağ ve gres, su üstünde bir film tabakası oluşturarak ışık ve oksijen transferini engeller, canlılara ve suda bulunan araçlara ulaşarak onların kirlenmelerine neden olurlar. Bu ortaya çıkan atık maddelerin çevreye zarar vermeksizin, işletme içerisinde uygun şekilde

toplanarak rendering tesislerine gönderilmesi gereklidir. Diğer kısımlarında en uygun arıtma sistemi kullanılarak çevre kirliliğine yol açmayacak şekilde zararsız hale getirilmesi gerekmektedir.

Yukarıda adı geçen parametrelere ait değerler, Çevre Kanunu ve buna bağlı olarak çıkarılan 04.09.1988 tarih ve 19919 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliğinde bildirilmiştir.

Kanatlı hayvanların kesimi sırasında ortaya çıkan yukarıda bahsedilen atık maddelerin, rendering tesislerinde işlenerek özellikle hayvan yemi olarak değerlendirilmeleri mümkün olduğu gibi, bazı sanayii dallarında (sabun, mum, kozmetik, printer mürekkebi gibi) hammadde olarak da değerlendirilebilirler. Bu arada tavuk ayağı ihracatının her yıl giderek arttığı ve yeni bir ihracat kaleminin olduğu memnuniyetle izlenmektedir.

Türkiye’de halen modern teknolojiye sahip birçok entegre işletmede gerek rendering sistemleri, gerekse atıksu arıtma tesisleri bulunmakta ve büyük bir bölümünde de bu yönde çalışmalar devam etmektedir. Çevre sağlığının korunması amacıyla atıksu arıtma tesisine sahip olmayan işletmelerin mevzuat hükümleri doğrultusunda hızla arıtma sistemlerini kurmaları gerekmektedir.

Sonuç olarak; kanatlı yetiştiriciliği ve kanatlı eti ürünleri üretiminde kaynakların rasyonel kullanımı ve çevrenin korunmasıyla uzun dönemli bir strateji olan sürdürülebilir kalkınma teşvik edilmelidir. Bu noktadan hareketle kanatlı hayvan kesim ve işleme birimlerinde en etkin arıtma tesislerinin kurulması ve bunların kontrollerinin ilgili bakanlıkça düzenli olarak yapılması büyük önem taşımaktadır.

3.1.9. Diğer Sektörler ve Yan Sanayi İle İlişkilerde Muhtemel Gelişmeler

Mevcut durumun tespiti bölümü 2.1.8. maddesinde açıklandığı üzere, kanatlı eti sektöründe çalışan firmalar kurmuş oldukları entegrasyon içerisinde damızlık, kuluçkahane, yem fabrikası, kesimhane, soğuk depo ve nakliye gibi üretimin gerektirdiği ünitelerin ya tamamına ya da büyük bir kısmına sahiptirler.

Entegrasyon, dışarıdan üç türlü ana girdi kullanmaktadır. Birincisi, tamamı yurt dışından getirilerek ülkemizde üretime sokulan yüksek verimli hibrit damızlıklar, ikincisi yem hammaddeleri, üçüncüsü de ilaç ve yem katkılarıdır.

Hibrid damızlıklar konusunda yaklaşık on adet firma dünya ticaretini eline geçirmiş durumdadır. Vaktiyle büyük para ve emek sarf ederek elde ettikleri üstün verim gücüne sahip hibrid ırkları bugün tüm dünyaya empoze etmektedirler. Ülkemizde hibrid damızlık elde etmek amacıyla A.Ü. Ziraat Fakültesi ile Ankara Tavukçuluk Araştırma Enstitüsü müştereken bir proje yürütmektedirler. Damızlık temini konusunda dışa bağımlılıktan kurtulabilmek için özel teşebbüsün de bu tür araştırma projelerine özendirilmesi ve teşvik edilmesi yerinde olacaktır.

Yem hammaddeleri serbest piyasadan veya TMO'dan satın alınmak suretiyle temin edilmektedir. Hükümetlerin uyguladığı taban fiyat politikaları yem hammadde fiyatlarını yurt dışı fiyatların çok üzerine çıkarmıştır. Bitkisel üretim yapan çiftçi desteklenirken hayvan yetiştiricileri ve hayvansal ürün tüketenler yüksek maliyetlerle üretilen pahalı ürünlerin bedelini ödemek zorunda bırakılmaktadır. Bu dengesizliği giderecek şekilde yem hammaddelerinin destekleme sistemi değiştirilmelidir. Gümrük vergileri kaldırılan yem hammaddeleri borsada belirlenecek fiyatlarla satılmalıdır. Mısır ve soya gibi hammaddelere olan gereksinimin tamamının yurt içi üretimden karşılanabilmesi için GAP Projesi kapsamında gerekli planlama yapılmalıdır.

İlaç hammaddelerinin tamamına yakını yurt dışından getirilmektedir. Aşıların da yaklaşık 1/3'ü ülkemizde üretilebilmektedir. Bu önemli girdilerin yurt içinde üretilmesini sağlayıcı teşvik ve tedbirler alınmalıdır.

3.2. Uzun Dönemde (2001-2023) Talepte, Arzda, Dış Ticarete, Teknoloji ve Rekabet Gücünde Muhtemel Gelişmeler

Kesimhanelerin kapasitelerinin 10.000 ile 20.000 adet/saat arasında yoğunlaşması ve entegrasyona gitme düzeyinin artması beklenmektedir.

FAO ve USDA verilerine göre 1997'yi takibeden 10 yılda piliç eti pazarının %50 büyüyeceği tahmin edilmektedir. Bu durumda en büyük piliç eti üreticileri olan ABD, AB ve Brezilya'nın üretimlerini talep oranında arttırmaları beklenmektedir. Maliyetlerin düşürülmesi ve/veya ihracat teşviklerinin yeterli düzeye çıkarılması durumunda bu pazardan ülkemizin de pay alması imkan dahiline girecektir.

Diğer yandan, Türkiye'de Gıda yasası paralelinde belirli bir kapasitenin üzerinde üretim yapan firmaların mevzuat gereği birkaç yıl içinde işletmelerinde HACCP uygulaması zorunluluğu getirilmiştir. Bu uygulama gereğince firmalar sanitasyon ve hijyen konularında yapılan uluslararası ticaret müzakerelerinde 'ulusal temas noktası' (national inquiry point) konumunda olan TKB Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü'nün yetkili birimlerince denetime tabi tutulacaklardır. HACCP uygulamasının yaygınlaşması ise aynı zamanda uluslararası ticarete rekabet gücümüzün artmasına neden olacaktır. Bu yüzden geleceğe yönelik olarak, uluslararası ticarete kabul görmüş bir sistem olan HACCP' nin tüm işletmelere yönelik uygulanması hem iç pazar hem de dış pazarlar açısından gerekli görülmektedir.

Tablo 55 : 2000-2023 Yılları Arasında Öngörülen Kanatlı Eti Talep Ve Tüketim Hedefleri

Yıllar	Kanatlı Eti Talebi (bin TON)	Kişi Başına Tüketim (Kg/Yıl)	Yıllar	Kanatlı Eti Talebi (bin TON)	Kişi Başına Tüketimi (Kg/Yıl)	Yıllar	Kanatlı Eti Talebi (bin TON)	Kişi Başına Tüketim (Kg/Yıl)
2000	729	11,07	2008	1.119	15,07	2016	1.602	19,07
2001	773	11,57	2009	1.175	15,57	2017	1.670	19,57
2002	819	12,07	2010	1.231	16,07	2018	1.739	20,07
2003	866	12,57	2011	1.287	16,57	2019	1.810	20,57
2004	914	13,07	2012	1.348	17,07	2020	1.884	21,07
2005	963	13,57	2013	1.409	17,57	2021	1.959	21,57
2006	1.014	14,07	2014	1.472	18,07	2022	2.036	22,07
2007	1.067	14,57	2015	1.536	18,57	2023	2.115	22,57

Not: Fert başına tüketim artışının 0,500 kg/yıl olacağı varsayılmış ve ülke nüfus artışının %1,5 olduğu dikkate alınarak hesaplanmıştır. Tavuk ayağı ihracatı hariçtir.

Tablo 56 : Kanatlı Eti ve Ürünleri Sanayii Sektörü İhracat Projeksiyonu (Ton)

Yıllar	Kanatlı Eti	Tavuk Ayağı	Toplam	Yıllar	Kanatlı Eti	Tavuk Ayağı	Toplam
2000	4.000	6.000	10.000	2012	12.400	13.200	25.600
2001	4.400	6.600	11.000	2013	13.600	13.500	27.100
2002	4.800	7.300	12.100	2014	15.000	14.000	29.000
2003	5.300	8.000	13.300	2015	16.500	14.400	30.900
2004	5.800	8.800	14.600	2016	18.200	14.700	32.900
2005	6.400	9.700	16.100	2017	20.000	15.000	35.000
2006	7.000	10.200	17.200	2018	22.000	15.300	37.300
2007	7.700	10.700	18.400	2019	24.200	15.600	39.800
2008	8.500	11.300	19.800	2020	26.600	15.900	42.500
2009	9.400	11.800	21.200	2021	29.300	16.000	45.300
2010	10.300	12.400	22.700	2022	32.200	16.200	48.400
2011	11.300	12.800	24.100	2023	35.400	16.400	51.800

Not: Kanatlı eti ihracat artışı her yıl %10 olarak kabul edilmiştir. Tavuk ayağı ihracat artışı: 2000-2005 yıllarında %10, 2006-2010 yıllarında %5, 2011-2015 yıllarında %3, 2016-2020 yıllarında %2 ve 2021-2023 yıllarında %1 alınmıştır.

Ancak, büyük olasılıkla, Türkiye'deki arz, talep, teknoloji ve rekabet gücündeki gelişmeleri asıl etkileyecek olan, Türkiye ve AB arasındaki tam üyelik görüşmelerinin sonucudur. Türkiye, ulusal tarım politikalarını, AB'nin Ortak Tarım Politikası (OTP) ile uyumlu hale getirdiğinde tarım ürünleri de, İşlenmiş Tarım Ürünleri gibi, Gümrük Birliği Anlaşması kapsamında yerini alacaktır.

Üyeliğe bağlı olarak, tarifelerin kaldırılması ve doğrudan/dolaylı sübvansiyonlu girdilerin yurtiçi fiyatları düşürmesi beklenmektedir. Bu durum, etlik piliçte yüksek oranlarda seyreden yem fiyatlarında avantaja dönmesi ve maliyetlerin hızlı bir şekilde düşeceği tahmin edilmektedir. Önemli bir miktar piliç girişine rağmen, teknoloji, altyapı, entegre ve rekabetçi hammadde giriş avantajını taşıyan işletmelerin üretimdeki düşmeye rağmen takip eden dönemde rekabet şansını yakalaması beklenmektedir.

4. PLANLANAN YATIRIMLAR

4.1. Teşvik Belgesi Almış Yatırımlar

Yatırımların devlet tarafından teşvikindeki amaç; Kalkınma Planları ve Yıllık Programlarda öngörülen hedeflere uygun olarak, bölgeler arası dengesizlikleri gidermek, sermayeyi tabana yaymak, istihdam yaratmak, ileri teknoloji kullanılmasına katkıda bulunmak, uluslararası yükümlülüklerimize aykırılık teşkil etmeden uluslararası rekabet gücünü sağlayacak şekilde, yatırımların teşviki, yönlendirilmesi ve desteklenmesidir.

1995 yılından itibaren yatırımların genel teşvik politikasında bazı değişiklikler olmuştur. Kamuda yaşanan kaynak sıkıntısı nedeniyle doğrudan parasal teşvikler bazı istisnalar dışında kaldırılmıştır. Teşvik sistemi vergisel teşviklerden oluşan genel bir yapıya kavuşmuştur.

Diğer taraftan, Gümrük Birliği'ne girilmesiyle birlikte teşvik uygulamalarında sektörel ayrıcalıklar kaldırılmış ve tüm sektörler eşit düzeyde teşvik edilmeye başlanmıştır. Uygulamalarda ise bölgesel ayrıcalıklar asgari düzeye indirilmiştir. Ancak, gelişmiş yörelerde tevsi, modernizasyon v.b yatırımlar teşvik edilmektedir. Böylece, yatırımların gelişmiş yörelerde yoğunlaşmasının önüne geçilmesi hedeflenmektedir. Diğer yandan, parasal teşviklerin kaldırılmasıyla birlikte bölgesel ayrıcalıkların da önemi kalmamıştır.

Genel anlamda destek unsurları vergisel teşviklerden oluşmakta olup, istisna olarak Yatırımları Teşvik Fonu'ndan uygun koşullu kredi sağlanmaktadır. Uygulanan teşvik tedbirleri aşağıda verilmektedir:

Yatırım İndirimi,
Gümrük Muafiyeti,
KDV İstisnası,
Vergi, Resim ve Harç İstisnası,
Enerji Desteği,
Fon Kaynaklı Kredi.

Daha önce uygulanan KDV desteği sektörel ve bölgesel ayırım yapılmaksızın ithal ve yerli makina teçhizatlar için KDV istisnasına dönüştürülmüştür.

Tablo 57 : 1995-1998 Yılları Arasında Bölgelere Göre Teşvik Belgesi Düzenlenen Et Tavukçuluğu Yatırımları

MARMARA BÖLGESİ	KAPASİTE (Adet/Yıl)				
	YILLAR	1995	1996	1997	1998
Civciv		4780339	53700000	-	11000000
Parent Stok		-	188000	-	-
Damızlık		-	7000000	-	-
Tavuk		-	53015280	-	288000
TOPLAM YATIRIM (Milyon TL)		13730	3914637	-	6019208
DÖVİZ KULLANIMI (\$)		139000	14086000	-	12586000
İSTİHDAM (Kişi)		40	1543	-	230

İÇ ANADOLU BÖLGESİ	KAPASİTE (Adet/Yıl)				
	YILLAR	1995	1996	1997	1998
Civciv		-	-	-	22760000
Tavuk		-	-	-	276000
TOPLAM YATIRIM (Milyon TL)		-	-	-	3589686
DÖVİZ KULLANIMI (\$)		-	-	-	5517000
İSTİHDAM (Kişi)		-	-	-	203

EGE BÖLGESİ	KAPASİTE (Adet/Yıl)				
	YILLAR	1995	1996	1997	1998
Civciv		-	5250000	-	-
Tavuk		-	960000	-	1050000
Damızlık		-	-	-	180000
Hindi		-	-	3160000	-
TOPLAM YATIRIM (Milyon TL)		-	509369	424000	735998
DÖVİZ KULLANIMI (\$)		-	72000	1257000	56000
İSTİHDAM (Kişi)		-	-	28	80

AKDENİZ BÖLGESİ	KAPASİTE (Adet/Yıl)				
	YILLAR	1995	1996	1997	1998
Civciv		-	-	-	-
Tavuk		-	-	-	-
Damızlık		-	-	-	90000
TOPLAM YATIRIM (Milyon TL)		-	-	-	325530
DÖVİZ KULLANIMI (\$)		-	-	-	0
İSTİHDAM (Kişi)		-	-	-	16

KARADENİZ BÖLGESİ	KAPASİTE (Adet/Yıl)			
	YILLAR	1995	1996	1997
Civciv	-	-	1250000	3000000
Tavuk	-	-	-	3750000
Damızlık	-	-	-	1650000
TOPLAM YATIRIM (Milyon TL)	-	-	135570	1451000
DÖVİZ KULLANIMI (\$)	-	-	368000	480000
İSTİHDAM (Kişi)	-	-	150	30

DOĞU ANADOLU BÖLGESİ	KAPASİTE (Adet/Yıl)			
	YILLAR	1995	1996	1997
Civciv	-	-	-	3000000
Damızlık	-	-	-	3750000
Tavuk	-	-	-	1650000
Hindi	-	-	360000	-
TOPLAM YATIRIM (Milyon TL)	-	-	152484	1451000
DÖVİZ KULLANIMI (\$)	-	-	243000	480000
İSTİHDAM (Kişi)	-	-	50	30

GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ	KAPASİTE (Adet/Yıl)			
	YILLAR	1995	1996	1997
Damızlık	-	-	90000	-
Tavuk	-	-	6000000	-
Hindi	-	-	1300000	-
TOPLAM YATIRIM (Milyon TL)	-	-	3530000	-
DÖVİZ KULLANIMI (\$)	-	-	4943000	-
İSTİHDAM (Kişi)	-	-	181	-

MUHTELİF İLLER	KAPASİTE (Adet/Yıl)			
	YILLAR	1995	1996	1997
Canlı Piliç	-	-	-	19000000
TOPLAM YATIRIM (Milyon TL)	-	-	-	4021917
DÖVİZ KULLANIMI (\$)	-	-	-	6232000
İSTİHDAM (Kişi)	-	-	-	135

Et tavukçuluğu yatırımlarında en büyük payı Marmara Bölgesi almıştır. Marmara Bölgesi'ni sırasıyla Karadeniz ve Ege Bölgesi izlemektedir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde et tavukçuluğu konusunda yatırıma ilk kez 1999 yılında teşvik verilmişken, İç Anadolu Bölgesi'ne sadece 1998 ve 1999 yıllarında teşvik verilmiştir.

4.2. Eklenerek Yeni Kapasiteler ve Bölgesel Dağılım

Et tavukçuluğu yatırımlarında verilen teşviklerde 1999 yılında önceki yıllara nazaran belirgin bir artış görülmektedir. 1999 yılı için eklenerek yeni kapasiteler ve bölgesel dağılımı şöyledir.

Tablo 58 : 1999 Yılında Bölgelere Göre Teşvik Belgesi Düzenlenen Et Tavukçuluğu Yatırımları

MARMARA BÖLGESİ	KAPASİTE (Adet/Yıl)
Cıvciv	21586000
Parent Stok	17000
Damızlık	-
Tavuk	9600000
TOPLAM YATIRIM (Milyon TL)	12706997
DÖVİZ KULLANIMI (\$)	20621000
İSTİHDAM (Kişi)	520
İÇ ANADOLU BÖLGESİ	
Cıvciv	3333000
Tavuk	-
TOPLAM YATIRIM (Milyon TL)	410000
DÖVİZ KULLANIMI (\$)	316000
İSTİHDAM (Kişi)	22
EGE BÖLGESİ	
Cıvciv	-
Tavuk	-
TOPLAM YATIRIM (Milyon TL)	4913475
DÖVİZ KULLANIMI (\$)	2916000
İSTİHDAM (Kişi)	260

AKDENİZ BÖLGESİ	KAPASİTE (Adet/Yıl)
Civciv	10782000
Tavuk	1795000
Damızlık	-
TOPLAM YATIRIM (Milyon TL)	1548000
DÖVİZ KULLANIMI (\$)	523
İSTİHDAM (Kişi)	75

KARADENİZ BÖLGESİ	
Civciv	42670000
Tavuk	-
Damızlık	11916000
TOPLAM YATIRIM (Milyon TL)	5223420
DÖVİZ KULLANIMI (\$)	6730000
İSTİHDAM (Kişi)	190

DOĞU ANADOLU BÖLGESİ	
Civciv	42670000
Damızlık	-
Tavuk	11916000
Hindi	
TOPLAM YATIRIM (Milyon TL)	5223420
DÖVİZ KULLANIMI (\$)	6730000
İSTİHDAM (Kişi)	190

GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ	
Damızlık	-
Tavuk	1310000
Hindi	-
TOPLAM YATIRIM (Milyon TL)	770000
DÖVİZ KULLANIMI (\$)	-
İSTİHDAM (Kişi)	40

MUHTELİF İLLER	
Canlı Piliç	-
TOPLAM YATIRIM (Milyon TL)	-
DÖVİZ KULLANIMI (\$)	-
İSTİHDAM (Kişi)	-

NOT: 1999 Yılı değerleri 30.11.1999 tarihine kadar olan değerlerdir.

4.3. Planlanan Yatırımların Katkıları

Düzenlenen bu teşvik belgeleri kapsamında yaklaşık olarak 20.996.000 adet/yıl anaç tavuk, 191.051.339 adet/yıl civciv ve 91.113.208 adet/yıl etlik tavuk kapasitesi yaratılması planlanmış olmaktadır. Diğer taraftan bu kapasite ile beş yıl içerisinde 3.798 kişiye istihdam sağlanmış olacaktır.

4.4. Muhtemel Yatırım Alanları

Sektördeki muhtemel yatırım alanları özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ve hindicilik konusunda olabilir.

Son yıllardaki et tavukçuluğundaki gelişmelere paralel olarak hindi yetiştiriciliği konusunda gelişmeler görülmektedir. Son iki yılda 4.820.000 adet/yıl kapasiteli 6 adet yatırım teşvik belgesi verilmiştir. Toplam yatırımın yarısından fazlası Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer almakta olup kalanı Ege Bölgesi'ndedir.

5.ÖNGÖRÜLEN AMAÇLARA ULAŞILABİLMESİ İÇİN YAPILMASI GEREKLİ YASAL VE KURUMSAL DÜZENLEMELER VE UYGULANACAK POLİTİKALAR

5.1.Kısa Dönemde Yapılması Gereken Yasal ve Kurumsal Düzenlemeler

Maliyetlerle ilgili düzenlemeler: AB'ye uyum sağlayabilmek ve kesin üyelik halinde gelişmiş beyaz et sektörünün zarar görmeden üretimine devam edebilmesi için bugünden maliyeti düşürücü tedbirlerin alınması gerekmektedir. AB ülkelerinde 1.200 \$/Ton fiyatla piliç eti ihracatı yapılırken Türkiye'nin 1.800 \$/Ton maliyetlerle üretime devam etmesi mümkün görülmemektedir.

-Maliyetin düşürülmesi için, müdahalesiz bir ortamda borsalarda fiyatın oluşmasını ve yem sanayicisinin hammaddeyi dünya fiyatlarına uygun bir seviyede borsadan satın almasını sağlayacak yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Bunun için öncelikle ithalatta uygulanan Gümrük Vergilerinin (Örnek: mısırdaki %50) sıfırlanması, bunun mümkün olmaması halinde asgari seviyeye indirilmesi gerekmektedir. Gümrük Vergilerinin sıfıra yaklaşması oranında hububat borsalarında fiyatların dünya fiyatları doğrultusunda oluşması temin edilebilecektir. Destekleme alım fiyatı ilan edilen mısır, arpa gibi yem hammaddelerinin borsa satış fiyatıyla ilan edilen destekleme alım fiyatı arasında kalan fark üreticilere destekleme primi olarak ödenmelidir. Bu sayede yemde ve bunun devamında piliç eti ve yumurtada bir ucuzlama sağlanabilecektir. Üretici çiftçiye yapılacak prim şeklindeki ödeme, takip edilecek destekleme politikalarına uygun düşmemesi durumunda doğrudan yemi üreten sanayiciye yem destekleme ödemesi yapılmak suretiyle maliyetler düşürülebilir.

-Yem fiyatlarını düzenleyen yem borsasının kurulması da dünya piyasası ile iç piyasadaki fiyat dengesini sağlamada etkili olabilecek ve bu değişiklikler sektörün rekabet gücünü olumlu yönde etkileyecektir.

-“Dahilde işleme izin belgesi” çerçevesinde hammaddelerin vergiden muaf olarak ithalat yoluyla temin edilmesi imkanları genişletilerek uygulanmalı, ufak miktarlı partiler halinde alınmış olan Dahilde İşleme İzin Belgelerinin birleşerek hammaddenin toplu halde ithalini mümkün kılacak şekilde belgelerden doğan ithal hakkının üçüncü kişilere devrini sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır.

-Ülkemizce imzalanan serbest ticaret anlaşmaları çerçevesinde, sözkonusu hammaddeler konusunda taviz tanınan ülkelere, gümrük vergisi indirimli yahut muafiyetli ithalatta dağıtılan tarife kontenjanlarından kanatlı sektörünün daha fazla yararlandırılması sağlanmalıdır.

-Üretimin çeşitli aşamalarında yem, civciv, canlı tavuk, piliç eti, yumurta vb. satışlarda genelde %8 uygulanan KDV oranlarının kırmızı ette olduğu gibi %1 olarak değiştirilmesi için yeni bir düzenleme yapılmalıdır.

- Türkiye’de hayvancılığın tarımsal üretim değerindeki payı yaklaşık %30’lar düzeyinde iken, destekleme uygulamalarından aldığı pay %5’in altındadır. Üretimde değerindeki payı dikkate alınarak, toplam destekleme miktarından hayvancılık sektörüne %30 oranında pay ayrılması sağlanmalıdır.

Promosyon eksikliği: Türkiye’de kanatlı eti ve ürünleri, hayvansal protein açığının kapatılması için alternatif ürün olarak düşünülmeli ve iç tüketimin artırılması için yüksek besleyici değere sahip, ekonomik ve hazırlama kolaylığı olan kanatlı eti tanıtım promosyon faaliyetleri desteklenmelidir. Son iki yılda tüketim artış hızının yavaşlamasının yarattığı durgunluğun da giderilebilmesi için kanatlı eti ve yumurta tüketimini teşvik edecek kampanyalar Tarım ve Köyişleri Bakanlığının başkanlığında ve koordinatörlüğü altında desteklenmeli, sivil kuruluşların da bu organizasyona katılması sağlanmalıdır.

Üretim sorunları:

-Sektörde, artan üretime paralel olarak kümes kapasitesi artışı sağlanamamıştır. Bu durum üretimi sınırlandırmakta sonuçta tüketime de yansımaktadır. Bundan dolayı, broiler kümesi tesislerinin eskiden olduğu gibi Kaynak Kullanımını Destekleme Fonundan teşviki ve düşük faizli kredilerle finansmanı sağlanmalıdır.

-Ayrıca, Türkiye'nin damızlık ihtiyacının tamamının yurt içinden sağlanabilmesi için kurulacak damızlık işletmeler de desteklenme kapsamına alınmalıdır.

-Karma yem satışlarında belge düzenleme hem de kalite kontrolü konusundaki denetimler yetersizdir. Faturasız satışların ve kalitesiz yemlerin neden olduğu haksız rekabeti önleyecek tedbirlerin tavizsiz uygulanması gereklidir.

-İlaç ve yem katkı maddelerinin üretiminde kullanılan hammaddenin tamamına yakını yurt dışından gelmektedir. Bu dışa bağımlılıktan kurtulabilmek için gerekli yatırımların yapılması teşvik edilmelidir.

-Aşından etkili biçimde yararlanılması için lokal suşlardan üretilmesi en uygun olan şekildir. Bu nedenle kanatlı aşlarının da yurt içinde mevcut veya yeni kurulacak enstitülerde üretilen kısmını artıracak tedbirler alınmalıdır.

Kanatlı eti ve et ürünleri üretim tesisleriyle ilgili mevzuatın tam olarak uygulanması:

Türkiye’de kanatlı hayvan sektöründe faaliyet gösteren birçok firma, teknoloji transferi ve kullanımına ilişkin olarak AB üyesi ülkeleri yakalamış olmalarına karşın, ürünlerin hijyenik kalitelerinde aynı standartlara henüz ulaşamamıştır. Ayrıca sektörde düşük kalitede üretim yapan kuruluşların varlığı ve bunların hijyen kurallarından uzak ürettikleri kanatlı etlerini bir de belgesiz satmak suretiyle ortaya koydukları haksız rekabet, modern kuruluşları olumsuz etkilemekte, halkın sağlığını da tehdit etmektedir. Bu tür sakıncalı tesislerin uygun hale getirilmesi, aksi halde devre dışı bırakılması için, "Kanatlı Eti Ve Et Ürünleri Üretim

Tesislerinin Kuruluş, Açılış, Çalışma Ve Denetim Usul Ve Esaslarına Dair Yönetmelik" ve buna ilişkin mevzuatın uygulanması ile ilgili hizmetlerin daha etkili bir şekilde verilmesi sağlanmalıdır. Mevcut yönetmeliğin aksayan, eksik ve hatalı kısımları AB direktiflerine tamamen uyumlu hale getirilerek etkin bir şekilde uygulanmalı, bu süreç içerisinde devletin kontrol sistemi mümkün olduğunca yapıcı ve yönlendirici olmalıdır.

Kesimhanelerin AB Ruhsat Numarası Alma Çalışmaları: Bu konuda gerekli temasların Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'na sürdürülmesine rağmen henüz kesimhanelerde AB görevlilerinin inceleme yapması dahi sağlanamamıştır. AB standartlarında üretim yapan kesimhanelerin bu ruhsata sahip olmaları ihracat açısından atılması gerekli adımlardan birinin gerçekleştirilmiş olması anlamını taşıması bakımından önemli olup, son günlerde oluşan olumlu gelişmelerden yararlanılarak bu prosedürün hızlı bir şekilde tamamlanmasına çalışılmalıdır.

Kalıntı İzleme Mevzuat çalışmaları: Bu konu, kanatlı kesimhanelerinin AB standartlarına uygunluk ruhsat numarası alabilmesi açısından da önem taşımaktadır. AB ülkelerinde uygulanmakta olan kalıntı izleme yönetmeliği paralelinde ülkemizde de bir yönetmelik çıkarılmalıdır. Yönetmelikte yer alacak kuralların uygulanıp uygulanmadığını takip ve kontrol için gerekli laboratuvar teçhizatının temin edilerek faaliyete geçirilmesinden sonra AB normlarına uygunluk belgesinin alınabileceği dikkate alınarak noksanlıklar süratle tamamlanmalıdır.

Antibiyotik Kalıntı Takibi: Diğer taraftan kanatlı hayvan yetiştiriciliğinde yaygın olarak kullanılan antibiyotikler önemli sorunlara neden olmaktadır. Kanatlı hayvan yetiştiriciliğinde profilaktik amaçla yaygın olarak kullanılan antibiyotiklerin et ve sakatat yoluyla insanlara geçerek çapraz rezistans oluşturma riski nedeniyle AB ülkelerinde 15 Temmuz 1999'dan itibaren uygulamaya konulan yasaklamalar Türkiye'de de aktif olarak uygulanmalı ve kanatlı etlerinin mikrobiyolojik yönden muayenesi ile birlikte antibiyotik kalıntıları yönünden de muayene edilmeleri gerekmektedir.

Teşhis Laboratuvarlarının ve Uzman Veteriner Hekim Kadrolarının Takviyesi: Kanatlı hayvan hastalıklarının ülke çapındaki gerçek boyutlarını ortaya koymak için mevcut Teşhis Laboratuvarlarının teknolojik gelişmelere paralel olarak donanımı sağlanmalı ve özellikle uzman veteriner hekim açığı giderilmelidir. Ayrıca bu laboratuvarların sayısı kanatlı hayvan yetiştiriciliğinin yaygın olarak yapıldığı yerler dikkate alınarak artırılmalıdır.

Gıda İnfeksiyon ve Zehirlenmelerinden Korunma: Gelişmiş ülkelerde dahi başta Salmonella Enteritidis olmak üzere patojen bakterilerden kaynaklanan kontamine yumurta tüketimine ilişkin gıda infeksiyon ve zehirlenmelerinden halk sağlığının korunması için yumurtacı tavukların sağlık kontrolleri ile birlikte yumurtanın da kontrolü mutlaka yapılmalıdır.

AR-GE Çalışmalarının Kapsam ve Sayısının Artırılması: Yem maliyetlerini düşürücü, verimi artırıcı, fire ve benzeri kayıpları azaltıcı araştırmalar yetersizdir. Bu tür pahalı araştırmalar devlet tarafından desteklenmemekte, firmalar AR-GE amaçlı harcamalara yeterli kaynak ayırmamaktadırlar. Üreticilerin yurt dışı pazarlara yönelebilmeleri ve ölçek ekonomisi dolayısıyla rekabet avantajı sağlamaları için de Araştırma ve Geliştirme faaliyetlerine gereksinim vardır. Gerek yurt içinde gerekse yurt dışındaki tüketiciye yönelik ürün geliştirme faaliyetlerinin artırılması, uluslararası rekabet gücümüzün artmasına neden olacaktır. Ayrıca, yeni pazarlara yönelme konusunda ise devlet yardımlarından İGEME tarafından uygulanan İhracatta Pazar Araştırması Desteği'nden (İPAD) firmaların faydalanması söz konusu olabilir.

Araştırma ve Geliştirme faaliyetlerinin (genetik ve diğer biyoteknolojik çalışmalar) çok gelişmiş olmadığı kanatlı eti sektöründe bu tip faaliyetler yurt dışında yapılmaktadır. Gerek ülkemizde bulunan çeşitli araştırma kuruluşları tarafından yeni istihdam yaratılması, gerekse üniversite-sanayi işbirliğinin devlet teşvikiyle bu yönde geliştirilmesi ve kurumlarda üretilecek bilgilerin ülke içine yayılması ve bu yeni bilgilerin üretime katkısının sağlanması bakımından, bu tip faaliyetlerinin ülkemizde yapılması önem arz etmektedir. Üniversiteler, Tarım Bakanlığına bağlı Veteriner Kontrol veya Hayvan Hastalıkları Araştırma Enstitüleri ve özel sektörün katılımı ile ortak epidemiyolojik araştırma projeleri yapılmalı, elde edilen sonuçlar doğrultusunda hastalıklara karşı ortak mücadele programları uygulanmalıdır. Sözü edilen bu konularda AR-GE faaliyetlerine gereken önem verilmeli ve araştırmaların finansmanı aşamasında devlet desteği sağlanmalıdır.

HACCP ve GMP Sistemleri Uygulamaları: Gerek halk sağlığının korunması, gerekse ekonomik kayıpların en az düzeye indirilmesi için kanatlı etleri; ulusal ve uluslararası mevzuatın öngördüğü şekilde kontrolden geçmeli, üretimin tüm aşamalarında HACCP (Hazard Analysis Critical Control Point; Tehlike Analizi ve Kritik Kontrol Noktaları) sistemi ve GMP (Good Manufacturing Practice; İyi Üretim Uygulaması) gibi gıda güvenilirliğini ve kalite kontrolünü sağlayan sistemlerin yaygın biçimde uygulanması için işletmeler teşvik edilmelidir.

Hijyenik Hassasiyete Sahip Tesislerin Etrafında Koruma Bandı Oluşturulması: Salgın hastalıkların önlenmesi çerçevesinde, kurulacak tesisin yer seçimi büyük önem taşımaktadır. Türkiye'de çevresinde kümes, kesimhane, kuluçkahane veya yem fabrikası gibi kirletici unsurlardan izole bir yerde yatırım yapan, üreticiyi koruyan bir uygulama bulunmamaktadır. Çevre hijyeni açısından önem taşıyan kuluçkahane, damızlık işletme gibi yatırımlar izole bir yere yapıldıktan sonra, yakınına kirletici nitelikte bir başka tesisin kurulmasını engelleyecek yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

İhracat İade Desteklerinin Yeterli Seviyeye Çıkarılması: Türkiye'de halen uygulanmakta olan dış satım desteği piliç etinde ton başına net 56 \$, 1000 adet yumurtada net 2,8 \$'dır. Bu destekler, diğer ülkelerle rekabet edebilecek düzeye getirilmeli, iade ödemesi toplamına konulan sınırlar kaldırılmalıdır. Bu koşulların sağlanması durumunda sektör başta Ortadoğu ve

BDT olmak üzere Balkanlar, Türk Cumhuriyetleri ve Kafkaslar'da önemli bir dışsatım gücüne sahip olacaktır.

Sektörel Dış Ticaret Örgütü kurulması: Üretim fazlalıklarının yarattığı aşırı fiyat dalgalanmaları sektörü hırpalamakta, bundan hem üretici hem de sanayici zarar görmektedir. Kanatlı sektöründeki entegre firmalar tek başlarına ihracatta başarılı olamamaktadırlar. Firmaları bir araya toplayıp ihracatı organize edecek kuruluşlara ihtiyaç vardır. Kanatlı eti üreticilerinin birleşerek ihracatı organize edecek bir Sektörel Dış Ticaret Şirketi (SDTŞ) kurlmalarına mevcut mevzuat uygun düşmemektedir. Dış Ticaret Müsteşarlığı'nca oluşturulan Sektörel Dış Ticaret Örgütü mevzuatı değiştirilerek beyaz et sanayicilerini de kapsama alacak yeni bir düzenleme yapılması, bu kuruluşlara tanınan destek ve imkanlardan kanatlı sektörünün de yararlanılmasının sağlanması gereklidir.

5.2.Uzun Dönemde Yapılması Gereken Yasal ve Kurumsal Düzenlemeler

Pazarlama organizasyonu: Ürün pazarlamada ve üretim planlamasında etkin rol oynayan ürün bordlarına benzer faaliyet gösterebilecek kuruluşlara ihtiyaç vardır. Tarım ve Köyşleri Bakanlığı'nca bu amaçla hazırlanmış "Tarım Üretici Birlikleri" yasa taslağının kanunlaşması için gayret sarfedilmeli ve bir yumurta borsasının kurulması teşvik edilmelidir.

Gıda Kodeksi Ve Kanatlı Eti Ve Et Ürünleri Üretim Tesislerinin Kuruluş, Açılış, Çalışma Ve Denetim Usul Ve Esaslarına Dair Yönetmelik ve buna ilişkin mevzuat uzun vadede, AB ülkeleri ile ticari ilişkiler bakımından yetki ve sorumluluk kargaşası da yaratmayacak şekilde AB konsey direktiflerine tamamen uyumlu hale getirilmelidir.

Kanatlı Etinin Ambalajlı Olarak Satılması: Ambalajlanan kısım her geçen sene artmakla beraber hala büyük bir kısım ürün ambalajlanmadan piyasada satılmaktadır. AB'ye uyum sağlamak ve Türk Gıda Kodeksi esaslarını uygulamak bakımından önem taşıyan ambalajlamanın, tüm kanatlı ürünlerinde uygun biçimde tatbikini sağlayabilmek için bu alanda yapılacak yatırımlar teşvik kapsamına alınmalıdır.

Yumurta Ürünleri Sanayiinin Kurulması: Yumurtayı işleyerek dayanıklı ürünlere dönüştüren sanayiinin hızla kurulması gerekmektedir. Yumurtanın iç piyasadaki istikrarını temin etmek, hem de bu konuda her yıl artarak yapılan ithalata engel olmak açısından yumurta sanayii tesislerinin kurulması çeşitli teşviklerle desteklenmelidir.

Kaliteli ve Nitelikli Eleman Temini: Sektör arzu edilen kalitede ve nitelikte eğitilmiş, deneyimli eleman temininde çeşitli zorluklar yaşamaktadır. Sektörün kendisine özgü yapısı nedeniyle çoğu zaman lisans düzeyinde eğitimin yeterli olmadığı görülmektedir. Bu nedenle üniversitelerde kanatlı sektörüne yönelik spesifik uzmanlık alanlarında (besleme, teşhis, sağlık koruma, kanatlı eti hijyeni ve muayenesi vb.) gereksinim duyulan eleman açığını giderecek lisansüstü programlar ile özellikle ara eleman gereksinmesini karşılamak için meslek yüksek okullarının ilgili programları daha etkin olmalıdır. Ayrıca sektörde yaygın olarak görülen aile

işletmeciliği anlayışının yerini profesyonel işletme anlayışına bırakması, çalışan işçilerin hizmetiçi eğitim programları ile desteklenmesi ve sosyal durumlarının iyileştirilerek sektörde kalıcı olmalarının sağlanması büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, sektöre özgü bilimsel ve teknik eğitim veren eğitim ve öğretim kurumları çok kısa sürede kurulup yaygınlaştırılmalıdır.

5.3.Kısa ve Uzun Dönemde İzlenmesi Gereken Politikalar

Kesimhanelerin Modernizasyonu: AB'ye giriş için aday olduğumuz dönemde, piliç eti ürünlerinin tamamının ilgili yönetmeliklere uygun kesimhanelerde işlenmesini ve kapalı ambalajda satılmasını sağlayacak tedbirlerin tedricen alınması ve sıkı bir şekilde kontrolü gereklidir. Bu amaçla, eski teknolojiye sahip kesimhanelerin modernizasyon projelerinin realizasyonunun sağlanabilmesi ve yeni kurulacak kesimhanelerde modern teknolojinin uygulanması için düşük faizli ve uzun vadeli kredilerle ve çeşitli teşvik tedbirleriyle desteklenmesi yönünde bir politika izlenmelidir.

HACCP Uygulamaları: Türkiye'de Gıda yasası paralelinde belirli bir kapasitenin üzerinde üretim yapan firmaların mevzuat gereği birkaç yıl içinde işletmelerinde HACCP uygulaması zorunluluğu getirilmiştir. Bu uygulama gereğince firmalarımız sanitasyon ve hijyen konularında yapılan uluslararası ticaret müzakerelerinde 'ulusal temas noktası' (national inquiry point) konumunda olan TKB Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü'nün yetkili birimlerince denetime tabi tutulacaklardır. HACCP uygulamasının yaygınlaşması ise aynı zamanda uluslararası ticarete rekabet gücümüzün artmasına neden olacaktır. Bu yüzden geleceğe yönelik olarak, uluslararası ticarete kabul görmüş bir sistem olan HACCP'nin tüm işletmelere yönelik uygulanması hem iç pazar hem de dış pazarlar açısından gerekli görülmektedir.

Damızlık İhtiyacının Tamamen Yurt İçi Üretimden Karşılanmasını Teşvik: Bu konuda dışa bağımlılığın birçok sakıncaları bulunmaktadır. Buna engel olmak için Pure Line, Grand Parent Stock hatlarla çalışacak damızlık işletmelerin yatırımları teşvik edilmelidir.

Yem Hammaddelerinin Üretimi: Yem hammaddeleriyle yeme katılan premikslerin tamamen yurt içi üretimden karşılanmasını sağlayacak destekler verilmelidir. Mısır ve soya konusundaki üretim açığını kapatmak üzere GAP Projesi kapsamında gerekli üretim planlaması yapılmalı, yem sektörü hammadde yönünden dışa bağımlılıktan kurtarılmalıdır. Ancak buna paralel olarak, yurt içi hammadde fiyatlarının yurt dışı pazar fiyatlarıyla bir seviyede oluşmasını sağlayacak destekleme prim politikaları benimsenmelidir.

İkili Ticaret Anlaşmaları: Yabancı ülkelerle yapılan ikili ticaret anlaşmalarında tavuk eti ihracatımızı sağlayıcı politikalar uygulanmalıdır.

İhracat Teşvikleri: Kanatlı eti ve yumurtası ihracatının mevcut yetersiz desteklerden kurtarılması, uluslararası anlaşmalara ters düşmeyecek dolaylı desteklerle ihracatı artıracak teşvik ve tedbirlerin benimsenmesi gereklidir.

Türkiye'nin Orta Doğu'da önemli bir üretici ülke olarak coğrafi konumundan faydalanıp ihraç pazarlarını çeşitlendirmesi gerekmektedir. Özellikle, geçirdiği krizin etkilerinden kurtulmaya çalışan Rusya ve dünya ekonomisine entegre olmaya çalışan ülkelerin kanatlı eti ve ürünleri ithalatı yüksek olan ve Türk kökenli ürünlerin de tanındığı ülkelere yönelik olarak işlenmiş ürünlerin de (sucuk, salam, sosis, jambon vb.) ambalajlı olarak gerçekleştirilen beyaz et ihracatı politikalarının ve sözkonusu pazarlarda soğuk zincirin geliştirilmesi de dikkate alınarak politikaların oluşturulması faydalı olacaktır.

5.4. Gerekli Düzenleme ve Politikaların Uygulama Takvimi

5.1. maddesinde yer alan konuların tamamı ivedilikle çözüm beklemektedir. Bu hususların 2002 yılı sonuna kadar sonuca bağlanması uygun olabilir. 5.2. maddesi kapsamındaki konular ise 2005 yılı sonuna kadar uygulanabilir hale gelmelidir. İzlenmesi önerilen politikaların acilen benimsenmesi ve uygulama için gerekli değişimin sağlanması için kararlı bir tutum sergilenmesi uygun olacaktır.

5.5 Öngörülen Düzenlemelerin, Yatırımların ve Uygulanacak Politikaların Ekonomik ve Sosyal Getirileri

-Öngörülen üretim ve yatırımlar öncelikle ülke insanımızın hayvansal protein gereksinimine yanıt vereceği gibi fert başına kanatlı eti tüketimini AB Ülkeleri seviyesine yükselmesine de olanak sağlayacaktır.

-İhracat imkanı yaratılması halinde yurt içi tüketiminden fazla üretim yapmak suretiyle ihracata imkan veren bir ortam sağlanabilecektir. Uluslararası anlaşmalar nedeniyle bugün tavuk eti ihracatına yapılacak iade miktarında (Net 56 \$/Ton) ve toplamında bulunan (350 bin \$) gibi sınırın genişletilmesi, yaklaşık on kat artırılması dış pazarlarda rekabet şansı yakalamamız için yeterli olabilecektir. Bunun için yapılması öngörülen ihracat desteği, 550 \$/ton iadede hareketle 100 bin ton ihracat karşılığı 55 milyon \$ tutmaktadır.

-Balkanlar, Ortadoğu ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri pazarlarında ihracat şansımızı artıracak, yeterli bir destek sağlandığı takdirde tavuk eti ihracatımızın Sekizinci Plan Döneminde 100-150 bin tonlara çıkması mümkün olabilecektir.

-Üretim artışı sayesinde sektörde istihdam edilen eleman sayısı da artacaktır.

-İthal edilmekte olan üretim girdilerinin yurt içinde üretilmesi başarılabilirliği takdirde 800 bin ton/yıl mısıra ve 650 bin ton/yıl soya fasulyesi ve küspesine ödenen döviz tasarruf edilecek ayrıca bunları üretenlerin gelirlerinde artış sağlanabilecektir.

-Sektöre Bölgesel avantaj tanınması halinde deprem bölgelerinde (Bolu, Sakarya, Kocaeli) diğer üretim faaliyetlerine alternatif istihdam yaratıcı ve refah artırıcı bir rol oynayabilecektir.

5.6.Öngörülen Düzenlemelerin ve Uygulanacak Politikaların Yükleri

-KDV oranının %8'den %1'e indirilmesi halinde belgesiz satışlardan büyük bir kısmı belgeli satışlara dönüşerek gelir vergisi tahsilatında bir artış sağlayabilecek, böylece Maliye'nin KDV indiriminden uğrayacağı gelir kaybı telafi edilebilecektir. Bugün sanayi yeminin yaklaşık 4 milyon tonu belgesiz satılmaktadır. Bu tür kaçakların önlenmesi için buna sebep olan unsurların ve dengesizliklerin öncelikle ortadan kaldırılması gereklidir. Böyle bir düzeltme toplumu belgeli yaşama bir adım daha yaklaştıracak olumlu gelişmeler yaratacaktır.

-İhracat desteklerinin geliştirilmesi halinde bugün 7 bin ton/yıl olan tavuk eti ihracatı 100 bin ton/yıla, ihracat değeri ise 8.5 milyon \$/yıldan 150 milyon \$/yıla yükselecek, bu ihracat potansiyelinin harekete geçirilmesi dış ticaret hacmini olumlu yönde etkileyecektir. Böyle bir ihracat artışı için yeni kesimhane yatırımlarına da gerek yoktur. Kanatlı kesimhanelerinin kullanılan kapasitesinin %56 civarında olduğu bu raporda belirlenmiş bulunmaktadır.

EK: HİNDİCİLİK

EK: HİNDİCİLİK

1. GİRİŞ

Hindicilik ülkemizde yeterince geliştirilememiştir. Son yıllarda, mera yönlü gezginci ırk olan bronz veya siyah hindi üretiminden, broiler tipi kapalı alanda büyütülen, beyaz Kaliforniya ırkı hindi eti üretimine geçiş başlamıştır. Hindicilik son zamanlarda özel sektörün ilgisini çekmeye başlamıştır.

Dünya hindi eti üretimi, broiler tavuk eti üretiminin yaklaşık % 10-15'i civarındadır. Oysa ülkemizde 650 bin tonlara ulaşan tavuk eti üretimimize karşılık hindi eti üretimimiz ancak 20 bin tonlar civarındadır. Bu konudaki yatırımlar henüz çok azdır.

Gelişmiş ülkelerde fert başı hindi eti tüketimi 8-10 kg.larda seyrederken, ülkemizde 300 gr. civarındadır. Kırmızı et üretimimizin yeterince gelişmediği dikkate alındığında, alternatif üretim olarak beyaz etin yanına, pembe et olarak hindi eti üretiminin gelişeceği düşünülmektedir.

Hindi etinin protein değeri yüksek, yağ ve kalorisi düşüktür. Bu bakımdan oldukça sağlıklı bir üründür. Kanatlı eti üretimi denildiğinde bütün dünyada olduğu gibi tavuk, hindi, ördek, ve kaz üretimi anlaşılmalıdır. Türkiye'de ilk kez hindicilik sektörü planlı kalkınma dönemleri içinde ele alınarak "Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı" kapsamına bir rapor olarak girmektedir.

Ülkemizde kırsal kesimde hindi, köy şartlarında bilinen ve yetiştirilen bir kümes hayvanıdır. Ancak, gelişmesi uzun sürdüğü için, son yıllara kadar sadece daha ziyade kış aylarında tüketimi yapılmakta olan bir et türüdür. Bu tüketim tarzı yılbaşlarına da isabet ettiği için, hindi yılbaşı suçlusu durumuna düşmüştür. Geçmişte bu şekilde yanlış isimlendirilen "yılbaşı hindiciliği" iyi bir tanımlama olmamıştır. Hindi yetiştirme periyodu 5 - 6 ay gibi uzunca bir süre aldığı için işletme sermayesi ihtiyacı yüksektir. Ülkemizde yem fiyatlarının yüksekliği maliyetleri daha da zorlamaktadır.

Gelişmiş ülkelerde, yüksek performanslı ırklar oluşmuştur. Dişiler dört ayda 8-10 kg., erkekler ise 5-5,5 ayda 18-20 kg. kadar gelebilmektedir. Damızlık yetiştiriciliği konularında mevcut olan açığı giderebilmek için ülkemizde özel sektör-üniversite işbirliği ile, damızlık geliştirme yönünde AR-GE çalışmaları teşvik edilmelidir. Ancak, damızlık üretimi ekonomik bir kapasiteye ulaşıncaya kadar damızlık ve kuluçkalık yumurta ithalatında kolaylıklar sağlanmalıdır.

Sektörle ilgili Gümrük Tarife İstatistik ve Pozisyon Numaraları aşağıda bir liste halinde gösterilmiştir.

Tablo 1-Sektörel Gümrük Tarife İstatistik Pozisyon Numaraları

GTİP No.	EŞYANIN TANIMI
1	2
Kanatlı Etleri ve Ürünleri Sektör Kapsamı	
02.07	01.05 Pozisyonuna giren kümes hayvanlarının etleri ve yenilen sakatları (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş):
	- Hindiler:
0207.24	-- Parçalanmamış (taze veya soğutulmuş):
0207.24.10.00.00	--- Tüyleri yolunmuş, içleri boşaltılmış, baş ve ayakları kesilmiş, boyun, yürek, karaciğer ve taşlığı alınmamış % 80'lik denilen hindiler
0207.24.90.00.00	--- Tüyleri yolunmuş, içleri boşaltılmış, baş ve ayakları kesilmiş, boyun, yürek, karaciğer ve taşlığı alınmış % 73'lük denilen hindiler veya diğer şekilde bulunanlar
0207.25	-- Parçalanmamış (dondurulmuş):
0207.25.10.00.00	--- Tüyleri yolunmuş, içleri boşaltılmış, baş ve ayakları kesilmiş, boyun, yürek, karaciğer ve taşlığı alınmamış % 80'lik denilen hindiler
0207.25.90.00.00	--- Tüyleri yolunmuş, içleri boşaltılmış, baş ve ayakları kesilmiş, boyun, yürek, karaciğer ve taşlığı alınmış % 73'lük denilen hindiler veya diğer şekilde bulunanlar
0207.26	-- Parça halindeki etler ve sakatat (taze veya soğutulmuş) :
	--- Parçalar:
0207.26.10.00.00	---- Kemiksiz
	---- Kemikli:
0207.26.20.00.00	----- Yarım veya çeyrekler
0207.26.30.00.00	----- Bütün kanatlar (kanat uçları olsun olmasın)
0207.26.40.00.00	----- Sırt, boyun, boyunlu sırt, kanat ve kuyruk uçları
0207.26.50.00.00	----- Göğüs ve göğüs parçaları
	----- But ve but parçaları:
0207.26.60.00.00	----- Butun alt kısmı ve parçaları
0207.26.70.00.00	----- Diğerleri

GTİP No.	EŞYANIN TANIMI
1	2
0207.26.99.00.00	----- Diğerleri
0207.27	-- Parça halindeki etler ve sakatat (dondurulmuş) :
	--- Parçalar:
0207.27.10.00.00	----- Kemiksiz
	----- Kemikli:
0207.27.20.00.00	----- Yarım veya çeyrekler
0207.27.30.00.00	----- Bütün kanatlar (kanat uçları olsun olmasın)
0207.27.40.00.00	----- Sırt,boyun,boyunlu sırt,kanat ve kuyruk uçları
0207.27.50.00.00	----- Göğüs ve göğüs parçaları
	----- But ve but parçaları:
0207.27.60.00.00	----- Butun alt kısmı ve parçaları
0207.27.70.00.00	----- Diğerleri
0207.27.80.00.00	----- Diğerleri
	--- Sakatat :
0207.27.91.00.00	----- Karaciğerler
0207.27.99.00.00	----- Diğerleri

Hindilerin kendilerine özgü hastalıkları vardır. Bu hastalıklara karşı aşılama yapılmalı ve üretim, hastalıklardan arı yörelerde yapılmalıdır. Bununla birlikte biyogüvenlik kuşakları korunmalıdır. Hastalıkların teşhisleri şu an için tavuk hastalıkları laboratuvarlarında yapılmaktadır. Hindi hastalıkları ile ilgili yeterli uzman bulunmamaktadır.

Hindiciliğin yapıldığı kümesler hem modern değildir ve hem de miktar olarak yeterli değildir. Bu konuda daha teknik yapıda ve daha hijyenik şartlarda kümesler gerekmektedir. Deprem bölgesi hindiciliğin yoğun olarak yapıldığı bölgelerdir. Bu yörede yapılacak kümeslerde zemin etüdlerinin yapılması ve etüd çalışmalarının teşvik edilmesine gereksinim olabilir. Zemin etüdü proje ve ruhsat işlerinde tip projelere kolaylıklar sağlanmalıdır. Ayrıca m2 üzerinden yer tespiti, inşaat ruhsat harcı, proje tasdiki, elektrik proje tasdiki gibi giderler çok yüksek olmakta ve gelişimi engellemektedir. Hayvancılığın gelişmesi için bu gibi yatırımların proje tasdiki ve inşaat ruhsatı gibi giderlerden muaf tutulması gerekmektedir.

2. MEVCUT DURUM VE SORUNLAR

2.1. Mevcut Durum

2.1.1.Sektördeki Kuruluşlar

-Hindicilik ülkemizde uzun yıllar devlet eliyle geliştirilmeye çalışılmıştır. Mera yönlü Siyah-Bronz hindi tercih edilmiştir.

-Türkiye de broiler tipi hindi üretimini, beyaz Kaliforniya ırkı ile Bolu Kalite Yem Sanayi A.Ş.'nin (Bolu) Bolca tescilli markası ile 1995 yılında entegre üretimi olarak başlamıştır.

-1997 yılında da Pınar Entegre Et ve Yem Sanayi A.Ş. (İzmir), özel ırka bağlı kesim, üretim ve ileri işleme tesisleriyle tam entegre olarak faaliyete başlamıştır.

-Devlet üretimi olarak başlıca üretim bölgeleri:

- Hindicilik Araştırma İstasyonu - Kandıra / KOCAELİ
- Hindicilik Araştırma İstasyonu - Bigadiç / BALIKESİR
- Hindicilik Araştırma İstasyonu - Keskin / KIRIKKALE

-Mevcut hindicilik araştırma istasyonları, damızlık, kuluçkalık yumurta ve hindi palazı üretimi yaparak yetiştiriciye hindi palazı satmaktadır. Kesim ve pazara arz yoktur.

-Kalite Yem - Bolca Hindi, Yem-Kuluçka-Büyütme-Kesim-Dinlendirme-Parçalama ve soğuk zincir ile pazara arza kadar üretim yapmaktadır.

-Pınar Entegre Et ve Yem Sanayi A.Ş. ise, Damızlık, Yem, Kuluçka, Büyütme, Kesim, Dinlendirme, Parçalama, İleri İşleme, Soğuk zincir ile pazara arz şeklinde üretim yapmaktadır. Sektördeki kuruluşlar ile bunların üretim konuları ve kapasiteleri aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 2- Hindi Eti Üretimi Sektöründe Önemli Kuruluşlar

Kuruluşun Adı	Yeri	Mülkiyet	Üretim Konusu	1998 Canlı Kapasitesi Adet	1998 Üretim Kapasitesi Ton	1999 Üretim Kapasitesi Ton	İşçi Sayısı Adet	Yetiştirici Sayısı Adet
Hindicilik Üretme İstasyonları	Bigadiç Kandıra, Keskin, Diğerleri	Kamu	Damızlık Hindi, yumurta ve civciv	707.204	3.000	3.000	97	282
Bolu Kalite Yem San. A.Ş. BOLCA Hindi	Bolu	Özel	Hindi Eti ve Mamulleri	360.000	540	1.500	71	144
Pınar Ent. Et ve Yem San. A.Ş.	İzmir	Özel	Hindi Eti ve Mamulleri	1.670.000	12.500	15.000	62	500

2.1.2 Mevcut Kapasite Kullanımı:

Tablo 3- Hindi Eti Üretimi Sektöründe Kurulu Kapasite Durumu

Ana Mallar	Kurulu Kapasite Adet	KKO %	Hindi Eti Üretimi (Ton)					Yıllık Artış (%)			
			1995	1996	1997	1998	1999	1996	1997	1998	1999
Hindicilik Üretim İstasyonu	800.000	100	2.621	3.063	2.202	2.670	3.050	16.8	-28	2	12
Bolu Kalite Yem-Bolca Hindi	720.000	30	25	160	476	540	1.500		197	1	277
Pınar Entegre Et ve Yem San A.Ş.	2.450.000	68	-	-	-	12.500	15.000				20

2.1.3 Üretim

a) Üretim Yöntemi - Teknoloji

Hindi kesimhaneleri altyapı ve teknoloji olarak dünya standartlarındadır. Sektörün entegre olarak faaliyet göstermesi ve bu alandaki yatırım ve üretimlerin 1995 - 1997 yılları arasında başlamış olması nedeniyle son teknoloji kullanan işletmeler kurulmuştur. Üretim kayıt dışı ve yöresel yılbaşı üretimi dışında iki firma tarafından yapılmaktadır. Hindi kesimhanesi iş akışı ve kesim süreci aşağıdadır.

i. Sevkiyat

Daha çok sözleşmeli besicilik modeli ve özel yem rasyonları ile yetiştirilen erkek ve dişi hindiler özel kasaları içerisinde günlük kesim programına göre kesimhanelere sevk edilir.

ii. Canlı Kabul ve Askılama

Kesimhaneye gelen hindiler dinlendirme rampasında ortam ısısı ayarlanarak dinlendirilir ve ayaklarından konveyör askılarına asılır. Günlük kesilecek hindi sayısı ihtiyaca göre belirlenir.

iii. Kesim

Sürekli çalışan konveyör banta asılan hindiler kesilir, tüy yumuşatma ve tüy yolma işlemlerinden sonra iç organı çıkarma bölümüne geçer.

iv. İç Çıkarma

Hindinin yenebilir iç organları (safra kesesi alınmış karaciğer, iç zarı alınmış taşlık ve yürek) ve yenmeyen iç organlar (kursak,bağırsak, soluk borusu, akciğer, cinsiyet organı, baş, ayak) alınarak karkas bütün hindi vakum makinelerinden geçirilerek kalan sakatat ve iç organ kalıntıları alınır. İç ve dış gövde tazyikli su ile yıkandıktan sonra soğutmaya sevk edilir.

v. Soğutma

Depolarda hindi karkaslar merkezi sıcaklığı +4 °C düşürülecek şekilde soğutulur. Gerektiğinde dondurma ve donmuş muhafaza işlemleri uygulanır.

vi. Parçalama ve Paketleme

Soğumuş olan karkaslar satış talebine uygun şekilde parçalanır ve satışa verilir. Tüm aşamalar birbirine bağlı ve çok hızlı bir şekilde işlemek zorundadır. Çünkü, hammadde canlı hayvan, ürün ise et olduğu için tüm aşamaları çok koordineli bir şekilde düzenlemek gerekmektedir.

vii. Taze ve Donmuş Et Ürünleri

Hindi eti kesiminden sonra en az 12-24 saat 0-4 °C arasında ve rutubeti ayarlı depolarda dinlendirilmiş karkaslardan, standart parçalama sonucu üretilmelidir. Parçalama sonucu elde edilen ürünler hijyenik, teknolojik kurallara uygun olarak paketlenip etiketlenmeli ve soğuk zincir içerisinde taşınmalı ve pazarlanmalıdır. Etlerin donmuş muhafazası teknolojik bilgiyi gerektiren, önemsenmesi gereken bir konudur. Donuk karkas veya parça etler uygun şekilde paketlenmeli, önce -40 derecede şoklanarak dondurulmalı ve sonra da -20 derecede muhafazaya alınmalıdır.

viii. İleri İşleme

İleri işleme, şarküteri ürünleri şekliyle hindi eti olarak büyük önem taşımaktadır. Tam pişmiş, yarı pişmiş veya marinasyonlu ürün olarak çok gelişmiş sanayisi vardır. İleri işleme üretimi yurdumuzda toplam üretimin % 10-15'i dolayındadır. salam, sosis, sucuk dışında pastırma, füme, jambon üretimi de yapılmaktadır. Bu firmalar daha ziyade "lop et" tabiriyle parçalanmış ürün olarak üretim yapmaktadırlar. Pınar Entegre Et ve Yem Sanayi A.Ş. kendi üretimi olan etle ileri işleme gerçekleştirirken, aşağıda isimleri belirtilen firmalar da dışarıdan aldıkları etlerle ileri işleme yapmaktadırlar.

Tablo 4- Hazır Alınan Etle İleri İşleme Yapan Kuruluşlar

Yaylatürk	İstanbul
Namlı	İstanbul
Polonez	İstanbul
Altın Dana	İstanbul
Dim Et	Alanya
Et 2000	Antalya
Abant Et	Bolu

Tablo 5- Hindi Sektöründe 1998 Üretim Girdi Fiyatları (1 Kg hindi eti bazında)

Adı	Değer (TL)
Civciv	50.000
Civciv yemi	232.000
Yetiştirme yemi	100.000
Sair giderler	20.000
Toplam	402.000
Randıman (%70)	522.000
Kesimhane karı (%5)	26.000
Servis nakliye (%5)	26.000
Bayi karı (%10)	52.000
Market karı (%15)	78.000
Toplam	704.000
KDV (%8)	56.000
Tüketici fiyatı (KDV dahil)	760.000

b) Ürün Standartları

TS	4018	Hindi Eti	
TS	8057	BeyazEtler(Soğutma,Dondurma,Muhafaza,Taşıma kuralları)	vs
TS	2409	Tavuk Eti	
TS	4079	Etler-Terimler, Tanımlar	
TS	978	Kavurma	
TS	979	Salam	
TS	980	Sosis	
TS	1070	Türk Sucuğu	
TS	1071	Pastırma	
TS	8638	Sosis Yapım Kuralları	
TS	9268	Pastırma Yapım Kuralları	
TS	9269	Salam Yapım Kuralları	
TS	9298	Türk Sucuğu Yapım Kuralları	
TS	10836	Et Ürünleri İmal Yerleri- Genel Kurallar	

c) Üretim Miktarı ve Değeri**Tablo 6- Birim Üretim Girdileri / 1998**

	Birim Değeri TL	Miktar Adet/Kg Yerli	Miktar Adet/Kg İthal	Değer Milyar TL Yerli	Değer Milyar TL İthal
Kuluçkalık yumurta	275.000	1.000.000	1.500.000	275	412
Civciv	514.000	1.575.000	-	809	-
Yem	77.000	42.000.000	-	3.234	-
Hindi karkas	522.000	15.710.000	-	8.200	-

Not :

1-Ülkemizde hindicilik rakamsal veriler olarak kesin bilgilere sahip değildir. Bu nedenle, oluşan rakamlar, daha ziyade Bolu Kalite Yem-Bolca hindi üretim entegrasyonu, Çamlı Besiciliği Geliştirme Sanayi ve Ticaret A.Ş. verileri ile uluslararası veriler gözönünde tutularak hazırlanmıştır. Ayrıca hindicilik araştırma istasyonları ve diğer genel durumlarla ilgili bilgiler ise, 23.12 1999 Günü Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı TÜGEM Gn. Md. Hayvancılık Daire Başkanlığı Yetkilileri Kalite Yem – Bolca, Pınar Entegre Et ve Yem Sanayi A.Ş. ve Çamlı Besiciliği Geliştirme Sanayi ve Ticaret A.Ş. yönetici ve teknik elemanları ile gerçekleştirilen toplantı notlarından alınmıştır.

2-Ortalama Erkek + Dişi / 2 = 14 Kg Canlı Ağırlık, 1/3 Kg. Yem Tüketimi %30 Kesim Zayıyatı, %75 Kuluçka randımanı ve % 10 –12 büyütme firesi hesabıyla sonuca gidilmeye çalışılmıştır.

3-Değer olarak ise, ait olan yılın ortalaması dikkate alınmıştır.

d- Maliyetler

Maliyetleri oluşturan girdilerin içinde en önemli olan kalem, toplam maliyetin %70'ini oluşturan yem hammaddeleri ve buna bağlı olarak yem maliyetleridir. Yem maliyetlerinin çok yüksek olması hindi eti fiyatlarını menfi yönde etkileyerek üretimin pahalıya mal olmasına neden olmaktadır.

2.1.4. Dış Ticaret Durumu

Üretim ve tüketim sınırlı olduğu için et olarak önemli bir miktarda ithalat veya ihracat rakamları tespit edilememiştir. Ancak, şarküteri ürünleri için baharat ve ambalaj ürünleri ithal edilmektedir. Ayrıca, kuluçkalık yumurta yanında maliyeti artıran yem hammaddeleri büyük oranda ithal edilmektedir.

Tablo 7- Beyaz Et ve Yumurta Sektörü Ürün İthalatı (Miktar :Ton)

Sıra No	Ana Mallar	Yıllar				Yıllık Artışlar (%)		
		1995	1996	1997	1998	1996	1997	1998
020725	Hindiler Parçalanmamış-Dondurulmuş	-	4	-	-	-	-	-
020726	Hindiler parça, et-sakatat, Taze/soğutulmuş	-	12	-	-	-	-	-
160231	Hindiden hazırlanmış Maddeler Konserveler	-	4	6	2	-	50	-67
04070011	Hindi yumurtaları (Adet)	410	38.400	123.788	1.008.511	9.266	222	715
010512	Hindiler Ağırlık =<185 Gr.	-	1.100	-	-	-	-	-
01059930	Hindiler Ağırlık =>185 Gr.	-	600	139.304	536.876		23.117	285

Kaynak : DTM, EBİM Kayıtları

Tablo 8- Beyaz Et ve Yumurta Sektörü Ürün İthalatı (Değer : 1000 \$)

Sıra No	Ana Mallar	Yıllar				Yıllık Artışlar (%)		
		1995	1996	1997	1998	1996	1997	1998
020725	Hindiler Parçalanmamış- Dondurulmuş	-	59	-	-	-	-	-
020726	Hindiler parça, et-sakatat, Taze/soğutulmuş	-	49	-	-	-	-	-
160231	Hindiden hazırlanmış Maddeler Konserveler	-	20	25	8		25	-68
04070011	Hindi yumurtaları (Adet)	17	38	50	763	124	32	1,426
010512	Hindiler Ağırlık =<185 Gr. (Adet)	-	3	-	-	-	-	-
01059930	Hindiler Ağırlık =>185 Gr.(Adet)	-	5	255	1,040		5,000	308

Kaynak : DTM, EBİM Kayıtları

Hindi yumurtaları kuluçkalık olarak ABD, İsrail ve Macaristan'dan 1996-1998 yılları arasında ithal edilmiştir. 1995 yılında ise çok az miktarda Fransa'dan kuluçkalık olarak hindi yumurtası ithalatı gerçekleştirilmiştir.

Yine 1996 – 1998 yılları arasında canlı olarak ABD, Kanada, İsrail, Fransa ve Almanya'dan ithal edilmiştir. 1996-1998 yılları arasında hindi eti ve hindiden hazırlanmış konserve ithalatı İsrail, Almanya, Hollanda, İngiltere ve çok az miktarda Tayland'dan gerçekleştirilmiştir.

Yem hammaddelerinin ithal ve yerli oranları mevsimsel değişimle birlikte aşağıdaki rakamlar olarak gözükmemektedir.

Tablo 9- Yem Hammaddeleri Temin Kaynakları ve Oranları

Hammaddeler	Yerli oranı (%)	İthal oranı (%)
Mısır	30	70
Soya Küspesi	5	95
Balık Unu	30	70
Et-Kemik Unu	100	0
Yağ	10	90
Koruyucular	Yerli karışım	100
Vitamin-Mineral	Yerli karışım	100
Diğer Katkı Maddeleri	Yerli karışım	100

2.1.5 Fiyatlar

Tablo 10- 1998 Yılı Karkas Hindi Fiyatları (KDV dahil)

Ürünün Adı	TL/Kg
Üretici fiyatları ortalaması	620.000
Toptan fiyatları ortalaması	676.000
Tüketici fiyatları ortalaması	760.000

2.1.6 İstihdam

Mevcut üç işletmede üretim için toplam 230 kişi istihdam edilmektedir. Ancak sözleşmeli veya serbest kümes sahibi yetiştiriciler de dikkate alınmalıdır. Kesin bir rakam olmamakla beraber her 2.500 hindi için 1 işçi (bir aile) hesabıyla 2.707.200 hindi için (2.707.200 : 2.500 =) 1,094 işçi, toplam 230 + 1.094 = 1.324 kişi istihdam ediliyor denebilir.

Et üretiminde, veteriner hekim ve gıda mühendisi teknik kadrolu elemanlar çalışmaktadırlar. Ancak, ara eleman sıkıntısı vardır. Bilhassa et teknisyeni veya et okulu mezunu et işleyici eleman sıkıntısı çekilmektedir Pınar Entegre Et ve Yem Sanayi A.Ş. kendi bünyesinde 1997 yılında oluşturduğu Çıraklık Okulu ile işe yönelik vasıflı elemanlar yetiştirmektedir. Ancak genel olarak sektörde eğitimli ara elemana ihtiyaç vardır.

2.1.7 Sektörün Rekabet Gücü

Hindi yetiştiriciliği ve buna bağlı hindi eti üretimi henüz yeterli bir sektör durumuna gelmemiştir. Üretim tesisleri tesis ve ekipman olarak yeterli teknolojiye sahiptir. Henüz üretimler rentabl düzeye erişmemiştir. Miktar bakımından özellikle dış rekabet karşısında gücü yoktur. Maliyetler yüksektir. Özellikle yem fiyatlarının yüksekliği üretimin pahalı olmasına sebep olmaktadır.

Hindi yetiştiriciliği 6 aylık periyotlarla yani yılda 2 defa yapılabilmektedir. Yüksek enflasyon ortamında riski büyüktür. İşletme sermayesi, yüksek faiz karşısında çabuk erimektedir. Yurdumuzda herhangi bir teşvik veya düşük faizli kredi imkanı da olmadığı için hindi eti üretiminin rekabet gücü çok zayıftır.

2.2. DÜNYADAKİ DURUM

Dünya hindi eti üretimi tavuk eti üretiminin yaklaşık % 10 - 15' i civarındadır.

Tablo 11- Çeşitli Ülkelerde Hindi Üretimleri

Ülke adı	Üretim Miktarı (Ton)
Kuzey Amerika	2.500.000
Fransa	745.000
İngiltere	294.000
İtalya	276.000
Almanya	235.000
Güney Amerika	144.000
Kanada	142.000
İsrail	78.000
Türkiye	20.000
Dünya hindi üretimi	4.696.800
Dünya Tavuk üretimi	51.249.000

Kaynak: Poultry International Vol.38 No:9

Buradan da anlaşılacağı üzere, dünya genelinde fert başı tüketim 8-10 kg'larda seyrederken ülkemizde 300 gr. civarındadır.

2.3. SEKTÖRÜN SORUNLARI

*Hindi yetiştiriciliği, 5-6 ay gibi uzun dönemlerde yapılabildiği için, işletme sermaye ihtiyacı çok yüksektir. Ülkemizde yem fiyatlarının yüksek oluşu ise maliyetleri zorlamaktadır. Düşük faizli işletme kredisi ihtiyacı yüksektir.

*Her kademedeki deneyimli eleman açığı büyüktür.

*Damızlık temini büyük bir sorundur. Bu konuda AR-GE faaliyetleri teşvik edilmesi ve TÜBİTAK'ın bu konudaki tahsisatlarının artırılması gereklidir.

*Damızlık elde etme çalışmaları süresince damızlık civciv ve kuluçkalık yumurta ithalatı gerekmektedir.

*Hindi hastalıklarına karşı özel aşular Türkiye'de bulunmamaktadır. Hindilerin spesifik hastalıklarına karşı özel aşı programlarının geliştirilmesi ve belirlenen aşuların zamanında bulunabilmesi gerekmektedir. Özel hindi aşularının ithali yapılmamaktadır.

*Gelişen üretime karşın kümes kapasitesi yetmemektedir.

*Kontrolsüz hayvan hareketleri biyogüvenlik açısından tehdit oluşturmaktadır.

*Maliyetlerin yüksekliği ihracat imkanlarını çok kısıtlamaktadır.

3. ULAŞILMAK İSTENEN AMAÇLAR

3.1. VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde (2001-2005)

3.1.1. Talep Fonksiyonu

a) Yurt İçi Talep Projeksiyonu (1999-2005)

- Hindi eti, kırmızı et ile beyaz et dediğimiz tavuk etinin ikisinin de iyi yönlerini bünyesinde toplamış bir ettir.
- Gerek yemek çeşitleri, gerekse ileri ürün şarküteriye elverişliliği sayesinde tüketim artacaktır. Ancak, teşvik edilmesi gerekir. Henüz daha tüketim özlenen artış hızına erişmemiştir.
- Nüfus artış hızının % 1.5 olacağı düşünüldüğünde ve fert başı tüketimin de her yıl **0,150** kg artacağı varsayılırsa üretimin aşağıdaki gibi olacağı tahmin edilebilir.

Tablo 12- Türkiye Hindi Eti Talep Projeksiyonu (ton)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
İç Talep	19.550	29.658	40.071	50.789	61.820	73.171	84.848

Bu amaç için özel bir hindicilik geliştirme komisyonu oluşturularak üretimin sektör haline gelmesi planlanmalıdır. Ancak bu gibi bir program sonucu ihracatta rekabet gücü doğabilir.

b) İhracat Projeksiyonu (1999-2005)

Halihazırda hindi eti üretimi iç talebi karşılamaktan uzaktır. Ancak uzun vadede piliç eti ihracat potansiyelinin belli bir oranı baz alınarak ihracat projeksiyonu yapılmıştır.

Tablo 13- Hindi Eti ve Ürünleri Sanayii Sektörü İhracat Projeksiyonu (Ton)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
İhracat	36	40	44	48	53	58	64

Not: Hindi eti ihracat artışı her yıl %10 olarak kabul edilmiştir.

c) Toplam Talep Projeksiyonu(1999-2005)

Tablo 14- Hindi Eti ve Ürünleri Sanayii Sektörü Toplam Talep Projeksiyonu (Ton)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Toplam Talep	19.586	29.698	40.115	50.837	61.873	73.229	84.912

Not: Hindi eti ihracat artışı her yıl %10 olarak kabul edilmiştir.

3.1.2. Üretim Projeksiyonu

Tablo 15- Hindi Eti ve Ürünleri Sanayii Sektörü Üretim Projeksiyonu (Ton)

Üretim (ton)							Artış Yüzdesi (%)						
1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	99/00	00/01	01/02	02/03	03/04	04/05	
19.586	29.698	40.115	50.837	61.873	73.229	84.912	51,6	35,1	26,7	21,7	18,4	16,0	

3.1.3. İthalat Projeksiyonu

Tablo 16- Hindi Eti ve Ürünleri Sanayii Sektörü İthalat Projeksiyonu

	İthalat (bin adet)							Artış Yüzdesi (%)						
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	99/00	00/01	01/02	02/03	03/04	04/05	
Kuluçkalık Yumurta	1.937	3.453	5.016	6.624	8.279	9.982	11.734	78,3	45,3	32,1	25,0	20,6	17,6	

Sektörde mevcut kuluçka kapasitesi toplam 3.970.000 adet olduğu için 2000 yılında kuluçka kapasitesinin artırılması gerekmektedir.

3.1.4. Teknolojide, Üretimde Muhtemel Gelişmeler

- Yapılmakta olan ve yapılacak yatırımlarda son teknoloji kullanıldığından ülkemiz şanslı durumdadır.
- Sorunlara çözümler buldukça sektör kendi hüviyetine kavuşacaktır.
- Gıda güvenilirliği için hijyenik şartlar daha çok aranacaktır.
- Hijyenik şartların üst seviyelere yükseltilmesi, işletmelere bağımlı olmakla birlikte çevre koşullarının da düzeltilmesine bağlıdır. Temiz çevrede daha hijyenik üretim yapılabileceği aşikardır. Yani bir anlamda temiz çevre-zirai karantina gibi konuların ve bununla ilgili kanun ve yönetmeliklerin uygulanması, güncelleştirilmesi ve AR-GE çalışmalarıyla desteklenmesi gerekmektedir. Özellikle, Bolu-Sakarya havzasında bulunan 24 tüzel

kuruluşun (şirketin) birleşerek kurdukları çevre sorunlarına (canlı emniyeti) eğilme amacını güden kuruluşlar desteklenmeli aynı zamanda çoğalmaları sağlanmalıdır.

3.1.5. Rekabet Gücünde Gelişmeler

AB'ye Entegrasyon Durumunda Sektörün Rekabet Gücü: Hindi sektörünün ana girdisini teşkil eden yemin maliyet yapısının Dünya fiyatlarına göre yüksek olması nedeniyle karkas fiyatlarında dünya fiyatlarıyla rekabet şansı bulunmamaktadır. Yem hammaddelerinin Dünya fiyatlarından temin edilmesi halinde, hem yurt içinde tüm beyaz et grubunun maliyetlerinin düşürülmesi mümkün olacak, hem de yurt dışındaki fiyatlarla önemli ölçüde rekabet şansı kazanılabilecektir.

Eğer, sektörde entegre işletmelerin teknoloji, hijyen ve kalite düzeyi AB standartlarında tutulursa, kanatlı sektörünün AB'ye tam üyelik aşamasında yukarıda sayılan avantajları yakalayabileceği düşünülmektedir. Bu konuda Türkiye'de HACCP uygulamasına yakın zamanda geçilecek olması olumlu bir gelişmedir.

3.2. Uzun Dönemde (2001-2023) Talepte, Arzda, Dış Ticarete, Teknoloji ve Rekabet Gücünde Muhtemel Gelişmeler

3.2.1. Uzun Dönemde Hindi Eti Üretim ve Tüketim Hedefleri

Tablo 17- 2000-2023 Yılları Arasında Öngörülen Hindi Eti Üretim Ve Tüketim Hedefleri

Yıllar	Hindi Eti Üretimi (Bin Ton)	Kişi Başına Tüketim (Kg/Yıl)	Yıllar	Hindi Eti Üretimi (Bin Ton)	Kişi Başına Tüketimi (Kg/Yıl)
2000	29.660	0,45	2012	176.123	2,25
2001	40.071	0,60	2013	190.682	2,40
2002	50.789	0,75	2014	205.640	2,55
2003	61.820	0,90	2015	221.003	2,70
2004	73.171	1,05	2016	236.780	2,85
2005	84.848	1,20	2017	252.981	3,00
2006	96.644	1,35	2018	269.614	3,15
2007	108.992	1,50	2019	286.691	3,30
2008	121.689	1,65	2020	304.217	3,45
2009	134.743	1,80	2021	322.207	3,60
2010	148.161	1,95	2022	340.669	3,75
2011	161.952	2,10	2023	359.611	3,90

Not: Fert başına tüketimin 0,150 kg/yıl olacağı varsayılmış ve ülke nüfus artışının %1,5 olduğu dikkate alınarak hesaplanmıştır.

3.2.2. Uzun Dönemde Hindi Eti İhracat Projeksiyonu

Halihazırda hindi eti üretimi iç talebi karşılamaktan uzaktır. Ancak, uzun vadede piliç eti ihracat potansiyelinin belli bir oranı baz alınarak ihracat projeksiyonu yapılmıştır.

Tablo 18- Hindi Eti ve Ürünleri Sanayii Sektörü İhracat Projeksiyonu (Ton)

Yıl	Ton	Yıl	Ton	Yıl	Ton	Yıl	Ton
2000	40	2006	70	2012	124	2018	220
2001	44	2007	77	2013	136	2019	242
2002	48	2008	85	2014	150	2020	266
2003	53	2009	94	2015	165	2021	293
2004	58	2010	103	2016	182	2022	322
2005	64	2011	113	2017	200	2023	354

Not: Hindi eti ihracat artışı her yıl %10 olarak kabul edilmiştir.

Diğer yandan, Türkiye’de gıda mevzuatı paralelinde belirli bir kapasitenin üzerinde üretim yapan firmaların mevzuat gereği birkaç yıl içinde işletmelerde HACCP uygulamasının yaygınlaşması ile uluslararası ticarete rekabet gücümüzün artması beklenmektedir.

4.PLANLANAN YATIRIMLAR

4.1. Teşvik Belgesi Almış Yatırımlar

1980-1999 yılları arasında hindicilik konusunda verilen teşvikler Tablo 19'da verilmektedir. Hindi yatırımlarında 1980 yılından 1998 yılı sonuna kadar 6 firmaya 7 teşvik verilmiştir.

4.2. Planlanan Yatırımların Katkıları

Eklenecek olan bu kapasitelere rağmen 2005 yılına kadar aşağı yukarı üç katı daha kuluçka kapasitesine ihtiyaç olacağı beklenmektedir.

Düzenlenmiş olan bu teşvik belgeleri kapsamında Türkiye'de 6.651.000 adet hindi büyütme kapasitesi oluşmuş bulunmaktadır. Hindi konusundaki bu yatırımların istihdam olarak katkısı 813 kişidir.

4.3. Muhtemel Yatırım Alanları

Hindi sektöründeki muhtemel yatırım alanları özellikle Ege, Batı Karadeniz, Güneydoğu Anadolu, İç Anadolu, Doğu Anadolu Bölgeleri olabilir. Son yıllarda kanatlı eti sektöründeki gelişmelere bağlı olarak hindi yetiştiriciliği konusunda da gelişmeler görülmektedir.

Tablo 19- 1980/1999 Yılları Arasında Hindi Konusunda Verilen Teşvikler

	Yeri	Top. Ytr. Milyon TL	Sabit Ytr. Milyon TL	Döviz Tahsisi	İstihdam Kişi	Kapasite
K.Ltd. Ş. Fehmi Elçim 23/03/1998	Ankara	166	136	0	5	12.000 adet/yıl kasaplık
Bolu Kalite Yem A.Ş. 27/10/1995	Bolu	219.200	219.200	235	45	360.000 adet/Yıl kuluçkalık 360.000 adet/yıl kesimhane 1.800 ton/yıl et mamulleri
Çamlı Besicilik Hayv. Geliştirme. 10/07/1997	İzmir	424.000	424.000	1.257	28	1.660.000 adet/yıl hindi yetiştiriciliği 1.660.000 adet/yıl kuluçkahane
Pınar Entegre Et ve Yem A.Ş. 11/07/1997	İzmir	1.637.361	1.637.361	3.692	214	1.500.000 adet/yıl hindi besiciliği 11.300 ton/yıl hindi eti ve mamulleri 1.500.000 adet/yıl kesimhane
Aybar İnşaat Deri Gıda Mad. Ltd. Şti. 21/08/1997	Kars	152.484	152.484	243	50	360.000 adet/yıl hindi yetiştiriciliği 1.500 adet/gün kuluçkahane 1.000 adet/gün kesimhane 500 m3 soğuk hava dep. 1.800 ton/yıl şarküteri
Günet Güneydoğu Besicilik Et Ürünleri San. ve Tic. 25/09/1998	Diyarbakır	4.748.494	4.748.494	7.863	270	36.000 ton/yıl karma yem 7.500 ton/yıl rendering 13.500 ton/yıl hindi şarküteri 25.000 ton/yıl mısır kurutma
01/10/1998	Diyarbakır	1.719.987	1.719.987	2.944	148	18.000 adet/yıl damızlık hindi 1.760.000 adet/yıl damızlık yumurta 1.300.000 adet/yıl kuluçkahane
Tuncer Hakan Çakaloğlu 08/12/1999	Aydın	3.000.000	3.000.000	1.160	53	21.800 adet damızlık hindi yetiştiriciliği 1.459.200 adet damızlık hindi yumurtası 4.000 adet/gün kesimhane 15 ton/saat yem üretimi 4.500 m3 soğuk hava deposu

5.ÖNGÖRÜLEN AMAÇLARA ULAŞILABİLMESİ İÇİN YAPILMASI GEREKLİ YASAL VE KURUMSAL DÜZENLEMELER VE UYGULANACAK POLİTİKALAR

5.1.Kısa Dönemde Yapılması Gereken Yasal ve Kurumsal Düzenlemeler:

a) Maliyet ile İlgili Düzenlemeler

-Ülkemizde Özel sektör-Üniversite-TK. Bakanlığı İşbirliği ile hindi Damızlık çalışmaları desteklenmeli ve organize edilmelidir.

- Daha teknik yapıda ve hijyenik koşullarda hindi kümes yapımı teşvik edilmeli, yer tespiti, inşaat ruhsat harçları, proje tasdiklerine muafiyet sağlanması gerekmektedir. Ayrıca, bu sayede "Biosecurity Zone" lara gereken önem verilecek, hayvan hareketleri de kontrol altına alınacaktır.

b) Üretim sorunları

Sektörde, artan üretime paralel olarak kümes kapasitesi artışı sağlanamamıştır. Bu durum üretimi sınırlandırmakta sonuçta tüketime de yansımaktadır. Bundan dolayı, et tipi hindi kümesi tesislerinin eskiden olduğu gibi Kaynak Kullanımını Destekleme Fonundan teşviki sağlanmalıdır. Ayrıca, Türkiye'nin damızlık hindi ihtiyacının tamamının yurt içinden sağlanabilmesi için damızlık işletmeleri de bu tür destekleme kapsamına alınmalıdır.

5.2.Uzun Dönemde Yapılması Gereken Yasal ve Kurumsal Düzenlemeler:

Pazarlama organizasyonu: Ürün pazarlamada ve üretim planlamasında etkin rol oynayan ürün bordlarına benzer faaliyet gösterebilecek kuruluşlara ihtiyaç vardır. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'na bu amaçla hazırlanmış "Tarım Üretici Birlikleri" yasa taslağının kanunlaşması için gayret sarfedilmelidir.

"Gıda Kodeksi" ve "Kanatlı eti ve et ürünleri üretim tesislerinin kuruluş, açılış, çalışma ve denetim usul ve esaslarına dair yönetmelik" ve buna ilişkin mevzuat uzun vadede, AB ülkeleri ile ticari ilişkiler bakımından yetki ve sorumluluk kargaşası da yaratmayacak şekilde AB konsey direktiflerine tamamen uyumlu hale getirilmelidir.

5.3.Kısa ve Uzun Dönemde İzlenmesi Gereken Politikalar

AB'ye giriş için aday olduğumuz dönemde, kanatlı eti ürünlerinin tamamının ilgili yönetmeliklere uygun kesimhanelerde işlenmesini ve kontrol altında satılmasını sağlayacak tedbirlerin tedricen alınması gereklidir. Bu amaçla, eski teknolojiye sahip kesimhanelerin modernizasyon projelerinin realizasyonunun sağlanabilmesi ve yeni kurulacak kesimhanelerde modern teknolojinin uygulanması için düşük faizli ve uzun vadeli kredilerle ve çeşitli teşvik tedbirleriyle desteklenmesi yönünde bir politika izlenmelidir.

5.4 Öngörülen Düzenlemelerin, Yatırımların ve Uygulanacak Politikaların Ekonomik ve Sosyal Getirileri

Balkanlar, Ortadoğu ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri pazarlarına hindi eti ihracat şansımızı artıracak, Dünya fiyatlarından girdi alımıyla hindi dahil kanatlı eti ihracatımızın Sekizinci Plan Döneminde 100-150 bin tonlara çıkması mümkün olabilecektir.